MOSAYCARUM ET ROMANARUM LEGUM COLLATIO, ...

Pierre Pithou, Iulianus antecessor, ...

MOSAYCARUM
ET
ROMANARUM
LEGUM
COLLATIO,
EX
INTEGRIS PA-PINIANI, PAULI, ULPIA-NI, GAY, MODESTINI,
ALIORUMQUE VETERUM JURIS AUCTORUM LIBRIS ANTE TEMPORA JUSTINIANI IMP. DESUMPTA.

EIUSDEM IMP. IUSTINIANI Novellæ Constitutiones III.

IULIANI Antecessoris C. P. Dictatum de Consiliariis.

EIUSDEM IULIANI Collectio de contutoribus.

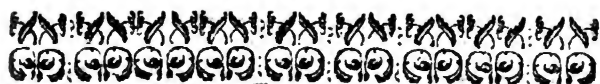
Ex Bibliotheca P. PITHOEI JC. cuius etiam Notæ emendatiores adiectæ sunt.

HEIDELBERGÆ,
Ex Typographeio SAMUELIS BROUN, Bibliopolæ Anglici,

CIↃ IↃ C LVI.

TYPOGRAPHUS.

Veterum hæc Juris auctorum fragmenta ante tempora Justiniani Imp. collecta, & cum Moysis legibus collata, diutius nostris hominibus invidere nolui, maxime cum Notæ emendatiores prodeant: quod moleste aut graviter non laturum V. C. Petrum Pithœum pro ea qua est in rem literariam propensione summa, omnino spero & opto. Vale.

CLARISS. ATQUE AMPLISS. VIRO CHRISTOPHORO THUANO CELIO,

Equiti, Regni Curiæ Præsidi primario, & sacri Consistorii Senatori.

P. PITHOEUS S.

CUR has ad te veterum juris auctorum reliquias ultro deferam, non una causa est, Præses amplissime, sed ea maximè usta, quod quæ nonnullis fortasse contra

Justiniani principis interdictum in lucẽ prolatæ videbuntur, eas oportuit sanctiore aliquo nomine defendi adversus ingratissimorum hominum aut calumnias, aut ineptias, qui vel dissimulant, vel nesciunt, ab illo quidem comparationem modo & in judiciis recitationem apud suos prohibitam, nos vero Romanarum legum majestatem sic comiter con-

conſervare, ut tamen illis nihil in nos licere patiamur, niſi quod earum rationi & æquitati non auctoritati & ſanctioni concedimus. Cujus verò ad hanc defenſionem auguſtius nomen eligi potuit quam tuum? quo demum Præſide purior hæc Iuriſprudentia uſu fori recepta eſt, quique juris noſtri in ſummo iſto Galliæ tribunali ita clavum tenes, ita regis, ut quod ille olim vir

maximus, tu στόμα Senatus & quodammodo ἔμψυχος νόμος non immerito dicipoſsis. Sed eſt & quod tu jure quodam tuo virilem tibi portionem vindicare queas in noſtris omnium operis quarum patronus es ſummus, aut potius pater quando tibi pietatis quam poteſtatis nomen gratius eſſe ſumma tua humanitas non obſcurè ſuadet. Acceſsit & illa paternæ quondam erga te

te obſervantiæ recordatio, qua te nuper non leviter affectum ſenſi, cum patriæ noſtræ Hiſtoriæ particulam ea fronte exciperes, ut familiaris atque etiam amici quondam tui os, oculos, vultum, illam denique naturæ ſimilitudinem in filio non inlubenter recognoſcere videreris. Quæ res, ut verum fatear, animum ſic accendit meum, ut ab eo tempore optarim

ſemper illum mihi diem dari quo & benignitati tuæ aliqua ſaltem ex parte reſpondere, & genere quodam officii teſtari poſſem illam me paternæ in te reverentiæ hereditatem non tam creviſſe, quam continuatione quadam animi retinuiſſe. Accipies igitur hoc ab homine tibi tuiſque virtutibus addictiſſimo munus, non magnum illud quidem, ſed tale tamen qua-

quale tibi & per te publicæ utilitati hoc tempore præstare potuit, majora fortasse aliquando præstaturus, si quem illi Deus boni civis animum erga Remp. dedit, eum ipse pro sua singulari clementia quibus potest modis confirmet, augeat, instruat, adjuvet, tueatur. Bene vale vir amplissime.
Lutetiæ Parisiorum
Kalend. Octobr. 1572.

INDEX TITULORUM.

I. *De Sicariis & homicidis casu vel voluntate.*

II. *De atroci injuria.*

III. *De jure & sævitia dominorum cohibenda.*

IV. *De adulteris.*

V. *De stupratoribus.*

VI. *De incestis.*

VII. *De furibus & pœna eorum.*

VIII. *De falso testimonio.*

IX. *De familiari testimonio non admittendo.*

X. *De deposito.*

XI. *De abigeis.*

XII. *De incendiariis.*

XIII.

XIII. *De termino moto.*
XIV. De *plagiariis.*
XV. De *Mathematicis, maleficis & Manicheis.*
XVI. De *legitima successione.*

Modestini Regula de testamentis.
Imp. Justiniani Novellæ Constitutiones.
I. De *Usuris supra duplum non computandis.*
II. De *partiariis solutionibus usurarum in duplum non computandis.*
III. De *alienatione rerum Ecclesiæ Misiæ relictarum*

pro

pro captivorum redemptione & alimentis pauperum.
Iuliani Antecessoris CP. De *consiliariis* Dictatum.
Ejusdem Iuliani Collectio de contutoribus.
Veteris cujusdam juris auctoris fragmentum ex manuscripto exemplari Cl. Puteani.
Petri Pithœi Notæ.

IN-

INCIPIT LEX DEI QUAM DEUS PRÆCEPIT AD MOYSEN.

MOYSES DEI SACERDOS HÆC DICIT.

SI quis percusserit hominem ferro, & occiderit eum, morte moriatur. Sin autem manu lapideve quo mori possit percusserit, & mortuus fuerit, homicida est: morte moriatur. Si autem per inimicitiam impulerit eum, vel inmiserit super eum aliquod vas ex insidiis, & mortuus fuerit: vel per

per iram percusserit eum manu & mortuus fuerit, morte moriatur.

PAULUS quoque libro quinto Sententiarum sub titulo ad Legem Corneliam de sicariis & veneficis, dicit. LEX Cornelia pœnam deportationis infligit ei qui hominem occiderit ejusque rei causa, furtive faciendi cum telo fuerit: & qui venenum hominis necandi causa habuerit, vendiderit, paraverit, falsumve testimonium dixerit quo quis perisset, mortisve causam præstiterit. Quæ omnia facinora in honestiores pœna capitis vindicari placuit: humiliores verò aut in crucem tolluntur, aut bestiis subjiciuntur.

ULPIANUS libro VII. de officio Proconsulis, sub titulo De sicariis & veneficis. CAPITE primo legis Corneliæ de sicariis cavetur, UT IS PRAETOR

TOR judexve quæstionis, cui sorte obvenerit quæstio de sicariis, ejus quod in urbe Roma propius mille passus factum sit, uti quærat cum judicibus qui ex lege sorte obvenerint, de capite ejus qui cum telo ambulaverit hominis necandi furtive faciendi causa, hominemve occiderit, cujus id doo malo factum fuerit. *Et reliqua. Recitis verbis legis modo ipse loquitur Ulpianus.* Hæc lex non omnem qui cum telo mbulaverit, punit: sed eum tantum ui hominis necandi, furtive facieni causa telum gerit, coërcit, compeit. Item eum qui hominem occidit, oërcit: Nec adjecit cujus conditios hominem, ut & ad servum & pegrinum pertinere hæc lex videar.

ITEM PAULUS libro quo supra titulo, dicit. HOMICIDA est, qui quo genere teli hominem occidit, rtisve causam præstitit.

ITEM de casualibus homicidis

MOYSES

MOYSES legaliter dicit. SI AUTEM *non per inimicitias inmiserit ſuper eum aliquod vas non inſidians, vel lapidem quo moriatur non per dolum, & ceciderit ſuper eum, & mortuus fuerit, ſi neque inimicus ejus, neque quæſierit malefacere ei, judicabitis inter eum qui percuſſerit & proximum mortui ſecundum judicia hæc, & liberabitis percuſſorem.*

ULPIANUS libro & titulo qui ſupra relati: DISTINCTIONEM caſus & voluntatis in homicidio ſervari, reſcripto Hadriani confirmatur. „Verba reſcripti. Et qui hominem „occidit, abſolvi ſolet, ſcilicet ſi non „occidendi animo id admiſit: & qui non

non occidit, ſed voluit occidere, pro „
homicida damnatur. E re itaque con- „
ſtituendum eſt* ex quo ferro percuſſit, „
ipſa funditus. Nam ſi gladium in- „
ſtrinxit, aut telo percuſſit, quid du- „
bium eſt quin occidendi animo per- „
cuſſerit? Sic lapide percuſſit, aut cu- „
cuma, aut cum forte rixaretur, ferro „
percuſſit, ſed non occidendi mente. „
Ergò hoc exquirite, & ſi voluntas „
occidendi fuit, ut homicidam ſervum „
ſupplicio* cum jure jubete affici. „

Paulus libro quinto titulo quo ſu-
ra. Qui hominem occidit, aliquando
ſolvitur: & qui non occidit, ut ho-
icida damnatur. Conſilium enim
iuſcujuſque, non factum puniendum
. Ideoque qui cum vellet occidere,
ſu aliquo perpetrare non potuit, ut
nicida punitur: & is qui caſu teli
ninem inprudenter ferierit, abſol-
ur. Quod ſi in rixa percuſſus homo
rit, quoniam ictus quoq; ipſos con-
inumquemque contemplari opor-
ideo humiliores in ludum aut in

metallum damnantur, honestiores dimidia parte bonorum multati relegantur.

ITEM GREGORIANUS libro IV. ad legem Corneliam de sicariis & veneficis, talem constitutionem ponit. IMPERATOR Antonius A. Aurelio Herculano & aliis militibus. Frater vester rectius fecerit si se Præsidi provinciæ obtulerit: cui si probaverit non occidendi animo Iustam à se percussam esse, remissa homicidii pœna secundùm disciplinam militarem sententiam proferet. Proposita prid. Kl. Febr. Læto II. Cons.

ITEM GREGORIANUS eodem titulo & libro talem constitutionem ponit. IMP. Alexander Aurelio Favio, & aliis militibus. Si modò pro quo libellum dedistis non dolo præstitit mortem minimè perhorrescat. Crimen quippe ita contrahitur si & voluntas occidendi intercedat. Ceterùm ea quæ ex inproviso casu potius quàm frau-

ıde accidunt, fato plerumque non
ꝁæ inputantur. Prop. XIII. Kl, Aug.
xandro Cons.

TEM GREGORIANUS eodem libro
itulo tale reſcriptum dedit. *Quod
ım. * Habe Agato KN. Qua-
; precum IulI Antonini clemen-
ı noſtram facilè commovit: quip-
uòd aſſeveret homicidium ſe non
ıntate ſed caſu fortuito feciſſe,
ı calcis ictu mortis occaſio præbi-
ideatur. Quod ſi ita eſt, neque ſu-
hoc ambigi poterit, omni eum
u ac ſuſpicione quod ex admiſſi
rimine ſuſtinet, ſecundùm id quod
otatione noſtra comprehenſum
volumus liberari. Dat. prid. Kl.
. Dioclitiano A. IV. & Maxi-
ıo Conss.

LPIANUS libro & titulo quo ſupra.
n quidam per laſciviam cauſam
tis præbuiſſet, comprobatum eſt
ım Taurini EgnatI Proc. Bæticæ
vo Hadriano, quòd eum in quin-

quennium relegasset. Verba Consultationis & rescripti ita se habent *em *.
„ Inter Clodium, Optime Imperator,
„ & Evaristum cognovit, quod Clodius Lupi filius in convivio dum sago
„ jactatur, culpa Marii Evaristi ita malè
„ acceptus fuerit, ut post diem quintū
„ moreretur. Ad quæ apparebat nulla
„ inimicitia cum Evaristi fuisset nec cupiditatis culpam coërcendum credidit, ut ceteri ejusdem ætatis juvenes
„ emendarentur. Ideoque Mario Euaristo urbe Italia provincia Bæticæ in
„ quinquennium interdixit: decrevit ut
„ impendii causa duo milia patri ejus
„ persolveret Evaristus, quòd manifesta
„ ejus fuerat paupertas, vel res. Verba
„ rescripti. Pœnam Marl Evaristi recte
„ Egn. Taurine moderatus es ad modum culpæ. Refert enim & in majoribus delictis consulto aliquid admittatur, an casu. Et sanè in omnibus criminibus distinctio hæc pœnam aut *
„ justitiam provocare debet, aut temperamentum admittere.

Modes-

MODESTINUS libro differentiarum
to, sub titulo de scientibus & igno-
tibus, generaliter loquitur. Non-
quam per ignorantiam delin-
entibus jure civili venia tribui so-
, si modo rem facti quis non juris
oret, quæ scilicet consilio delin-
ntibus præstari non solet. Propter
d necessarium est, addita distin-
ne considerare utrum sciente an
orante aliquo quid gestum propo-
ır. *& reliqua.*

AULUS libro & titulo quo supra.
telum tutandæ salutis causà ge-
non videatur hominis occidendi
a portare. Teli autem appella-
e non tantum ferrum continetur,
mne quod nocendi causà porta-
est.

LICIT TITULUS DE SICA-
RIIS ET HOMICIDIS CASU VEL
voluntate.

INCIPIT DE ATROCI INJURIA.

MOYSES DICIT.

11. *SI autem contenderint duo viri, & percusserit alter alterum lapide aut pugno, & non fuerit mortuus, decubuerit autem in lectulo, & si surgens ambulaverit homo foris in baculo, sine crimine erit ille qui eum percusserat: Praeter accessionis mercedem dabit ei & medico inpensas curationis.*

ULPIA-

Ulpianus libro regulari ſub titulo injuriis. Injuria ſi quidem atrox, ſt gravis rerum non ſine judicis ar- io æſtimatur. Atrocem autem æ- nare ſolere Prætorem, * atque ligi ex facto, ut puta ſi verberatus vulneratus fuerit. *& reliqua.*

Papianus libro definitionum ſe- do ſub titulo De judicatis. Per pinem liberum noxiæ deditum ſi tum adquiſitum ſit quantum dam- n dedit, manumittere cogendus à Prætore qui noxæ deditum acce- ſed fiduciæ judicio non tenetur.

Ulpianus libro XIX. ad edictum titulo, Si fatebitur injuria occiſum in ſimplum. *& cum diceret.* Rupis- um utique accipiemus qui vulne- rit, vel virgis, vel loris, vel pu- cedit, vel telo cum aliovis genere cret hominis corpus, * vel tumo- fecerit, vel ita demum ſi dam- n datum eſt. De cetero ſi in nullo um pretio viliorem deteriorémve

ve fecerit, ad Aquiliam ceſſat, injuriarumque erit agendum. Ergo & ſi pretio quidem non ſit deterior factus ſervus, verùm ſumptus in ſalute ejus & ſanitate facti ſunt, in hæc nec mihi videtur damni. * Aquilia lege poſſe.

Paulus libro ſingulari & titulo de injuriis. Generaliter dicitur injuria omne quod non jure fit. Specialiter alia eſt contumelia quam Græci * ’ΑΔΙΚΊΑΝ vocant. Nam cùm Prætor noſter adverſum nos pronunciaret, injuriam nos accepiſſe dicimus. Unde apparet non verum eſſe quod Labeo putabat, apud Prætorem injuriam ΥΒΡΙΝ duntaxat ſignificare. * Communem omnibus enim juris eſt, quod ſemper adverſus bonos mores fit, idque non fieri alicujus intereſt. Hoc edictum ad eam injuriam pertinet quæ contumeliæ cauſa fit. Fit autem injuria vel in corpore, dum cedimur: vel verbis, dum convitium patimur: vel cum dignitas læditur, ut cùm matronæ

onæ vel prætextatæ comites abdu-
ntur. Injuriarum actio aut legitima
t, aut honoraria, legitima ex lege
odecim tabularum, qui injuriam
teri facit quinque & viginti ſeſter-
orum pœna ſubit. quæ lex generalis
it libero trecentos ſervos CL. pœ-
am ſubito ſextertiorum.

Idem Paulus eodem libro ſingula-
i, ſub titulo Quemadmodum injuria-
um agatur. Qui autem injuriarum
n quid aget, certum dicat quid inju-
riæ factum ſit, & taxationem ponat
non minorem quam quanti vadimo-
nium fuerit. Certum dicit qui ſuo
nomine demonſtrat injuriam, neque
ita ut per disjunctionem hoc aut illud
accidiſſe comprehendat, ſed ut neceſ-
ſe habeat aut unam nomini ſuo rem
deſtinare, aut plures ita complecti ut
omnes eas accidiſſe cogatur probare.
Certum autem an incertum dicat,
cognitio ipſius Prætoris eſt. Demon-
ſtrat autem hoc loco Prætor non vo-
cem agentis, ſed qualem formulam

 edat.

edat. Certum non dicit qui dicit pulſatum, ſi ſit verberatus, ſed & partem corporis demonſtrat, & quem in modum, pugno puta, an fuſte, an lapide, ſicut formula poſita eſt, QUOD AULI AGERII PUGNO MOLA PERCUSSA EST. Illud non cogitur dicere, dextra an ſiniſtra, nec qua manu percuſſit. Ita ſi dicat infamatum ſe eſſe, debet adjicere quemadmodum infamatus ſit. Sic enim & formula concepta eſt, QUOD NUMEDIUS NIGIDIUS ILLUM INMISIT AULO AGERIO INFAMANDI CAUSA.

PAULUS libro Sententiarum ſub titulo ad legem Corneliam de ſicariis & veneficis. Cauſa mortis idonea non videtur, cum læſus homo poſt aliquos dies officium diuturnæ vitæ retinens deceſſit, niſi forte fuerit ad necem cæſus, aut lætaliter vulneratus.

INCIPIT DE JURE ET SÆVITIA DOMINORUM.

MOYSES DICIT.

*SI * quis percuſſerit ſervum aut ancillam virga, & mortuus fuerit in manibus ejus, judicio vindicetur. Quòd ſi ſupervixerit die uno, aut duobus, non vindicabitur. pretium enim ipſius eſt.* III.

PAULUS libro ſententiarum ſub titulo ad legem Corneliam de ſicariis & veneficis. *dicit.* SERVUS ſi plagis defecerit, * niſi id dolo fiat, dominus homicidii reus non poteſt poſtulari. Modum enim caſtigandi & in ſervorum coërcitione placuit temperari.

ULPIA-

Ulpianus libro octavo de officio Proconsulis, sub titulo De dominorum sævitia. * Si dominus in servum sævierit, vel ad pudicitiam turpemque violationem conpellat, quæ sint partes Præsidis ex rescripto Divi Pij ad Aurelium Marcianum Proconsulem Bæticæ manifestatur: Cujus re-
,, scripti verba hæc sunt. * Dominorum
,, quidem potestatem in servos suos il-
,, libatam esse oportet, nec cuiquam
,, hominum jus suum detrahi. Sed do-
,, minorum interest ne auxilium contra
,, sævitiam, vel famem, vel intolerabi-
,, lem injuriam denegetur iis qui juste
,, deprecantur. Ideoque cognosce de
,, querelis illorum qui ex familia Iulii
,, Sabini ad statuam confugerunt, & si
,, vel durius habiti quàm æquum, * vel
,, infamiæ injuria adfectos cognoveris,
,, venire jube, ut in potestatem Sabini
,, non revertantur. Quod si meæ con-
,, stitutioni * fraudem fecerit, sciet me
,, admissum severius exsecuturum. Divus etiam Adrianus Umbram quandam matronam in quinquennium re

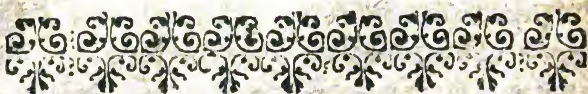
lega-

legavit, quòd ex leviſſimis cauſis ancillas atrociſſimè tractaret. Item Divus Pius ad libellum Alfi Iuli reſcripſit hæc verba. Servorum obſequium " non ſolum imperio, ſed & modera- " tione, & ſufficientibus præbitis, & ju- " ſtis operibus contineri oportet. Ita- " que & ipſe curare debet juſtè ac tem- " peratè & vos tractare ut & facili re- " quirere eo poſſit, niſi apparuerit vel " in parente inpendiis eſſe, vel atrocio- " rem dominationem ſævitiam exerce- " re neceſſe habeat Proconſ. v. c. ne " quid tumultuoſius contra accidat, " prævenire ſe, & ex mea jam auctori- " tate ad alienandos eos conpellere. " Gravione & Romulo Conss. "

Gregorianus libro XIX ſub titulo De accuſationibus. Imp. Dioclitianus & Maximianus Auguſti Aurelio Sacrato militi. Cum ſervum tuum vi ægritudinis graviter oppreſſum fati munus implêſſe proponas, propter inmoderatam caſtigationem calumniæ cauſationē emergere, * innoti-

notitiæ ratio, cujus fiduciam geris, non permittit. Prop. Non. Decemb. Dioclitiano A. III. & Ariſtone Conss.

EXPLICIT TITULUS DE DOMINORUM SÆVITIA COHIBENDA.

INCIPIT DE ADULTERIO.

MOYSES DIXIT.

IV. *Quicunque mœchatus fuerit cum muliere proximi ſui, morte moriatur qui mœchatus fuerit & quæ mœchata fuerit. Quòd ſi aliquis ſeduxerit virginem non deſponſatam & ſtupraverit eam, ducat eam ſibi in uxorem. Quòd ſi renuerit pater ejus & nolue-*

noluerit eam dare illi in uxorem, pecuniam inferet patri in quantum est dos virginis.

PAULUS libro singulari de adulteriis sub titulo. Brevem interpretationem de adulteris coërcendis facturus per ipsa capita ire malui, ordinémque legis servare. Et quidem primum caput legis Iuliæ de adulteriis prioribus legibus pluribus abrogat. Secundo vero capite permittit pater filias suas quas in potestatem habet, ut in ea quæ auctore cùm in potestate esset viro in manum convenerit, adulterum domui suæ generive sui deprehenderit in quem eam rem socerum adhibuerit, ut is pater cùm adulterum sine fraude occidat, ita ut filiam in continenti occidat. * Invidia autem filia qui adulterum deprehensum occiderit, & in continenti filiam, licito jure hoc factum Marcellus libro xxxi. Digestorum scribit. Auctoritate quoque pater posse inteficere vel Cons. verũ vel

vel patronum ſuum in filiam adulterum deprehenderit, eodem libro Marcellus probat. Sed ſi filiam non interfecerit ſed ſolum adulterum, homicidii reus eſt. Si ex intervallo filiam interfecerit, tantundem eſt, niſi perſequutus interfecerit. Continuationem enim animi videtur legis auctoritate feciſſe.

Idem Paulus eodem ſingulari libro & titulo. Certæ autem enumerantur perſonæ, quas viro liceat occidere in adulterio deprehenſa uxore, quamvis uxorem non liceat. Ergò ſecundùm leges viro etiam filio familias permittitur etiam domi ſuæ deprehenſum adulterum interficere ſervum, & eum qui auctoramento rogatus eſt ad gladium, vel etiam illum qui operas ſuas ut cum beſtiis pugnaret, locavit. Sed & judicio publico damnatum licere interficere in adulterio deprehenſum, vel libertinum vel ſuum vel paternum, & tam civem Romanum quam Latinum. Sed & patris

patris & matris, filii & filiæ libertum permittitur occidere : quo loco & deditius haberetur. Debet autem profiteri apud eum cujus jurisdictio est eo loco ubi occidit, & uxorem dimittere. Quòd si non fecerit, inpunè non interficit. Sciendum est autem Divum Marcum & Commodum rescripsisse, eum qui adulterum illicitè interfecerit, leviori pœna puniri. Sed & Magnus Antoninus pepercit eis qui adulteros inconsulto calore ducti interfecerunt. *& reliqua.*

Idem Paulus eodem libro singulari & titulo. Iure mariti & patris qui accusat, potest & sine calumniæ pœna vinci : si jure extranei accusat, potest calumniæ pœna puniri, sed tantū post duos menses. Intra quatuor menses utiles expertus, licet talis sit qui aliàs accusare non posit, ut libertinus, aut minor viginti quinque annorum, aut infamis, tamen ad accusationem admittitur, ut & Papianus libro xv. scripsit.

Papianus libro xv. responsorum

ſub titulo ad legem Iuliam de adulteris. Civis Romanus qui ſine connubio ſibi peregrinam in matrimonio habuit, jure quidem mariti eam adulteram non poſtulat, ſed ei non opponetur infamia, vel quod libertinus rem ſeſtertiorum triginta millium aut filium non habuit, propriam injuriam perſequenti.

Paulus libro ſingulari & titulo quo ſupra. In uxorem adulterium vindicatur jure mariti, non etiam ſponſam. Severus quoque & Antoninus ita reſcripſerunt.

Papianus libro ſingulari de adulteriis. Quærebatur an pater emancipatam filiam jure patris accuſare poſsit. Reſpondit. Occidendi quidem facultatem Lex tribuit eam filiam quam habet in poteſtatem, aut eo auctore in manum convenit : ſed accuſare jure patris ne quidem emancipatam filiam pater prohibetur.

Papia-

Papianus eodem ſingulari & titulo. Cùm patri lex Regia dederit in filiam vitæ necisque poteſtatem, quod bonum fuit lege comprehendi, ut poteſtas fieret etiam filiam occidendi, vellem mihi reſcribere, nam ſcire cupio. Reſpondit. Numquid ex contrario præſtat nobis argumentum hæc adjectio ut non videatur lex non habenti dediſſe, ut videatur majore æquitate ductus adulterum occidiſſe, cùm nec filiæ pepercerit.

Idem. Si pater qui adulterum occidit, & filiæ ſuæ pepercit, quæro quid adverſus eum ſit ſtatuendum? Reſpondit. Sine dubio iſte pater homicida eſt. Igitur tenebitur lege Cornelia de ſicariis. Plane ſi filia non voluntate patris, ſed caſu ſervata eſt, non minimam habebit defenſionem pater, quod fortè filiam ⁖ Nam lex ita punit homicidam ſi dolo malo homicidium factum fuerit. Hic autem pater non ideo ſervavit filiam quia voluit, ſed quia occidere eam non potuit.

Papianus idem. Si maritus uxorem ſuam in adulterio deprehenſam occidit, an in legem de ſicariis incidit, quæro. Reſpondit. Nulla parte legis marito uxorem occidere conceditur. Quare ea parte contra legem feciſſe eum non * dubitatur non ambigitur. Sed ſi de pœna tractas * non his quæ aliquid ejus honeſtiſſimo calori permittetur, ambigitur. Sic dicit non dubitatur, ut non quaſi homicida puniatur capite vel deportatione, ſed uſque ad exitium pœna ejus ſtatuitur.

Item sic. De mancipiis alterius marito vel patre accuſante quæſtionem habendam palam eſſe: An idem extraneo accuſatori permitti debeat, quæro. Reſpondit. Poteſt videri ea ratio fuiſſe permittendi iſtis perſonis de ſervis quæſtionem habere, ut diligentius dolorem animi ſui, item injuriam lecti & domus, non tranſlatitiè perſequerentur. Sed quoniam non facilè tale delictum ſine miniſterio ſervorum admitti creditum eſt, ratio eò

per-

perduxit, ut etiam extraneo accuſante mancipia quæſtioni tormentorum ſubjicerentur à judicibus.

Paulus libro * Sententiarum ſub titulo de adulteriis. Permittitur tam adoptivo quam naturali patri, adulterum cum filia cujuſque dignitatis domi ſuæ vel generi ſui deprehenſum ſua manu occidere. Filius familiæ pater ſi filiam in adulterio deprehenderit, verbis quidem legis propè eſt ut non poſſit occidere, permittitur tamen etiam ei ut occidat. Maritus in adulterio deprehenſos non alios quam infames & eos qui corpore quæſtum faciunt, ſervos etiam & liberos, excepta uxore quam prohibetur, occidere poteſt. Maritum qui uxorem deprehenſam cum adultero occidit, quia hoc inpatientia juſti doloris admiſit, lenius puniri placuit. Occiſ[illegible] adultero dimittere ſtatim [illegible]tus debet uxorem, atque ita triduo proximo profiteri cum quo adultero, & in quo loco uxorem deprehenderit.

Inventa in adulterio uxore maritus ita demum adulterum maritus occidere poteſt, ſi eum domi ſuæ deprehendat. Eum qui in adulterio deprehenſam uxorem non ſtatim dimiſerit, reum lenocinii poſtulari placuit. Servi verò tam mariti quam uxoris in cauſa adulterii torqueri poſſunt : nec his libertas ſub ſpecie inpunitatis data valebit.

EXPLICIT TITULUS IV.

INCIPIT DE STUPRATORIBUS.

MOYSES DICIT.

V. *Qui manſerit cum maſculo manſione muliebri, aſpernamentum eſt, ambo moriantur : rei ſunt.*

PAU-

PAULUS libro * Sententiarum ſub titulo de adulterIs. Qui maſculum liberum invitum ſtupraverit, capite punietur. Qui voluntate ſua ſtuprum flagitiumque inpurum patitur, dimidia parte bonorum ſuorum multatur, nec teſtamentum ei ex majore parte facere licet. *Hoc quidem juris eſt, mentem tamen legis Moyſis, Imperatoris Theodoſii conſtitutio ad plenum ſecuta cognoſcitur.*

ITEM Theodoſianus, IMP. VALENTINIANUS Theodoſius & Arcadius Auguſti, ad Orientium Vicarium urbis Romæ. Non patiamur urbis Romæ virtutum omnium matrem diutius effœminati in viros pudoris contaminatione fœdari, & agreſte illud ad priſcis conditoribus robur fracta molliter plebe tenuatum, convicium ſæculi vel conditorum irrogare vel principium. Orienti AGUC novis. Laudanda igitur experientia tua, omnes quibus flagitioſus luxus eſt viri corpus muliebriter conſtitutum alieni ſexus damnare patientia, nihilque diſ-

cretum habere cum fœminis, occupatos, ut flagitii poſcit inmanitas, atque omnibus ſeductos, pudet dicere, virorum lupanaribus, ſpectante populo flammis vindicibus expiabit, ut universi intelligant ſacroſanctum cunctis eſſe debere hoſpitium virilis animæ, nec ſine ſummo ſupplicio alienum expetiſſe ſexum, qui ſuum turpiter perdidiſſet. Prop. Prid. Id. Majas, Romæ, in atrio Minervæ.

EXPLICIT TITULUS DE STUPRATORIBUS.

INCIPIT DE INCESTIS NUPTIIS.

MOYSES DICIT.

VI *Quicunque concubuerit cum muliere uxore patris ſui pudenda patris ſui*

ſui detexit, morte moriantur: ambo rei ſunt. Et quicunque concubuerit cum nuru ſua, morte moriantur: ambo rei ſunt.

ULPIANUS libro Regulari De nuptiis ſub titulo. Inter parentes & liberos cujusque gradus ſint, connubium non eſt. Inter cognatos autèm ex tranſverſo gradu, olim quidem matrimonia contrahi non poterant, nunc autem ex tertio gradu licet uxorem ducere, ſed tantùm fratris filiam non etiam ſororis: Nec amitam, nec materteram, quamvis eodem gradu ſint. Eam quæ noverca, vel privigna, vel quæ nurus vel ſocrus fuit, uxorem ducere non poſſumus. Si quis eam quam non licet, uxorem duxerit, inceſtum matrimonium contrahit, ideoque liberi in poteſtate ejus non fiunt, ſed quaſi vulgo concepti, ſpurii ſunt.

PAULUS libro * Sententiarum De nuptiis ſub titulo. Inter parentes & liberos jure civili matrimonia contrahi non poſſunt, nec filiam ſororis aut neptem ducere poſſumus. Proneptem ætatis ratio prohibet. Adoptiva cognatio impedit nuptias inter parentes & liberos omnimodo : Inter fratres eatenus quatenus capitis minutio non intervenit. Nec ſocrum, nec nurum, privignam nec novercam aliquando citra pœnam inceſti uxorem ducere licet : ſicut nec amitam, aut materteram. * Si verò cognatam contra interdictum duxerit, remiſſo mulieri juris errore, ipſe pœnam adulterii legis Iuliæ patitur, non etiam ducta.

GREGORIANUS libro quinto De nuptiis ſub titulo. *Exemplum literarum Dioclitiani & Maximiani Impp. talem conjunctionem graviter puniri commemorat.*

EXEMPLUM Edicti Dioclitiani & Maximiani nobiliſſimorum Cæſarum. Quoniam piis religioſiſque mentibus noſtris

noſtris ea quæ Romanis legibus caſtè ſanctéque ſunt conſtituta, venerabilia maximè videntur atque æterna religione ſervanda, diſſimulare ea quæ à quibuſdam in præteritum nefariè inceſteque commiſſa ſunt, non oportere credimus, cùm vel cohibenda ſunt, vel etiam vindicanda, inſurgere nos diſciplina noſtrorum temporum cohortatur. Ita enim & ipſos inmortales Deos Romano nomini, ut ſemper fuerunt, faventes atque placatos futuros eſſe non dubium eſt, ſi cunctos ſub imperio noſtro agentes piam, religioſamque, & quietam, & caſtam in omnibus more colere perſpexerimus vitam. In quo id etiam providendum quam maximè eſſe cenſuimus, ut matrimoniis religiosè atque legitimè juxta diſciplinam juris veteris copulatis, tam eorum honeſtati qui nuptiarum conjunctiones ſectantur, quam etiam his qui cum deinceps ſervata religione naſcentur, incipiat eſſe conſultum, & honeſtat; naſcendi etiam poſteritas ipſa purgata ſit. Id enim

pietati

pietati nostræ maximè placuit, ut sanctè necessitudinum nomina obtineant apud affectus suos piam ac religiosam consanguinitati debitam caritatem. Nefas enim credere est ea quæ in præteritum à conpluribus constat esse commissa, cum pecudum ac ferarum promiscuo ritu, ad illicita connubia instinctu exercendæ libidinis, sine ullo respectu pudoris ac pietatis irruerint. Sed quæcunque antehac vel inperitia delinquentium, vel pro ignorantia juris, Barbaricæ inmanitatis ritu ex illicitis matrimoniis videntur admissa, quamquam essent severissimè vindicanda, tamen contemplatione clementiæ nostræ ad indulgentiam volumus pertinere: ita tamen ut quicunque in anteactum tempus illicitis incestisque se matrimoniis polluerunt, hactenus adeptos se esse nostra indulgentia sciant, ut post tam nefaria facinora, vitam quidem sibi gratulentur esse concessam, sciant tamen non legitimos se suscepisse liberos quos tam nefaria conjunctione genuerunt.

Ita enim fiet ut de futuro quoque nemo audeat ineffrenatis cupiditatibus obedire, cùm & sciant ita præcedentes admissores istiusmodi criminum venia liberatos, ut liberorum quod illicitè genuerunt successiones * careatur, * quæ juxta vetustatẽ Romanis legibus negabatur. Et optassemus quidem nec ante quicquam ejusmodi esse commissum quod esset aut clementia remittendum, aut legibus corrigendum. Sed & post hanc, religionem sanctitatemque in connubiis copulandis volumus ab unoquoque servari, ut se ad disciplinam legesque Romanas meminerint pertinere, & eas tantùm sciant nuptias licitas quæ sunt Romano jure permissæ. Cum quibus autem personis tam cognatorum quàm ex affinium numero contrahi non liceat matrimonium, hoc edicto nostro complexi sumus: cum filia, nepte, proneptéque, matre, avia, proavia: & ex latere amita ac matertera, sororis filia, & ex ea nepte. Itemque ex affinibus privigna, noverca, socru,

ſocru, nuru, ceteriſque quæ antiquo jure prohibentur, à quibus cunctos volumus abſtinere. Nihil enim niſi hanc tantùm ac venerabiles noſtra jura cuſtodiunt, & ita ad tantam magnitudinem Romanam geſta cunctorum non mirum favore pervenit, quoniam omnes leges ſua religione ſapienti pudoriſque obſervatione devinxit. Quare hoc edicto noſtro volumus omnibus palam fieri, quòd præteritorum venia per clementiam noſtram contra diſciplinam videtur indulta, ad ea tantùm delicta pertineat quæ in die tertio Kal. Ianuariarum Tuſco & Anulino Conss. videtur eſſe commiſſa. Si qua autem contra Romani nominis decus ſanctitatemque legum, poſt ſupradictum diem deprehenduntur admiſſa, digna ſeveritate plectentur. Nec enim ullam in tam nefario ſcelere quiſquam æſtimet veniam ſe conſequi poſſe, qui tam evidenti crimini, & poſt edictum noſtrum non dubitabit * : inſuere. Dat. Kl. Mai. Damaſco. Tuſco, & Anulino Conss.

ERMO-

Ermogenianus ſub titulo de nuptiis. Imp. Dioclitianus & Maximianus AA. Fl. Flaviano. His qui inceſtas nuptias per errorem contrahunt, ne pœnis ſubjiciantur, ita demum clementia principum ſubvenit, ſi poſtea quam errorem ſuum reſcierint, ilicò nefarias nuptias dirimerint. Prop. Id. Mar. * & Diogene Cons.

Hanc quoque conſtitutionem Gregorianus titulo de nuptiis inſeruit, quæ eſt triceſima & ſecunda, aliis tamen & die & coss. * *Id eſt* Constitutio PP. V. Id. Iun. Dioclitiano ter et Maximiano Augustis.

Papianus libro ſingulari de adulteriis. Qui ſororis filiam uxorem duxerat per errorem, antequam præveniretur à delatore, dirimit coitum: quæro an adhuc poſſit accuſari. Reſpondit. Ei qui conjunctione ſororis filiæ bona fide abſtinuit, pœnam remitti palam eſt: quia qui errore cognito diremit coitum, creditur ejus volun-

voluntatis fuisse, ut, si scisset se in eo necessitudinis gradu positum, non fuisset tale matrimonium copulaturus.

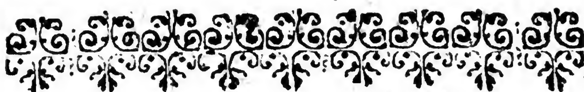
Idem dicitur in eos qui incestas nuptias contraxerunt. Maledicti tamen sunt omnes incesti per legem, cum adhuc rudibus populis ex divino nutu condita iisdem adstipulantibus sancirentur. Et utique omnes maledicti puniti sunt, quos divina & humana sententia consona voce damnavit. Lex divina sic dicit.

MALEDICTUS (inquit) dixit Moyses, *qui concubuerit cum uxore patris sui: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum sorore sua de patre aut de matre: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui con-*

concubuerit cum nuru ſua : & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum ſocru ſua : & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum ſorore patris ſui : & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. *Maledictus qui concubuerit cum ſorore matris ſuæ, & dicit omnis populus,* Fiat, Fiat. *Maledictus qui concubuerit cum ſorore uxoris ſuæ, & dicit omnis populus,* Fiat, Fiat. *Maledictus qui dormierit cum uxore fratris ſui : & dicit omnis populus,* Fiat, Fiat.

Fiat. *Maledictus qui dormierit cum omni pecore: & dicit omnis populus*, Fiat, Fiat.

EXPLICIT TITULUS DE ADULTERIS, STUPRATORIBUS ET incestis.

INCIPIT DE FURIBUS ET POENA EORUM.

Quod si duodecim tabularum ∴ nocturnum furem autem si se aut telo defendere, interfici jubent, scitote, Jurisconsulti, quia Moyses prius hoc statuit, sicut lectio manifestat,

MOYSES DICIT.

VII *SI perfodiens nocte parietem inventus fuerit fur, & percusserit eum alius & mor-*

& mortuus fuerit hic, non est homicida is qui percusserit eum. Si autem sol ortus super eum, reus est mortis percussor, & ipse morietur.

PAULUS libro Sententiarum v. ad legem Corneliam De sicariis & veneficis. Si quis furem nocturnum vel diurnum cum se telo defenderet, occiderit, hac quidem lege non tenetur: sed meliùs fecerit qui eum comprehensum, transmittendum ad Præsidem magistratibus obtulerit.

ULPIANUS libro VIII. ad edictum sub titulo, Si quadrupes pauperiem dederit. Injuria occisum esse meritò adjicitur. Non enim sufficit occisum, sed oportet injuria id esse factum. Proinde si quis servum latronem occiderit, lege Aquilia non tenetur, quia non * occidit. Sed & quemcun-

que alium ferro se petentem qui occiderit, uon videbitur injuria occidisse. Proinde si furem nocturnum quem lex duodecim tabularum omnimodo permittit occidere, aut diurnum quem eaque lex permittit, sed ita demum si se telo defendat, videamus an lege Aquilia teneatur. Et Pomponius dubitat nunc hæc lex non sit in usu. Et si quis noctu furem occiderit, non dubitamus quin lege Aquilia teneatur. Sin autem cùm posset apprehendere maluit occidere, magis est ut injuria fecisse videatur. Ergò etiam lege Cornelia tenebitur. Injuriam autem accipere hîc nos oportet non quemadmodum & circa injuriarum actionem, contumeliam quandam, sed quod non jure factum est, hoc est, contra jus, id est, si culpa quis occiderit. *& reliqua.*

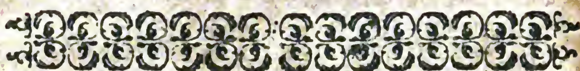
ULPIANUS libro octavo de officio Proconsulis sub titulo de furibus. FURES ad forum remittendi sunt diurni, nocturnique extra ordinem audiendi, & cau-

& causa cognita puniendi, cum pœna eorum sciamus operis publici modum non egrediendum. Idem & in Balneariis furibus. Sed si se telo fures defendunt, vel effractores, vel ceteri similes, nec quemquam percusserunt, metalli pœna humiliores, honestiores verò relegatione afficiendi erunt.

PAULUS libro Sententiarum sub titulo de furibus. Furti quocunque genere damnatus, famosus efficitur. Fur est qui rem alienam contrectat. Furtorum genera sunt quatuor, Manifesti, nec manifesti, concepti, & oblati. Manifestus fur est qui in faciendo deprehensus est, & intra terminos ejus loci unde furatus est, conprehensus est, vel antequam ad eum locum quo destinaverat, pervenerit. Nec manifestus est fur, qui in rapiendo quidem conprehensus non est, sed eum fecisse negari non potest. Concepti actione tenetur apud quem furtum est inventum. Oblati actione is tenetur qui rem furtivam alii obtulit, ne apud

ſe inveniretur. Furti actione is agere poteſt cujus intereſt rem non periiſſe. Conceptiva autem agere poteſt qui rem concepit & invenit. Oblati agere poteſt penes quem res concepti inventa eſt.

EXPLICIT TITULUS DE FURIBUS.

INCIPIT DE FALSO TESTIMONIO.

MOYSES DIXIT.

IIX *SI ſteterit teſtis injuſtus adverſus hominem accuſandum, accuſans eum impietatis, ſtabunt duo homines quibus eſt invicem contentio, ante Deum, & ante ſacerdotes,*

tes, & ante judices quicunque fuerint in illis diebus. Cùm inquiſierint judices diligenter, & inventus fuerit teſtis injuſtus teſtificans injuſta, inſurgentes adverſus eum facietis ei ſicut voluit malefacere, & delebitis malum de medio veſtrûm, & ceteri audientes timebunt, nec audebunt mala facere inter vos.

Paulus libro ſingulari de pœnis omnium legum ſub titulo, Ad legem Iuliam de adulterIs. Qui falſum teſtimonium dixerit, proinde tenebitur ac ſi lege Cornelia teſtamentaria damnatus eſſet.

Paulus libro Sententiarum quinto ſub titulo de teſtibus & de quæſtioni-

bus. Hi qui falsum vel * aliqua testimonia dixerunt, vel utriusvè parti prodiderunt, aut in exilium aguntur, aut in insulam relegantur, aut curia submoventur.

Idem libro * ad legem Corneliam de sicariis & veneficis. Lex Cornelia pœnam deportationis infligit ei qui hominem occiderit, ejusque rei causa furtique faciendi cum telo fuerit, & qui venenum hominis necandi causa habuerit, vendiderit, paraverit, falsumvè testimonium dixerit quo quis periret, mortisvè causam præstiterit. Quæ omnia facinora in honestiores pœna capitis vindicari placuit: humiliores verò aut in crucem tolluntur, aut bestiis subjiciuntur.

Paulus libro Sententiarum v. sub titulo ad legem Corneliam testamentariam. Hi qui ob falsum testimonium perhibendum pecuniam acceperint, dederint, judicemvè ut sententiam ferat vel non ferat, corruperint, corrumpen-

pen-

pendumvè curaverint, humiliores capite puniuntur, honeſtiores publicatis bonis cum ipſo judice in inſulam deponantur.

IDEM eodem libro & titulo. Falſum eſt quicquid in viritate non eſt, ſed pro vero aſſeveratur.

ULPIANUS ſub titulo de pœna legis Corneliæ teſtamentariæ libro VIII. * Præterea factum eſt Senatuſconſultum * Statilio & Tauro Conſulibus, quo pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui quid aliud quam teſtamentum ſciens ſignaverit, ſignarivè curaverit. Item qui falſas teſtationes faciendas, teſtamentavè falſa invicem dicenda aut conſignanda dolo malo curaverit, Licinio v. & Tauro Conss. Item qui ob ſtruendam advocationem teſtimoniavè pecuniam acceperit, pactuſvè fuerit, ſocietatem coïerit, aut aliquam delationem interpoſuerit. Item ſi quis coïerit ad occiſionem innocentium Senatusconſulto quod

Cotta

Cotta & Messala factum est, coërcentur. Sed & si quis ob venundandum vel * denudandũ * non remittendùm-ve testimonium pecuniam acceperit, Senatusconsulto quod duobus Geminis Conss. factum sit, pœna legis Corneliæ afficitur, *& reliqua.*

ITEM MOYSES.

IX *FAlsum testimonium non dabis adversus proximum tuum.*

ULPIANUS libro IX. de officio Proconsulis ad legem Iuliam de vi publica & privata. Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam interdicitur invitis, capite octogesimo & VII. & capite octogesimo octavo, in hæc verba, * his verbis * HOMINIBUS IN HAC LEGE IN REUM TESTIMONIUM DICERE NON LICETO, qui se ab eo parentéve ejus, libertovè cujus

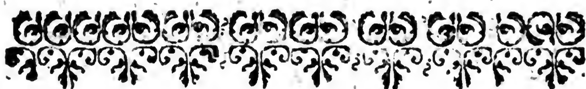
eorum

eorum libertus liberaverit * quivè inpubes erit, * quivè eorum integrum restitutus non est, quivè in vinculis custodiaque publica erit, quivè depugnandi causa auctoratus erit, quivè bestias depugnare locavit, locaverit, præterquam qui jaculandi causa ad urbem missus est, erit, palamvè corpore quæstum faciet, fecerit: Quivè ob testimonium dicendum pecuniam accepisse judicatus erit, nevè quis eorum hac lege in reum testimonium dicat: Capite octogesimo septimo his. Homines inviti in reum testimonium ne dicant, qui sobrinus est ei reo, propiorevè cognatione conjunctus, quivè socer, gener, vitricus, privignusque ejus erit, *& reliqua.*

Paulus libro sententiarum v. sub titulo de testibus & quæstionibus. Susceptos testes & eos vel maximè quos accusator de domo eduxit, vel vitæ humilitas infamaverit, interrogari non placuit. In testibus enim & vitæ qualitas spectari debet & dignitas * si sint

in affinem vel cognatum inviti testes interrogari non possunt. Adversus se invicem parentes & liberi, itemque liberti nec volentes ad testimonium admittendi sunt. Quia rei veræ testimonium necessitudo personarum plerumque corrumpit.

EXPLICIT TITULUS DE FAMILIARI TESTIMONIO NON admittendo.

INCIPIT DE DEPOSITO.

MOYSES DICIT.

X. *SI aliquis dabit proximo suo argentum vel vas servare, & furatum fuerit de domo hominis, si invenitur qui fura-*

furatus est, reddet duplum. Quòd si non fuerit inventus fur, accedat is qui commendatum susceperat ante Dominum, & jurabit nihil se nequiter egisse de omni re commendata proximi sui, & liberabitur.

Modestinus libro differentiarum secundo de deposito vel commendato. Commendati judicio conventus etiam culpam præstare cogitur: Qui verò depositi convenitur, de dolo non etiam de culpa condemnandus est. Commodati enim contractu, quia utriusque contrahentis utilitas intervenit, utrumque præstatur: In depositi verò cum sola deponentis utilitas vertitur, ibi dolus tantùm præstatur. Sed in ceteris quoque partibus juris ista regula custoditur. Sic enim & in fiduciæ judicio, & in actione rei uxoriæ & do-

& dolus & culpa deducitur : Quia utriuſque contrahentis utilitas intervenit. In mandati verò judicio dolus* non etiam tutoris utilitas in adminiſtratione verſatur. Depoſiti damnatus infamis eſt : qui verò commodati damnatur non fit infamis. Alter enim propter dolum, alter propter culpam condemnatur. Actione depoſiti conventus ciVariarum nomine apud eundem judicem utiliter experitur : at is cui res commendata eſt, inprobe ci Variarum exactionem intendit. Inpenſas tamen neceſſarias jure perſequitur, quas fortè in ægrum vel alias laborantem inpenderit. * Reſpondit depoſita ſi ſurripiatur, dominus domus habet furti actionem, quamvis apud quem res depoſita eſt interſit ob inpenſas in rem factas ſe retinere : Is verò cui res commodata ſit, furti experiri debebit ſi modo ſolvendo fuerit. Actio commodati ſemper in ſimplum competit : Depoſiti verò nonnunquam in duplum, ſcilicet ſi ruinæ, vel naufragii, vel incendii, aut tumultus cauſa rès deponatur. ERMO-

Ermogenianus ſub titulo de depoſito hujuſmodi inſerit conſtitutionem. Idem Auguſtus Cæſar Fl. Munatio. Eum qui ſuſcepit depoſitum, dolum non etiam caſum præſtare certi juris eſt. Cùm itaque proponas ignis vi quædam cremata de his quæ tibi fuêre commendata, nec ullum dolum in ſubtrahendis rebus adhibitum, rector provinciæ nihil contra juris rationem fieri patietur. Et quoniam nec tu quereris moras adhibita varietatem negotium inter vos ortum ſecundùm juris ordinem ſua ratione decidetur. Subſcripta VIII. Kl. Iul. Serdica Auguſtis Cæſaribus.

Idem Auguſtus & Cæſar Fl. Aurelio Attenico Andronico. Eos penes quos veſtem & argenti materiam depoſuiſſe proponis, apud Rectorem provinciæ convenit interrogari. quod ſive teneant, ſive dolo fecerunt quominus poſſint reſtituere, ſecundùm bonam fidem tibi ſatisfacere conpellet. Subſcripta VI. April. SyrmiCæss. Conss.

Idem

Idem Auguſtus & Cæſares Aurelio & Euſtatio & Dioſimo. Is qui depoſitum ſuſcepit ultra dolum, ſi non aliud ſpecialiter convenit, præſtare nihil neceſſe habet. Cujus memor juris Rector provinciæ partium allegationibus auditis pro ereptorum qualitate ſuam ordinabit ſententiam. Subſcripta XIV. Kl. Nov. Appiaria. *

Idem Auguſtus & Cæſares VII. & Quadrat. Ille qui dolo malo depoſitum non reſtituit, ſuo nomine conventus ad ejus cum infamiæ periculo reſtitutionem urgetur. Scripta Id. Dec. Nicomedia. CC. Conss.

Paulus libro ſecundo ſententiarum ſub titulo de depoſito. Deponere poſſumus apud alium id quod noſtri juris eſt vel alieni. Dpoſitum eſt quaſi diu poſitum. Servandum eſt quod ad breve tempus cuſtodiendum datur. Deponere videtur qui in metu ruinæ, incendii, naufragii, apud alium cuſtodiæ cauſa deponit. Deponere videtur

& is

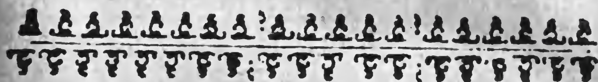
& is qui ſuſpectam habens vel minus idoneam cuſtodiam domus, vel vim latronum timens, apud aliquem rem cuſtodiendam commendat. Si ſacculum vel argentum depoſuero, & is penes quem depoſitum fuit me invito contrectavit, & depoſiti & furti actio mihi in eum conpetit. Ob res depoſitas dolus tantùm præſtari ſolet. In judicio depoſiti ex mora & fructus veniunt, & uſuræ rei depoſitæ præſtantur. Si quis rem penes ſe poſitam apud alium depoſuerit, tam ipſe directam, quam is qui apud eum depoſuit, utilem actionẽ depoſiti habere poſſunt. Si pecuniam depoſuero eamq́ue in * uſum tibi commiſero, mutuum magis videtur quam depoſitum, ac per hoc periculo tuo erit. Si rem apud te depoſitam vendideris, eamq́ue redemeris, poſtque eam perdideris, ſemel admiſſo dolo perpetua depoſiti actione teneberis. Ex cauſa depoſiti lege duodecim tabularum in duplum actio datur, edicto Prætoris in ſimplum.

GREGORIANUS libro IV. ſub titulo de depoſito. Imp. Alexander A. Meſtrio militi. Incurſu latronum ornamenta depoſita apud interfectum ab eis perierunt. Detrimentum ad heredes ejus qui depoſitum accepit, qui dolum tantùm præſtare debent, non pertinet. Quòd ſi ex prætextu latrocinii commiſſi res quæ in poteſtate heredis ſunt non reſtituuntur, tam depoſiti quam ad exhibendum actio, ſed & in rem vindicatio conpetit. Prop. VII. Kl. Iul. Maximiano bis & Urbano Conss.

PAULUS libro reſponſorum quinto ſub titulo Ex locato & conducto. Imp. Antoninus Iulio Agrippino. Dominus horreorum periculum vis majoris, vel efracturæ latronum præſtare non cogitur. His ceſſantibus ſi quid ex poſitis rebus illæſis extrinſecus horrei * damnum depoſitorum ſarciri debet. Prop. IV. Non. Nov. Antonino III. Cons. Paulus reſpondit, Satis præpoſi-

positam constitutionem declarare his qui horrea locant, majorem vim inputari non posse.

EXPLICIT TITULUS DE DEPOSITO.

INCIPIT DE ABIGEATORIBUS.

MOYSES DICIT.

SI quis involaverit vitulum aut ovem, & occiderit, aut vendiderit, quinque vitulos restituet pro vitulo uno, quatuor oves pro ove una. Quod si non habet unde reddat, venundetur pro furto. XI.

PAULUS libro sententiarum sub titulo de abactoribus. Atroces peco-

rum abactores plerumque ad gladium vel in metallum, nonnunquam autem in opus publicum dantur. Atroces autem sunt qui equos & greges ovium de stabulo vel de pascuis abigunt, vel si id sæpius aut * cum ferro aut conductâ manu faciunt.

Idem Paulus eodem libro & titulo. Abactores sunt qui unum equum, vel duas equas, totidemque boves, vel capras decem, porcos quinque abegerint. Quidquid verò intra hunc numerum fuerit ablatum, pœna furti pro qualitate ejus aut in duplum, aut in triplum convenitur, aut fustibus cæsus in opus publicum unius anni datur, aut sub pœna vinculorum domino restituitur.

Idem Paulus eodem libro & titulo. Si ea pecora de quibus quis litigaverat, abegerit, ad forum remittendus est, atque ita convictus in duplum vel triplum furis more damnatur.

Idem

Idem Paulus eodem libro & titulo. Qui bovem vel equum errantem, quodvè aliud pecus abduxerit, furem magis eum quàm abigeatorem constitui placuit.

Paulus libro singulari de pœnis paganorum, sub titulo de abigeis, *dixit*. Cùm durius abigei damnantur, & ad gladium tradantur. Itaque Divus Pius ad concilium Bæticæ rescripsit. Qui pecora de quibus litigabat, abegit, ad forum remittendus est, & si victus fuerit, in duplum vel quadruplum condemnandus.

Ulpianus libro octavo de officio Proconsulis sub titulo de abigeis. De abigeis puniendis ita Divus Adrianus rescripsit concilio Bæticæ. Abigei cùm durissimè puniuntur, ad gladium damnari solent. Puniuntur autem durissi- "
mè non ubiq́ue, sed ubi frequentius "
est hoc genus maleficii: Alioqui nec "
in opus, & nonnumquam tempora- "
rium damnantur. Ideoq́ue puto apud "

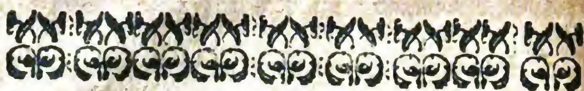
 vos

„ vos quoque ſufficere genus pœnæ,
„ quod maximo huic maleficio irroga-
„ ri ſolet, ut ad gladium abigei dentur:
„ aut ſi quis tam notus & tam gravis in
„ abigendo fuit, ut prius ex hoc crimine
„ aliqua pœna affectus ſit, hunc in me-
„ tallum dari oportere. Reſcriptum Divi Adriani ſic loquitur, quaſi gravior pœna ſit metalli: Niſi fortè hoc ſenſit Divus Adrianus gladii pœnam dicendo, ludi damnationem. Eſt autem differentia inter eos qui ad gladium, & eos qui ad ludum damnantur. Nam ad gladium damnati, confeſtim conſumuntur, vel certè intra annum debent conſumi. Hoc enim * damnatis continetur. Enimverò qui in ludum damnantur, non utique conſumuntur, ſed etiam pileari & rudem accipere poſſunt poſt inter * palam. Si quidem poſt quinquennium pileari, poſt triennium autem rudem induere eis permittitur. Eodem reſcripto Divi Adriani diligentiſſimè expreſſum eſt, non ubique parem eſſe pœnam abigeorum.

ITEM

ITEM Ulpianus libro & titulo qui ſupra. Abigei autem propriè hi habentur qui pecora ex paſtu & ex fermentis ſubtrahunt, & quodammodò deprædantur, & abigei ſtudium quaſi artem exercent, equas de grege, vel boves de armentis abducentes. Ceterùm ſi quis bovem aberrantem vel equum in ſolitudinem abduxerit, non eſt abigeus, ſed fur potius. Sed & qui porcum vel capram vel Vervicem abducunt, non tam graviter ut hi qui majora animalia abigent, plecti debent. Quanquam autem Adrianus metalli pœnam, item operis vel etiam gladii præſtituerit, attamen qui honeſtiori loco nati ſunt non debent ad hanc pœnam pertinere, ſed aut relegandi erunt aut removendi ordine. Romæ tamen etiam beſtiis ſubjici abigeos videamus Et ſanè qui cum gladio abigunt, non iniquè hac pœna afficiuntur.

EXPLICIT TITULUS DE ABIGEIS.

INCIPIT DE INCENDIARIIS.

MOYSES DICIT.

XII *SI exibit ignis & invenerit ſpinas, & comprehenderit areas, vel ſpicas, aut campum, æſtimationem reſtituet ille qui ſuccendit ignem.*

PAULUS libro * Sententiarum ſub titulo de incendiariis. Qui caſam aut villam inimicitiarum gratiâ incenderunt, humiliores in metallum aut in opus publicum damnantur, honeſtiores in inſulam relegantur. Fortuita incendia quæ caſu venti * fuerint his vel incuria ignem ſupponentis, ad uſque vicini agros evadunt,

vadunt, & si ex eo seges, vel vinea, vel oliva, vel fructiferæ arbores concrementur, datum damnum æstimatione sarciatur.

IDEM Paulus eodem libro & titulo. Commissum verò servorum si domino videatur, noxæ deditione sarcitur. Messium sanè * per dolum incensores, vinearum olivarumvè, aut in metallum humiliores damnantur, aut honestiores in insulam relegantur.

IDEM Paulus libro & titulo qui supra. Incendiarii quidquid in oppido prædandi causa faciunt, facilè capite puniuntur.

ULPIANUS libro octavo de officio Proconsulis. De naufragiis & incendiariis lex quidem Cornelia aqua & igni interdici jussit, sed variæ sunt punitionum *. Nam qui data opera in civitate incendium fecerunt, si in humillimo loco sunt, bestiis subjici solent: si in aliquo gradu & Romæ id fecerunt,

capite puniri, aut certè * afficiendi ſunt qui hæc committunt. Sed ei qui non data opera incendium fecerit, plerumque ignoſcitur, niſi in lata culpa & incauta negligentia vel laſcivia fuit.

PAULUS libro ſingulari de pœnis paganorum, ſub titulo de abigeis, *dicit*. Incendiarii qui in oppido prædæ causâ id admiſerint, capite puniuntur: Qui caſu inſulam aut villam non inimicitia incenderint, levius. Fortuita enim incendia ad forum remittenda ſunt, ut damnum vicini ſarciatur.

ULPIANUS libro ad Edictum ſub titulo. Si fatebitur injuria occiſum eſſe, in ſimplum, * *& cum doceret*. Item ſi inſulam meam aduſſeris vel incenderis, Aquilæ actionem habebo. Idemque eſt & ſi arbuſtum meum, vel villam meam. Quod ſi dolo quis inſulam exuſſerit, etiam capitis pœna plectitur quaſi incendiarius. Item ſi quis inſulam voluerit exurere, & ignis etiam advicini inſulam pervenerit, Aquilia tenebitur

bitur lege vicini, etiam non minus inquilinis ob res eorum exustas, & ita Labeo libro XV. Responsorum refert. Sed si stipulam in agro tuo incenderis, ignisque pervagatus ad prædium vicini pervenerit, & illud exusserit, Aquilia lex locum habeat, an in factum actio sit, fuit quæstio. Sed plerisque Aquilia lex locum habere non videtur: & ita Celsus libro XXXVII. Digestorum scribit. * Id enim, si stipulam incendentis ignis fugit, Aquilia lege eum non teneri, sed in factum agendum, quia principaliter hic exussit, sed dum aliud legit sic ignis præcissit. Cujus sententia sic rescripto Divi Severi comprobata est in hæc verba. * " Profiteri propter ignem pabuli gratia " factus culpa servorum Vectoriæ Astiliæ " evagatus agrum tuum ut proponis, " depopulatus est, ad exemplum legis " Aquiliæ noxali judicio acturus, si litis " æstimatio permittitur, judicium cum " adire potest. Videlicet non est visa Aquilia sufficere. Si forte servus quia idem conductores coloni ad fornacem

obdor-

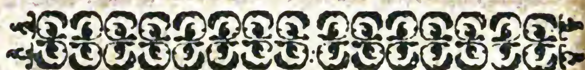
obdormiſſent, & villa fuerit exuſta. * Muneris ſcribit ex locato conventum præſtare debere, ſi neglegens in legendis miniſteriis fuit tenetur ceterorum ſi alius ignem ſubjecerit fornaci, alius neglegenter cuſtodierit, tenetur namque qui non cuſtodit ſi nihil hic fecit qui rectè ignem ſubjecit non peccavit: Quemadmodum ſi hominem medicus rectè ſecuerit, ſed negligenter vel ipſe vel alius curaverit, Aquilia ceſſat. Quid ergo eſt? Et hic puto ad exemplum Aquiliæ dandam actionem, tamen eum qui ad fornacem obdormivit, vel negligenter curavit, ſive homo periit ſive debilitatus eſt. Nec quiſquam dixerit in eo qui obdormivit, rem eum humanam & naturalem paſſum, cum deberet vel ignem extinguere, vel ita munire ut non evagaret. Item libro VI. ex Viviano relatum eſt, ſi furnum ſecundùm parietem communem haberes, an damni injuria teneris? Et ait non poſſet id Aquilia lege, quia nec cum eo qui focum haberet. Ideo æquum putat in

factum

factum actionem dandam. Sed non proponit exustum parietem. Sanè enim quæri potest, nondum mihi damnum dederit, & ita ignem habeat ut metuam ne mihi det, æquum sit me inter actionem idem in factum imperare. Fortassis enim de hoc senserit Proculus: nisi quis dixerit damni non facti sufficere cautionem. Sed & si quis servi inquilini insulam exusserit, libro x. Urseïus refert Sabinum respondisse, lege Aquilia servorum nomine dominum noxali judicio conveniendum, ex locato autem dominum teneri negat. Proculus autem R. cùm coloni servi villam exussent, colonum vel ex locato * lege Aquilia, ita ut colonus servos posset noxæ dedere: & si uno judicio res esset judicata, altero amplius non agendum. Item Celsus libro XXVII. Digestorum scribit, si cùm apes meæ ad tuas advolassent totas exusserit, quosdam negare conpetere legis Aquiliæ actionem, inter quos & Proculum, quasi apes dominii mei non fuerint. Sed

Sed id falſum eſſe Celſus ait, cùm à-pes revenire ſoleant, & fructui * miſſi ſunt. Sed Proculus eo movetur quod nec manſuetæ, nec ita clauſæ fuerint. h. d. Ipſe autem Celſus ait nihil inter has & columbas intereſſe, quæ ſi manu refugiunt, domi tamen fugiunt.

EXPLICIT TITULUS DE INCENDIARIIS.

INCIPIT DE TERMINIA MOTA.

Moyses Dicit.

XIII. *Non tranſmovebis terminos proximi tui quos conſtituerunt patres tui vel principes poſſeſſionis tuæ.*

Paulus libro * Sententiarum ſub titulo, Finium regundorum. In eum qui

qui per vim terminos dejecit vel amovit, extraordinem animadvertitur.

Ulpianus libro IX. De officio proconsulis, sub titulo de termino moto. Eos qui terminos moverunt non impune id facere debere Divus Adrianus Terentio Gentiano XVII. Kl. Septembriarum se III. Consl. rescripsit : quo rescripto pœnam variam statuit. Verba rescripti ita se habent. Pessimum factum eorum qui terminos "
finium causa inpositos abstulerunt, du- "
bitari non potest. Pœnæ autem modus "
ex conditione personæ & mente faci- "
entis magistratui ponam. Si splendi- "
diores sunt personæ quæ convincun- "
tur, non dubito quin occupandorum "
aliorum finium causa id admiserint. Et "
possunt ad tempus ut cujusque compa- "
titur ætas, relegari, & sic in biennium "
aut triennium ad opus publicum dari. "
Quod si per ignorantiam aut fortuitò "
lapides * visus causa furati sunt, sufficit "
eos verberibus coërceri. "

EXPLICIT TITULUS DE TERMINIA MOTA.

INCI-

INCIPIT DE PLAGIARIIS.

MOYSES DIXIT.

XIV *Quicunque plagiaverit quemquam in Israel, & vendiderit eum, morte moriatur.*

Paulus libro sententiarum v. sub titulo ad legem Fabiam. Lege Fabia tenetur qui civem Romanum ingenuum, libertinum, servumvè alienum celaverit, vendiderit, vinxerit, comparaverit. Et olim quidem hujus legis pœna summaria fuit: sed translata est cognitio in Præfectos urbis, itemque Præsidis provinciæ extraordinem meruit animadversionem. Ideoque humiliores aut in metallum damnantur,

aut

aut in crucem tolluntur, honestiores adempta dimidia parte bonorũ impp. relegantur. Si servus sciente domino alienum servum subtraxerit, vendiderit, celaverit, in ipsum dominum animadvertitur. Quòd si id domino ignorante commiserit, in metallum datur.

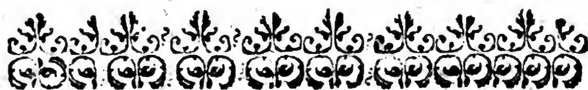
ULPIANUS libro IX. de officio proconsulis sub titulo Ad legem Fabiam. Frequens est etiam legis Fabiæ cognitio in tribunalibus Præsidum: Quamquam quidam procuratores Cæsaris usurpaverint quam Romæ tam in provinciis. Sed enim jam eò perventum est constitutionibus, ut Romæ quidem Præfectus urbis solus super ea re cognoscat, si intra miliarium lapidẽ centesimũ sit in via commissa. Enimverò si ultra centesimum, Præfectorum prætorio erit cognitio. In provinciam enim Præsidum provinciarum. Nec aliter Procuratori Cæsaris hæc cognitio injungitur quam Præsidis partibus in provincia fungatur. Planè post sen-

tentiam de Fabia latam Procuratoris partes ſuccedunt. * Hujus certe attamen Procuratori qui illam provinciam regit, licet de capitalibus cauſis cognoſcere nec ſoleat, tamen ut de lege Fabia poſſit cognoſcere Imp. Antoninus conſtituit. Idem legis Iuliæ de adulteriis coërcendis conſtitutione Imperatoris Antonini quæſtionem accepit. Lege autem Fabia tenetur qui civem Romanum eundemque qui in Italia liberatus ſit, celaverit, vinxerit, vinctumque habuerit, vendiderit, emerit, quivè in eam rem ſocius fuerit: cui capite primo ejuſdem legis pœna injungitur, ſi ſervus qui ſciente domino fecerit, dominus ejus ſeſtertiis quinquaginta millibus eodem capite punietur. Ejuſdem legis capite ſecundo tenetur qui alieno ſervo perſuaſerit ut dominum fugiat, quivè alienum ſervum invito domino celaverit, vendiderit, emerit dolo malo, quivè in ea re ſocius fuerit, jubeturque * populus ſeſtertiorũ quinquaginta millia dare, *& reliqua. Sciendum tamen eſt ex Novellis*

conſti-

constitutionibus cupitali sententia plagiatores pro atrocitate facti puniendos : Quamvis & Paulus supra relatis speciebus, crucis & metalli pœnam hujusmodi reis irrogavit.

EXPLICIT TITULUS DE PLAGIARIIS.

INCIPIT DE MATHEMATICIS ET Manichæis.

MOYSES DICIT.

NOn inveniatur in te qui lustret filium tuum aut filiam tuam, nec divinitús apud quem sortes tollat : nec consentiat venenariis inpostoribus qui dicunt quid conceptum XV.

habeat mulier. Quoniam fabulæ seductoriæ sunt. Nec intendas prodigia, nec interroges mortuos. Non inveniatur in te augurator, nec inspector avium, nec maleficus, aut incantator, nec Pitonem habens in ventrem, nec aruspex, nec interrogator mortuorum, nec portenta inspiciens. Omnia namque ista à Domino Deo tuo damnata sunt, & qui fecerit hæc. Propter has enim abominationes Deus eradicavit Chaldæos à facie sua. Tu autem perfectus eris ante Dominum

Deum

Deum tuum. Gentes enim istæ quas tu possides, auguria & sortes & divinationes audiebant.

ULPIANUS libro VII. De officio Proconsulis, sub titulo de mathematicis & vaticinatoribus.

PRAETEREA interdicta est Mathematicorum callida inpostura & obstinata persuasio. Nec hodie primum interdici eis placuit, sed vetus hæc prohibitio est. Denique extat Senatusconsultum Pomponio & Ruso Conss. factum, quo cavetur ut Mathematicis, Chaldæis, ariolis & cæteris qui similem * incertum fecerunt, aqua & igni interdicatur omniaque bona eorum publicentur: & sic* externus gentium qui si id fecerit ut in eum animadvertatur. Sed fuit quæsitum utrum scientia hujusmodi hominum puniatur, an exercitio, & professio.

Et quidem apud veteres dicebatur professionem eorum non notitiam esse prohibitam: Postea variatum. Nam dissimulandum est nonnunquam irrepsisse in usum, ut etiam profiterentur & publicè * reprehenderent. Quod quidem magis per contumaciam & temeritatem eorum factum est qui visi erant vel consulere vel exercere, quam * qui fuerant permissum. Sæpissimè denique interdictum est fere ab omnibus principibus, ne quis omnino hujusmodi ineptiis se inmisceret: & variè puniti sunt hi qui id exercuerunt, pro mensura scilicet * consultationis. Nam qui de principis salute, capite puniti sunt, vel qua alia graviori pœna affecti. Enimverò siquidem * suasorũ professio quæ leviùs inter hos habetur quam vaticinatores, ii quoque plectendi sunt: quoniam nonnunquam contra publicam quietem imperiùmque populi Romani inprobandas artes exercent. Extat denique decretum Divi Pii ad Pacatum legatum provinciæ Lugdunensis, cujus rescripti verba

quia

quia multa ſunt, de fine ejus ad hunc locum hæc pauca ſubjecit. Denique & Divus Marcus eum qui motu Caſſiano vaticinatus erat & multa quaſi ex inſtinctu Deorum dixerat, in inſulam Syrum relegavit. Et ſanè non debent inpunê ferre hujuſmodi homines, qui ſub obtentu & monitu Deorum, quædam vel renunciant, vel jactant, vel ſcientes eos fingunt.

Gregorianus libro VII. de maleficis & Manichæis ſub titulo comp. Maximus Dioclitianus & Maximianus nobiliſſimi AA. Iuliano Proconſuli Africæ. Otia maxima interdum homines * in communionem conditionis naturæ hominum modum excedere hortantur, & quædam genera inaniſſima ac turpiſſima doctrinæ ſuperſtitionis inducere ſuadent, ut ſui erroris arbitrio pertrahere & alios multos videantur, Iuliane Cariſſime. Sed Dii inmortales providentia ſua ordinare & diſponere dignati ſunt quæ bona & vera ſunt, & multorum & bonorum

& egregiorum virorum & ſapientiſſimorum conſilio & tractatu illibata probarentur & ſtatuerentur: Quibus nec obviam ire nec reſiſtere fas eſt: neque reprehendi à nova vetus religio deberet. Maximi enim criminis eſt * retractare quæ ſemel ab antquis tractata & definita ſunt ſtatum enim & curſum tenent ac poſſident. Unde pertinaciam pravæ mentis nequiſſimorum hominum punire ingens nobis ſtudium eſt. Hi enim qui novellas & inauditas ſectas deterroribus religionibus opponunt, ut pro arbitrio ſuo pravum excludant quæ divinitus conceſſa ſunt. Quoniam nobis de quibus ſolertia tua ſerenitati noſtræ retulit Manichæos audivimus eos nuperrime velut nova inopinata prodigia in hunc mundum de Perſica adverſaria nobis gente progreſſa vel orta eſſe, & multa facinora ibi committere: populos namque quietos perturbare, nec non & civitatibus maxima detrimenta inſerere: & verendum eſt ne forte, ut fieri adſolet, accendenti

tem-

tempore conentur execraudas consuetudines & * pristinas leges Persarũ innocentioris naturæ homines Romana gente modestam atque tranquillam, & universum orbem nostrum veluti venenis de suis malevolis inficere. Et quia omnia quæ pandit prudentia tua in relationem religionis illorum genera maleficiorum statutis evidentissimorum exquisita & adinventa commenta, ideo eorũ machinas atque pœnas debitas & condignas illi statuimus. Iubemus namque auctores quidem ac principes una cum abominandis scripturis eorum severiori pœnæ subjici, ita ut flammeis ignibus exurantur: consentaneos verò & usque ad eos contentiosos capite puniri præcipimus, & eorum bona fisco nostro vindicari sancimus. Si qui sanè etiam honorati aut cujuslibet dignitatis vel majoris personæ ad hanc inauditam & turpem atque per omnia infamem sectam, vel ad doctrinam Persarum se transtulerunt, eorum patrimonia fisco nostro adsociari facies: ipsos quoque

Fo-

Forensibus vel Proconensibus metallis dari. Ut igitur stirpitùs amputari * magis hæc nequitia de sæculo beatissimo nostro possit, devotio tua jussis ac statutis tranquillitatis nostræ maturius obsecundare * procurabit Dat. prid. Kl. April. Alexandriæ.

EXPLICIT TITULUS DE MATHEMATICIS, MALEFICIS ET Manichæis.

INCIPIT TITULUS XVI. DE LEGITIMA Successione.

SCRIPTURA DIVINA SIC DICIT.

XVI. *Filiæ Salpadæ adstantes ante Moysem & Eleazarum sacerdotem & principem omnemque Senatum filiorum*

liorum Iſraël in foribus tabernaculi teſtimonii, dixerunt: Pater noſter mortuus eſt, & filii non fuerunt ei, ſed filiæ. Et ideo ne deleatur nomen patris noſtri de medio tribus ſuæ. Non eſt ei maſculus. Date nobis poſſeſsionem in medio fratrum patris noſtri. Et obtulit Moyſes petitionem earum Domino Deo: & locutus eſt Dominus Moyſi, dicens: Rectè filiæ Salpadæ locutæ ſunt: & ideo dabitis eis poſſeſsionem hereditatis in medio fratrum patris earum. Et dicimus hæc

filiis

liis Israël : Homo si decesserit & filios non habuerit, dabitis hereditatem proximo eorum de tribu ejus, & possidebit omnia ejus. Et erit hæc filiis Israël justificatio judiciorum, secundùm quæ constituit Dominus Moysi.

GAIUS Institutionum libro II. *Legitimas sic ordinat successiones.* Intestatorum hereditates lege duodecim tabularum primùm ad suos heredes pertinent. Sui autem heredes existimantur liberi qui in potestate morientis fuerint, veluti filius, filia, vel nepos neptisvè, pronepos proneptisvè ex nepote filio nato prognatus prognatavê. Nec interesse naturales liberi an adoptivi. Ita demum tamen nepos neptisvè, & pronepos proneptisvè suorum heredum numero sunt, si

præ-

præcedens persona desierit * sive alia ratione, veluti emancipatione. Nam si per idem tempus quo quisque morietur, filius in potestate ejus sit, nepos ex eo suus heres esse non potest. Idem & in ceteris deinceps liberorum personis dictum intelligimus. Uxor quoque quæ in manu ejus est, sua heres est: quia filiæ loco est. Item nurus quæ in filii manu est. Nam & hæc neptis loco est. Sed ita demum erit sua heres si filius cujus in manu erit, dum pater moritur in potestate ejus non sit. Idemque dicimus & de ea quæ in nepotis manu matrimonii causa sit. Quia proneptis loco est. Posthumi quoque qui si vivo parente nati essent, in potestate ejus futuri forent, sui heredes sunt. Idem juris est de his quorum nomina ex lege Ælia Sentia vel ex Senatusconsulto post mortem patris causa probata in potestate ejus futuri essent: & de eo filio qui ex prima secundaque emancipatione post mortem patris manumittitur, intelligimus. Cùm filius filiavè & ex altero filio nepo-

nepotes neptesvè existent, pariter ad hereditatem vocantur, nec qui gradu propior est ulteriorem excludit. Æquum enim videtur nepotes neptesvè in patris sui locum portionemque succedere. Pari ratione etsi nepos neptisvè sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptisvè, simul vocantur. Et quia placebat nepotes neptesvè, item pronepotes proneptesvè in patris sui locum succedere, conveniens est non in capita, sed in stirpem hereditates dividi : Ut filius dimidia parte hereditatis fruatur, ex altero filio duo pluresvè nepotes altera dimidia. Item si ex duobus filiis nepotes extent, ex altero filio unus forte vel duo, ex altero tres aut quatuor, * altera dimidiã,*
De agnatis. Si nullus sit suorum heredum, tunc hereditas pertinet ex eadem lege duodecim tabularum ad agnatos. Vocantur autem agnati qui legitima cognatione juncti sunt. Legitima autẽ cognatio hæc est quæ per virilis sexus personas conjungitur. Ita qui eodem patre nati sunt fratres, agnati sibi sunt, qui

qui etiam conſanguinei vocantur: nec requiritur an matrem eandem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi agnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles inter ſe, id eſt, qui ex duobus fratribus progenerati ſunt, quos plerique etiam conſobrinos vocant. Qua ratione ſcilicet etiam ad plures gradus agnationis pervenire potuerimus. Non tamen omnibus ſimul agnatis dat lex duodecim tabularum hereditatem, ſed his qui tunc cùm certum eſt aliquem inteſtato deceſſiſſe, proximo gradu ſunt. Nec in eo jure ſucceſſio eſt. Ideoque ſi hæres proximus omiſerit, vel antequam hereditatem adierit, deceſſerit, ſequentibus nihil juris competit. Ideò autem cùm non mortis tempore certũ fuerit aliquem inteſtatum deceſſiſſe quam ſi quis teſtamento facto deceſſerit, melius eſſe viſum eſt tunc requiri proximum, cum certum eſſe cœperit neminem ex teſtamento heredem fore. Quòd ad fœminas attinet, hoc jure aliud in ipſarũ hereditatibus capiendis placet, aliud in cæterorũ ab his capiendis

dis. Nam & feminarum hereditates perinde agnationis jure redeunt atque masculorum. Nostræ verò hereditates ad feminas ultra consanguineorum gradum non pertinent. Itaque soror fratri sororivè legitima heres est: Amita verò & fratris filia heres esse non potest. Sororis autem nobis loco est etiam mater aut noverca, quæ per in manum conventionem apud patrẽ nostrum jus filiæ consecuta est. Si quis defunctus erit, si sit frater & alterius fratris filius, sicut ex superioribus intelligitur, frater potior est, quia gradu præcedit, sed alia * faciat juris interpretatio inter suos heredes. Quod si defuncti nullus frater exstet, sed sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet. Sed quæsitum est si dispari numero sint, forte nati ex uno unus vel duo, & ex altero tres aut quatuor, utrum in stirpes dividenda sit hæreditas, sicut inter suos heredes juris est, an potius in capita. Iam dudum autem placuit in capita dividendam hereditatem. Itaque quotquot

erunt

erunt ab utraque parte personæ, in tot portiones * fuerunt. Si nullus agnatus sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem vocat. Qui sint autem gentiles primo Commentariorum & ultimum est. Et cum illic admonuerimus gentilitium jus in desuetudinem abiisse, supervacuum est hoc quoque loco de ea re curiosius tractare.

Paulus libro sententiarum IV. sub titulo de testamentorum successionibus. Intestati dicuntur qui testamentum facere non possunt, vel ipsi linum, ut intestati decederent, abruperunt: vel hi quorum hereditas repudiata est, cujusvè conditio defecerit. Sine jure Prætorio factum testamentum * objecta doli exceptione obtinebit. Eorum quorum testamenta rumpuntur, aut irrita fiunt, quamvis ipso quidem jurè * testati decedunt, * ut intestatorum hereditas lege duodecim tabularum primum suis heredibus, deinde agnatis & aliquando quoque gentilibus deferebatur.

batur. Sanè consanguineos lex non apprehenderat; sed interpretatione prudentium primum inter agnatos locum acceperunt. Sui heredes sunt hi: primo loco filius, filia, in potestate patris constituti: Nec interest adoptivi sint an naturales & secundùm legem Iuliam Papiamvè quæsiti, modo maneant in potestate. Qui sui heredes sunt, ipso jure heredes etiam ignorantes constituuntur, ut furiosi, aut infantes, aut peregrinantes, quibus jus bonorum possessionis propter Prætoriam actionem non erat necessarium. In suis heredibus adeò ad mortem testatoris rerum hereditariarum dominium continuatur, ut nec tutoris auctoritas pupillo, nec furiosis curator sit necessarius, nisi forte solvendo non sit hereditas: quamvis etiam furiosus si resipuerit, & pupillus si adoleverit, abstinere possint. Post mortem patris natus, vel ab hostibus reversus, aut ex primo secundovè mancipio manumissus, cujusvè erroris causa probata, licet non fuerint in potestate, sui tamen patri here-

heredes efficiuntur. Post filios, filias, ad intestatorum successionem inter suos veniunt nepotes, pronepotes, neptes, proneptes, ac deinde masculino sexu post filiũ descendentes, si nullus parentum impedimento ipsis in avi potestate vel proavi familia remanserit. Parentes enim liberis suis cum quibus in potestate fuerũt ipsis ordine successionis obsistunt. Filii si cum nepotibus ex alio filio susceptis in familia retinentur, ab intestato ad patris successionem cum fratris filiis vocantur: quibus in patris sui partem venientibus, hereditas in stirpes non in capita dividitur, ita ut filius & plures nepotes singulos semisses habeant. Idemque evenit si cum eo ex duobus filiis * impari numero nepotes successerint. Ex filia nepotes sui heredes non sunt, in avi enim materni potestate alienam familiã sequentes, ipsa ratione esse non possunt. Eo tempore suus heres constituendus est, quo certum est aliquem intestatum decessisse: quod ex eventu deficientis conditionis, & ortu ne-

potis qui vivo avo post mortem patris natus, iniri potest. Quem filius emancipatus suscepit, vel adoptavit, sui heredis locum in avi successione, sicut ipse pater, obtinere non potest: Adoptivus tamen nec quasi cognatus bonorum possessionem ejus potiri potest. Si sui heredes non sunt, ad agnatos legitima hereditas pertinebit, inter quos primum locum consanguinei obtinent. Agnati autem sunt cognati virilis sexus per virilem descendentes, sicut filius fratris, & patruus, deinceps & tota successio. Inter agnatos & cognatos hoc interest. In agnatis enim etiam cognati continentur: Inter cognatos verò agnati non comprehenduntur. Et ideo patruus agnatus est & cognatus, avunculus autem cognatus tantummodo est. Consanguinei sunt eodem patre nati, licet diversis matribus, qui in potestate fuerunt mortis tempore. Adoptivus quoque frater si non sit emancipatus, & hi qui post mortem patris nati sunt, vel causam probaverunt. Soror jure consanguinitatis

tis tam ad fratris quam ad ſororis hereditatem admittitur. Conſanguineis non exiſtentibus, agnatis defertur hereditas, prout quis alterum gradu præceſſerit. Quod ſi plures eodem gradu conſiſtunt, ſimul admittuntur. Si ſit frater defuncti, & fratris filius vel nepos * fratres non exiſtentes * filius fratris nepoti præfertur. Sed ſi duorum fratrum ſint liberi, non in ſtirpes ſed in capita hæreditas diſtribuitur, ſcilicet ut pro numero ſingulorum * viritim diſtribuatur hereditas. Fœminæ ad hereditates legitimas ultra conſanguineas ſucceſſiones non admittuntur. Id quod jure civili Voconia * rogatione videtur effectum. Cæterum lex duodecim tabularvm ſine ulla diſcretione ſexus cognatos admittit.

ULPIANUS libro ſingulari ſub titulo de legitimis hereditatibus. Inteſtatorum gentilitiorum hereditates pertinent primum ad ſuos heredes, id eſt, liberos qui in poteſtate ſunt, cæteroſque qui liberorum loco ſunt. Si ſui

heredes non ſint, ad conſanguineos, id eſt fratres & ſorores ex eodem patre. Si nec hi ſunt, ad reliquos agnatos virilis ſexus per mares deſcendentes ejuſdem familiæ. His enim cautum eſt lege duodecim tabularum hac, Si INTESTATUS MORITUR CUIUS HERES NEC EST AGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABEATUR. Si agnatus defuncti non ſit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem vocat his verbis, SI GNATUS NESCIT GENTILES FAMILIAM HERES HANC. Nec gentilitia jura in uſu ſunt.

ITEM ab inteſtato inſtitutionum. Ab inteſtato quoque hereditas defertur aut per jus civilè, aut per Prætoris beneficium. Per jus civile ſuis heredibus, vel liberis qui in poteſtate fuerunt, filii filiæ & deinceps qui in locum defuncti parentis, qui ex eodem nati ſunt, ſuccedunt.

ITEM eodem libro. Poſt ſuos ab inteſtato legitimi admittuntur, primùm conſangainei, ii ſunt fratres & ſoror qui

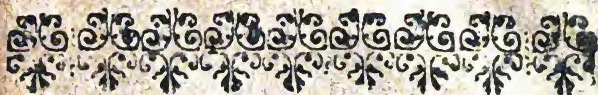
qui in ejusdem potestate patris fuerunt & si ex diversis matribus sunt. Consanguineos & adoptio facit, & arrogatio, causæ probatio, & in manum conventio.

Item eodem libro. * Ex consanguineis legitimi vocantur. Hi sunt agnati qui nos per patris cognationem contingunt virilis sexus. Nam sciendum fœminis ultra consanguineas, hereditates legitimas non deferri. Suis Prætor solet emancipatos liberos, itemque civitate donatos conjungere data bonorum possessione: sic tamen ut bona, si quæ propria habent, his qui in potestate manserunt, conferant. Nam æquissimum putavit neque eos bonis paternis carere, per hoc quia non sunt in potestate, neque præcipua bona propria habere cum partem sint ablaturi suis heredibus.

Item libro qui supra. * De suis heredibus. Post consanguineos Prætor vocat cognatos. Cognati autem sunt qui nos per patrem aut matrem

contingunt. Post cognatos virum & uxorem. Et hoc si qui decessit, non fuit libertinus vel stirpis libertinæ. Cæterùm si libertinus est vel libertina, ad patronum ejus legitima hereditas patronamvè lege duodecim tabularum refertur.

Item eodem libro. Post familiam patroni vocat Prætor patronum & patronam: item liberos & parentes patroni & patronæ. Deinde virum & uxorem, mox cognatos patroni & patronæ. Quòd si is qui decessit liber fuit ex remancipatione manumissus, lex quidem duodecim tabularum manumissori legitimam hereditatem detulit, sed Prætor æquitate motus decem personas cognatorum ei prætulit has, patrem, matrem, filium, filiam, avum, aviam, nepotem, neptem, fratrem, sororem, ne quis occasione juris, sanguinis necessitudinem vinceret. Sed Imperator noster in hereditatibus quæ ab intestato deferuntur eas solas personas voluit admitti quibus decimæ inmunitatem ipse tribuit.

MODESTINUS REGULARUM LIB. III SUB TITULO DE BONIS LIBERTORUM DE TEStamentis.

Cum in teſtamento dies & Conſules adjecti non ſunt, non nocet quominus valeat teſtamentum.

CONST. CXXXIII.

DE USURIS SUPRA DUPLUM NON COMPUTANDIS.

IMP. JUSTINIANUS. PP. Auguſtus Hermogeni Magiſtro Officiorum.

MANIFESTISSIMA eſt noſtri nominis conſtitutio, quæ uſque ad dupli quantitatem exactionem debiti concludit. Si igitur creditores tui quidam in duplum acceperunt, alii

adhuc minus consecuti sunt: hi quidem qui in duplum ex usurarum quantitate per diversa tempora consecuti sunt, nullam adversus te inquietudinem proponere concedantur : Alii autem si simili modo repleti fuerint, eo modo silere compelluntur. Et si debita subsecuti fuerint, fœneratitias cautiones recuperare, vel si remanserint, suis viribus vacare, si preces veræ sunt, præsentis oraculi sanctione decernimus.

Similis huic constitutioni Græca subsequitur, quæ jubet in his tantùm quæ civitates mutuantur, locum non habere.

CONST. CXXXVI.

DE PARTIARIIS SOLUTIONIBUS USURARUM IN DUPLUM COMPUTANDIS.

IMP. JUSTINIANUS A. Arsilio.

QUIDAM mutuatus ab aliquo quingentos aureos, solvit aliquam quantitatem usurarum, quas-

quaſdam autem debens cautionem e-miſit in ſexcentis aureis. Quoniam autem omnis ſolutio ad nongentos quadraginta novem aureos pervenit, & creditor dicebat totum in uſuris ſolutum fuiſſe, & exigebat ſexcentos qui cautione continebantur. Ait autem lex, ſi reliquos quinquaginta unum ſolverit ut debitum duplicetur, nihil aliud exigetur : quamvis veteres dixerint tunc ſuper duplum non competit debitum, quando nulla ſolutio in medio contigit. Dat. XVIII. Kl. Majas. CP. Biliſario. V. C. Cons.

DE ALIENATIONE RERUM ECCLESIÆ MIſſæ relictatorum pro captivorum redemptione & alimentis pauperum,

ſiæ relictatorum pro captivorum redemptione & alimentis pauperum,

SCIMUS antea legem promulgaſſe per quam omnes alienationes Eccleſiaſticas inhibuimus. Sed poſtea alia lege proſpeximus quatenus liceat pro ſolutione * Eccleſias vel alias quæ piis domibus deputatæ ſunt, perſolvere. Sed & hoc in noſtra venit memo-

memoria quod Martino viro ſanctiſſimo Epiſcopo ** Clinate civitatis, formam & ante legem noſtram dedimus prohibentem eum Eccleſiaſticas res vendere, ne qui ex potentioribus neceſsitatē ei inponant ſecundùm ſuum propoſitum res Eccleſiaſticas alienare Sed & in noſtra venit memoria alia res quam pro divinis fecimus vaſis, pro quibus omnibus abdicavimus ne cui liceat ſacroſancta vaſa vel venundare, vel obligare, niſi tantummodo in redemptionem captivorum: Quia animæ redemptio aliis omnibus rebus precioſior eſt. Sed hæc quidem antea. Subſecuta ſunt quædā ** nam ratione neceſſaria nobis fuit ad preſentis legis memoriam. Venit etenim in præſenti memoratus ſanctiſsimus vir in hanc ſanctiſsimam civitatem, & edocuit nos multos terras ſine reditu, vel domunculas, vel vineas relinquere ad redemptionem captivorum, vel pauperum alimonias, & alienatione prohibita memoratos actus, licet piiſſimi ſint, attamen inhiberi, competens ſibi

ſibi permitti per legem hoc facere. Sancimus itaque ſi quis reliquerit ad redemptionem captivorum, vel pauperum alimonias, res immobiles, ſi quidem certus reditus eſt ex relictis rebus colligendus, manere legatum, vel hereditatem, vel donationem, nulla alienatione mutilanda, cum poſsit ex reditibus redemptio vel ſuſtentatio fieri. Si autem vel certus reditus non eſt, vel domus pene diruta & longe ab Eccleſia poſita, vel vineæ quarum fructus non ſemper ſimiles ſed varii colliguntur, & incurſionibus forſitan Barbaricis dediti, in his tantummodò ſpeciebus permittimus venditionem hac ſpeciali lege in memorata provincia fieri, ſi tamen domus intra fines Eccleſiæ vel vineæ juxta muros civitatis minimè poſitæ ſint: ita ut in venditionis inſtrumento ipſa verba teſtatoris exprimantur, ut ei placuit venditionem fieri, & redemptionem ex his captivorum vel alimonias pauperum celebrari. Et ſi hoc ita ſubſecutum fuerit, habeat venditio firmitatem,

tem, liceat ſine metu alterius legis, & Oeconomis Eccleſiaſticis, viro ſanctiſſimo Epiſcopo vendere, & emptoribus habere eaſdem res firmo jure. Habebunt autem Dei omnipotentis crimen œconomi Eccleſiæ, ſi precia quæ acceperint in aliam cauſam conſumſerint, licet piiſſima ſit, & non in prædictas duas tantummodo cauſas, ad imitationem legis quæ ſuper ſacroſanctis vaſis alienandis lata eſt. Sic etenim venditio neceſſaria procedat, ne actus piiſſimi exinde fraudentur, & animæ hominum inde pereant: Cùm & terrarum poſſeſſio & rerum immobilium non talem habeat curam, nec ita ſit neceſſaria ut captivorum redemptio & vita egentium, quæ & animas ſalvant, & Deo omnipotenti placabiles ſunt. Gravitas itaque tua quæ per hanc ſpecialem legem noſtra decrevit æternitas, tam effectu mancipare quam obſervare procuret. *

DE

DE CONSILIARIIS DN. IULIANI ANT. DICTATUM.

SI emerſerit de clericis, vel monachis, vel aſcetriis, ſive de conditione eorum, ſive de ſubſtantiis, ſive de alienatione, ſive de legitima, portione, ſive de debita liberis eorum vel aliis quibuſdam perſonis, ſive de accuſatione, vel ſententiis, vel ſportulis, vel apud quem litigare debeant, vel de conſecratione eorum, * Item de Epiſcopis ſi qua emerſerit quæſtio lege in Novellis Conſt. relatam cujus initium eſt de privilegiis, & eſt circa cxx. Conſt. Sin autem de rebus Eccleſiaſticis, vel alienatione, vel emphiteuſi, vel conductione quærere volueris, lege iterum Novellas duas conſtitutiones circa cx. relatas. ** Si autem quæratur apud te de cuſtode de poſſeſſione, lege in I I I. libro Cod. Titulo xix. & præſertim II. ejus Conſtit. Sin autem de dilatationibus quæ debeant præſtari his à quibus probatio exigitur lege

lege libro III. Cod. Tit. XIX. Si autem de curialibus quæris vel de alienatione, vel de legitima portione quæ debeat curiæ & publico præstari, lege lib. X. Titulo competenti subjectas constitutiones. Lege autem & post Codicem Novellas, Constitutione una quidem cujus inscriptio est de novem unciis, & est circa XL. constitut. altera autem quæ de naturalibus filiis loquitur, & est circa LXXX. constitutionem. Habes autem & alias duas constitutiones quæ de curialibus loquuntur, & sunt circa C. Constitut. Si autem de testium productione quæras, lege lib. IV. Cod. tit. XX. & libro XXII. Digest. Titulo V. de testibus, & in Novellis eam constitutionem quæ inscripta est, de testibus. Non prætermittas autem nec constitutionem prælatam in Novellis in qua plura dicta sunt de testibus, & de instrumentis admittendis, cujus inscriptio est de instrumentis, & est circa LXX. constitutionem. Quòd apud te quæsitum fuerit de testibus hæreticis, lege in libro I. Cod. Tit. V. con-

constitutionem ultimam. Leges autem & circa LX. Const. Novellarum. Invenies quod hæretici de curiali conditione omnimodo possunt testimonium dicere. Frequenter autem legere debes Tit. de probationibus in lib. IV. Cod. & libro XXII. Digestorum relatum. Sed & titulum de quæstionibus in lib. XLVIII. Digestorum positum. Quotidie autem tibi legendus est lib. IX. Cod. propter criminales discussiones, & maximè Titulus de custodia & exhibitione reorum, in quo est Græca constitutio quæ de temporibus loquitur, intra quæ oportet criminales exilii causa mitti, quando hac sunt coërcitione digni. Quòd si de fiscalibus vel tributis emerserit quæstio, invenies in libro X. Cod. à primo Tit. usque ad * alios complures Titulos. Si autem de patrimoniali capitulo aliquid emerserit, lege in primo libro Cod. & lib. XI. competente Titulo lib. L. Digestorum. Lege autem diligenter & Tit. de officio Præsidis tam in libro I. Protorum quam in lib. I. Cod. relatum. Quòd si de religione quæratur apud

te & de hæreticis, legere debes quinto titulo lib. 1. Cod. & alios plures Titulos post eum positos. quæ autem pertinent ad querelam, Constit. circa cv. Novellarum relatam. Lege autem & aliam inter Novellas constitut. cujus inscriptio est de diversis capitulis. Ibi invenies quod hodie non cogitur testator sua manu heredum nomina scribere. Lege autem & Constit. Novellam, quæ innovavit agnatorum & cognatorum jura, & ab intestato successiones formavit, quæ est relata circa cv. constit. Lege autem & de nuptiis Novell. Constit. frequenter, & duas constit. in Novellis positas de repudiis & adulteriis, quæ sunt circa finem Novellarum. Omni autem modo lege Tit. 1. lib. XLII. Digestorum. Nam ibi de re judicata & de interlocutionibus invenies. De compromissariis autem sive arbitris, invenies in lib. IV. Protorum, & in lib. II. Cod. circa finē eorum librorum titulos competentes. De adscriptitiis autē invenies lib. XI. Codicis Tit. de colonis censitis, & alios complures tales titulos tam de colo-

colonis privatorum, quam de tamiacis, & similib. Si quæſitum fuerit apud te hoc quod natum eſt quem ſequatur vel cujus ſit conditionis, quære ea quæ cum legibus * Perlege autẽ & de nuptiis Conſtit. in Novellis in qua plura invenies de dote & de nuptiali donatione. Et frequenter legenda eſt tibi eadem conſtitutio. Alias enim inſcriptiones reliquarum conſtitutionum legere debes. Ex his enim per conjecturam capias quid innovatum eſt in nuptiis * cauſis. Lege autem & primam conſtitut. Novell. in qua de legatis & de lege Falcidia & de inventario & alia utiliſſima plura relata ſunt. Lege autẽ & in lib. VI. Cod. conſtit. De jure patronatus, & conſtit. ſub titulo de Caducis tollendis. Conſtit. de inventario ſub Tit. de jure deliberandi, ultima Latina ad Senatum: & conſtitut. de incertis perſonis ſub Titulo competenti: Qui omnes Tituli in VI. lib. Cod relati ſunt plurima & utiliſſima continentes. Quod ſi quæratur * an oporteat abſentem condemnare vel alio modo prægravare,

 legenda

legenda erit Constitutio in primo Titulo tertii lib. Cod. relata è nostri principis Constitut. De jurejurando autẽ si quando fuerit quæsitum, debet legere primo Tit. IV. Cod. lib. Legere autem debet& in lib.VII.Cod.De re judicata & diversis sententiis & interlocutionibus Tit. competentes. De Emphiteusi autẽ & de conductionib. invenies lib. IV. Cod. ultimum & penultimum.In his aut titulis non prætermittas illam pulcherrimam legem quâ cavetur licere intra annum sine pœna à contractu in conductionibus recedere. Lege autẽ constit.inter Novellas relatam de mandatoribus & fidejussorib. & de duobus reis promittendi. Quod si de numerata pecunia quæsitio emergat, lege competentem Tit. in lib. IV. Cod. & Novellam constitutionum postCodicem positam de dote cauta & non numerata. Non lateat verò te quod Ecclesiis quadraginta annorum præscriptio opponitur, ut cavetur constit. circa centesimam Novellarum posita. Ecclesiæ Romanæ autem centum annorum

præ-

præſcriptio objicitur,ut eſt relatum in lib. 1. Cod. Tit. de rebus Eccleſiaſticis conſtit. principis noſtri : & quod civitas pupilli ſive adoleſcentis locum obtineat, quod frequenter quidem dicitur, ubi autem relatum eſt, ignoratur. Eſt autem poſitum in lib. 11. Cod. Tit. LIII. conſt. IV. De ordine autem edictorum ſive peremptorii ſive aliorum, & de præconum vocibus in abſentes * eum poſt litis conteſtationem invenies, in lib. I. de Iudiciis, titulo primo circa media loca Tit. I. Sin autem actor intentionem ſuam deſeruerit, quid juris ſit, in Novell. conſt. poſt Codicem promulgatum invenies circa CV. Conſtitut.

EXPLICIT DE CONSILIARIIS feliciter.

ITEM COLLECTIO DOMINI JULIANI ANTECESSORIS.

TUTORES, vel diviſam tutelam adminiſtrant, vel indiviſam communiter gerunt. Et ſi quidem diviſa eſt ſive à teſtatore ſive à judice, unuſquiſque pro ſua adminiſtratione tenetur: niſi forte aut cum oportebat con-

tutores removere ut ſuſpectos * homines, non removit aut tardius removit. Quod ſi ipſi inter ſe diviſerunt tutelam, tunc adſimilantur eis qui communiter adminiſtrationem geſſerunt, & ita relatum eſt in lib. v. Cod. Tit. LIII. conſt. ſecunda. Si autem indiviſa tutela ſit, diſtinguitur: & interea dicendum eſt facultatem habere pupillum & in ſolidum quem voluerit tutorum ſuorum eligere. Si tamen rem de qua agitur omnes geſſerunt, & ſiquidem omnes ſolvendo ſint litis conteſtatæ tempore, dividitur inter eos actio: ſi autem quidam eorum eo tempore ſolvendo non ſint, onera eorum hi qui ſolvendo ſunt, recipiunt. Sed ſi quidem ex negligentia communi vel eorum tantùm culpa qui ſolvendo non ſunt, condemnati fuerint idonei tutores, ceduntur eis actiones pupilli, vel habebunt utilem actionem adverſus contutores ſuos. Quod ſi ob dolum communem condemnati fuerint, nulla eis ceſſio vel opitulatio datur. In tantum autem idoneis contutoribus conſtitutis,

alii

alii tutores ob culpam communem non condemnantur insolidum, ut etiam magistratus municipales & fidejussores necesse sit, ante eos conveniri, si solvendo sint. Tunc enim ultimæ personæ publicæ * cum querela pupilli in eo sit, quod non remoti fuerint tutores ut suspecti, vel quod satisdatio exacta non sit. Et hæc omnia manifestissime dicta sunt lib. XXVI. Tit. III. Digestorum. Primò hæc si omnes rem de qua agitur, administraverint. Quod si quidam gesserunt, quidam non, siquidem ex negligentia obligati sunt, siquidem solvendo erant hi qui administraverunt eo tempore quo deposuerunt tutelam, postea autem ad egestatem pervenerunt, si quidem per pupillum hoc factum est, ad eum non ad tutores ipsius periculum pertinebit, ut relatum est in prima Const. Tit. LII. lib. V. Cod. Quod si nihil per eum factum est, interea oportet eum qui administravit, conveniri, ita etsi solvendo esse dicatur. Sed nihilominus eventus ei qui non administravit, periclitatur.

tur. Et ita relatum eſt ultima Conſt. ejuſdem Tit. Hæc ſi ob neglegentiam accuſatur tutor. Si autem ob dolum, aut de lata culpa, tunc adſimilantur hi qui non adminiſtraverunt, eis qui cõmuniter indiviſam tutelam geſſerunt, ut eſt relatum libro v. Cod. Tit. LII. Conſt. II. Dico autem non adminiſtraſſe tutelam & eum qui rem de qua agitur non adminiſtravit. Nam quantum ad eam rem, non immiſcuit ſe adminiſtrationi. Hæc ante condemnationem. Quod ſi contra omnes tutores condemnatio prolata eſt, tunc dividitur quantitas adverſus omnes æqualiter, & uno non idoneo invento, aliis periculum non imminet, ut eſt relatum in libro VII. Cod. Tit. V. Conſtit. ſecunda. Quod ſi hæredibus tutorum vel curatorum quæſtio emerſerit, lege LIV. Tit. lib. V. Cod. nam ibi pleniſſimè de his atque manifeſtiſſime expoſitum eſt. Secundùm eas diſtinctiones oportet nos eas quæ videntur eſſe contrarietates diſcernere.

EXPLICIT.

PETRI

PETRI PITHOEI I. C. NOTÆ.

Naudieram equidem antea fuisse ex priscis scriptoribus aliquēqui cum Moysis legibus Romanas cōtulisset: ac memini Io. Tilium antiquæ eruditionis hominem, cum de veterum Iurisconsultorum reliquiis sermo esset, narrare solitum, habuisse aliquando se ejus operis fragmenta pauca, quibus ille Licinnii Rufini nomen tribuebat, an ex conjectura, an potius ex veteris libri fide non satis scio. Illud affirmare liquet quæ nunc damus ex antiquissima Sequanorum aut Mandubiorum potius bibliotheca in qua per annos octingentos & amplius latuerunt; non esse Licinnii Rufini cujus nomine ad Iulium Paulum in libris nostris cōsultatio inscripta est: ac, ut quod sentio, dicam, non fuit tanti hæc collectio quæ aut Licinnii aut Iurisconsulti alicujus paulo clarioris ingenium & acumen desideraret. Tota illa operæ fuit, sed eius operæ cuius precium iniuria temporis sic incendit, ut jam nihil fortasse hoc genere tanti videatur. Nam ut concedamus plu-

res veteris juris P. R. regulas unius Vlpiani Titulis contineri, sane, & illi præterquā quod ab his nostris nomen suum partesque mutuantur, unius, ut ita dicam, genii notionisq; sunt, nec tam perspicue repræsentant quid Tribonianus quid collegæ in excerpendis digerendisq; & huius & aliorum scriptis sibi concesserint. Qua de re in eo tractatu quem de libris utriusque iuris pridem delineavimus, plenius disseremus. Nunc de collectore huius libelli, cuius nomen titulumque exemplar ipsum prioribus duabus paginis purum non prætulit, hoc tantum dicere possumus, videri eum Theodosii iunioris temporibus vixisse, & post consulatum quidem ipsius X V *quo demum Codex editus legitur, ex quo hic constitutionem retulit unā, non ommissurus, ut verisimile est, de homicidio non voluntario Valentiani singularem legem si tum quoque edita, aut in certum Novellarum corpus redacta fuisset. Sed de re incerta nihil temere affirmare velim. Illud potius mirer, cur hic idem illam de impudicis legē non ex Præfecturæ Vrbanæ scriniis, sed ex Theodosiano Cod. pleniorem recitat quam hodie in corpore ipso extet, quod hac quidem parte pro integro eiusdem Tilii beneficio hactenus*

habuimus

habuimus. Cæterum quod ad nos attinet, in horum editione veteris libri scripturam bona fide expressimus; retentis etiam levioribus mendis si quæ varias coniecturas reciperent, quibus ne in ora quidem exemplaris locum dedimus ut sua cuique libera divinatio liberũque esset iudicium. Quæ inter exscribendum relegendumque occurrerant, in hunc locum reiecimus, unde facile exturbari possent. Nam hunc quidem agrum pro dignitate purgare atque excolere, hominis est & otio abundantis; & veteris Iuris P. R. cognitione instructissimi;

Nobis non licet esse tam beatis.

AD TITVLVM I.

Si quis perc.] *Extat libro* IV. *Moysis, qui Numerorum inscribitur cap.* XXXV. *Sed quanam sacrorum librorum interpretatione hic collector usus sit, nondum mihi satis liquet. Sane quidem plures hodieque extant in vetustioribus archivis, quarum, ut Augustini verbis dicam, infinita est varietas.*

Aliquod vas.] *Hoc nomine posteriorum temporum scriptores, omnes fere res complexi*

ſunt quæ nobis inter mobiles atque inſtrumẽta domus numerantur. Sed & veteres in re militari inter contubernia uſurparunt, unde & Vaſa conclamare, & Convaſare apud eos legimus.

Sub Tit. ad Leg. Corn.]*Extat inter receptas Pauli ſententias ſub Tit. 23. libro 5. ad quem etiam non erit fortaſſis alienum hoc loco monere duas priores ſententias de circumciſis pertinere, quæ tamen hactenus ſub alieno Titulo aberrarunt, ut & alia multa eiuſdem operis.*

Vt is Prætor iudexue] *Veteris exemplaris ſcriptura hæc fuit:* ut is Prætor iudexue quæſtionis cui ſortem obveneritquæſtio de ſicariis ejus quod in urbe Roma propriis mille paſſus factus ſit Vtique erat cũ judicibus cui ei ex legem ſortem ob. *inquam quid & cur nobis permiſerimus apertũ eſt Auctorem præterea habuimus M. Tulliũ, cuius hæc ſunt in oratione pro Cluentio:* Iubet lex ea, qua lege hæc quæſtio conſtituta eſt, judicem quæſtionis, hoc eſt Q. Voconium, cum his judicibus qui ei obvenerint (nos appellat, judices) quærere de veneno. In quem quærere? infinitum

eſt,

est, quicunque fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit. Quid eadem lex statim adjungit. Recita Deq; ejus capite quærito. *Loquitur vero de quæstione veneficii quæ eundem habuit auctorem & eadem rogatione comprehensa fuisse videtur, sed diversis capitibus ut hic locus arguit & l. 3. D. ad L. Corn. de sic. quam etiam ob causam sæpius hæc iudicia distinguntur tanquam ex diversis legibus ut in l. 3. D. de bō. damnat. & apud Martialem eo loco*, Non de vi, neque cæde, nec veneno. *Et sane diversos habuisse iudices diversosque Prætores verisimile est. Idque Ciceronis verba plane confirmant, si coniungatur cum præcedentibus huiusmodi*, Opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc judicium quasi mente quadam regi legis & administrari. Quid ergo est? hæc quæstio sola ita gubernatur, Quid M. Plætorii & C. Flaminii inter sicarios. Quid C. Orchinii peculatus? Quid mea de pecuniis repetundis? Quid aliæ quæstiones? *Vnde fortasse non immerito quis suspicetur in l. 2. §. capta D. de orig. iur. quod in Pandectis Florentinis deesse videtur, sic potius esse supplendum* Deinde Cornelius Sylla quæ-

ſtiones publicas conſtituit, veluti de falſo, de parricidio, de ſicariis, de veneficiis, & Prætores quatuor adjecit. *nã iniuriarũ quidem iudicium ex lege Cornelia inter privata ab auctoribus noſtris perpetuo relatum eſt l. 2. & ult. C. de iniuriis. ut pote quod & civiliter moveri poſſit: & in l. Prætor. §. 1. D. de iniur. Cornelia non de iniuriis, ſed de ſicariis potius exaudienda eſt, ut & in l. 23. §. ſi dolo. D. ad leg. Aquil. Nec tamen inficior ex lege Cornelia iniuriarũ ſeruum reum non recipi, ſed duriore pœna extraordinem affici, & quod ad ſervos attinet excedere eam quæſtionem quodam genere privatæ modum l. 12. §. ult D. de accuſat. Ideoque cum de ſervo ageretur in l. 5. D. Si ex nox. cauſ. ag. hæc recte Vlpianus ſic conjunxit*, Capitalium actionum injuriarumque nomine. *Sed hæc aliena nec huius loci quæſtio eſt, ac vereor ne jam etiam notarum modum exceſſerim. Illud tamen addere liceat eſſe hoc exemplum aliud exercitionis publici judicii lege delegatæ ad l. 1. D. de offic. ejus cui mand. eſt juriſd.*

Relatis.] *Hæc ſunt collectoris, quæ ideo forma literarum à ceteris diſtingui voluimus, ut & reliqua omnia quæ illius eſſe viſa ſunt.*

Coer-

Coercit compeſcit.] *vet.* coerci compeſci. *& paulo poſt*, pertinet ire hæc.

Vt & ad ſervum & peregrinum] *Cicero pro Cluentio*, Vbi omnes mortales alligat lex, ita loquitur, qui fecit, fecerit, õnes viri, mulieres, liberi, ſervi, in judicium vocantur. *Omnibus legibus ſervi rei fiunt, quarum pœna in ſervos cadere poteſt l.* 12. §. *ult. D. de accuſat. In ſervos etiam admiſſa delicta legibus vindicantur, adeo ut & ipſi ſervo non ad ſugillationem domini facta injuria legibus inulta non relinquatur l. Item apud Labeonem. §. ſi quis. D. de injur. l.* 6. *D. ad l. Iul. de adult. Et tamen illud etiam verum eſt quod & Fabius libro VI. uſurpavit, ad exules, ad ſervos, ad peregrinos nullam legem pertinere. Sed hæc ex mente verbisque legum dijudicanda ſunt, & potiſſimum quidem ex ſubjecta materia. Peregrinus manumittens ſeruum non potuit Latinum facere. Cur ita? quia lex Iunia quæ Latinorum genus induxit, ad peregrinos non pertinet. Prætor tamen non permittebat ita manumiſſum ſervire, niſi aliter lege peregrina cautum eſſet. Hoc ſcripſerat Iureconſultus quidam, ſive is Vlpianus*

fuit, ſeu Gajus, ſeu quis alius, in libro regularum, cujus ego nuper fragmentũ magna parte erui ex veteri Gloſſario Cl. Puteani viri ſelectiſſimæ eruditionis & judicii recti. Quod de peregrino diximus fortaſſe & ad deportatum non male trahetur l. 2. D. de interdic. & relegat.

Si autem.] *Extat apud Moyſem eo loco quem ſupra notavimus, extat & de eadem re Novella Conſtitutio Valentiniãi, qua fere utimur. Addatur & Numæ lex ex vetuſtiſſimo Servii exemplari ad illud Virgil. Ecl.* 4. Ipſe ſed in pratis aries. Sane, *inquit*, in Numæ legibus cautum eſt ut ſi quis imprudens hominem occidiſſet pro capite occiſi & natis ejus in concione offerret arietem. Ergo hic bene videtur arieti dignitatem dare, dicendo Ipſe, qui oblatus homicidam crimine homicidii poſſit exſolvere. *Sed placet etiam Philonis locus ex lib. 1. de vita Moyſis,* ὁ κλείνων, *inquit,* ἄνθρωπον εἰ καὶ δικαίως καὶ ἀμυνόμενος, καὶ βιασθεὶς ὑπαίτιος εἶναι δοκεῖ διὰ τὴν ἀνωτάτω καὶ κοινὴν συγγένειαν. *Placet & ille Plutarchi ex Cauſalibus, in quo rationem inquirens cur non niſi ſacramento adacti militent,* πότερον ὅτι, *inquit,* τὴν ἀναγ-

χὴν

κὴν μόνην ἐξουσίαν εἶναι δεῖ τοῦ ἀνελεῖν ἄνθρωπον, ὁ δὲ ἄνευ νόμου καὶ προστάγματος τοῦτο ποιῶν, ἀνδροφόνος ἐστίν.

Reſcriptio Hadriani.] *Refertur & hoc reſcriptum in l.* 1. §. *Divus D. ad Leg. Corn. de ſic. quem cum hoc contuliſſe non inutile erit.*

Sic lapide.] *Vetus hæc ſcriptura propius accedit ad clavis quam clavæ nomen, quod & Græci interpretes retinuerũt libro* 60. βασιλ. *Tit.* 39. & 59.

Vt homicidam ſervum.] *Franciſcus Pithæus frater meus, cujus ego ingenuis virtutibus digna ex aliis audire malo quam ipſe dicere, putat hunc locum ſic emendari poſſe:* ut homicidii reum ſupplicio majore jubete adfici. *niſi qui ita malit*, ut homicidam ſervum ſupplicio majore. *Certum eſt enim ex perſona delinquentis ut crimen, ita pœnam augeri.*

Qui hominem.] *Reliqua fuit prior pars apud Paulum lib.* V. *Sent. Titu.* XXIII.

Conſilium.] *Paterculus*, Facta *inquit*, maiores noſtri ad conſilium dirigebant. *Seneca de Tranquil. lib.* II. Poteſt evenire ut faciat aliquis injuriam mihi, & ego non

accipiam, tanquam si quis rem cum e villa mea subripuit, in domo mea ponat, ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens geri, quamvis non nocuerit. Si quis cum uxore tanquam cũ aliena concumbat, adulter erit, quãvis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam mixtum cibo perdidit: venenum illud dando scelere se obligavit etiam si non nocuit. Non minus latro est cujus telum opposita veste elusum est. Omnia scelera & ante effectum (*sic legendum*) operis quantum culpæ satis est, perfecta sunt. *Servius ad illud Virg. ex libro* VI. Ausi omnes immane nefas, secundum Romanorum morem dicit, quo; non tantum exitus punitur, sed voluntas. *Sic & Impp. in l.* 1. *C. Th. de ambitu* πρωθύστερον ἐλληνικῶς, Pari sorte leges scelus quam sceleris puniunt voluntatem. *Sane in rebus non usque adeo turpibus etiam factum exigitur l.* 1. §. *bestias. D. de postulando. l.* 28. *D. de pœnis. quæ pertinet ad edictum, Quod quisque juris, non ad publica judicia. Itaque oratoriè magis quam juridicè ab his ad illa M. Cato pro Rhodiensibus argu-*

argumentatus est apud Gell. libro 7. capite 3. & rectius quidem Asconius Pædianus, Qui jus, *inquit*, dicit factorum judex est non futurorum, duntaxat in civilibus causis.

Casu teli.] *fuga teli magis quam iactu ut olim in exceptionibus scribi solitum M. Tullius auctor est Augustin. de lib. arbitr. lib.* 1. Nam & miles hostem, & judex vel minister ejus nocentem, & cui invito atque imprudenti telum manu fugit, non mihi videntur peccare cum hominem occidunt.

Quod si in rixa.] *Extat in l. ult. D. ad leg. Corn. de sicar. ex qua fortasse hic quoque non male ita legetur*, ictus quoque ipsos. *Cætera cur à Triboniano prætermissa sint, non est obscurum.*

Frater vester.] *Ex hoc Antonini rescripto & eo quod proxime sequitur, Gordiani, confecta est à Triboniano l.* 1. *C. ad leg. Corn. de sicar.*

Lætovis.] *Pro Læto* II. *id est iterum consule: Nam bis quidam aut ter Consul in notatione temporum non usque adeo Latine dici videtur. Et tamen sæpe in veteribus libris ita scriptum memini.*

Quod

Quod ſi dominum] *Quo hæc pertineant non video. Extat ſane reſcriptum quod ſequitur in l. 5. C. eod. tit. & hoc eſſe Diocletiani & Maximiani ſubſcriptio arguit.*

Cum quidam] *Leguntur & hæc in l. 4. §. 1. D. ad leg. Corn. de ſicar. At neque reſcripti neque conſultationis verba adjecta ſunt, quibus in hoc genere quod ſciam elegantius nihil eſt.*

In quinquennium] *Ponitur & illa lex apud Rhetores ut imprudentis cædis damnatus quinquennali exilio multetur, ut apud Quinti. lib. 7. cap. 5. & Declam. 296. & 305.*

Conſultationis.] *Vet.* conſolationis, *quomodo & in optimo Servii exemplari ſcriptum eſt eo loco lib. 3. Aeneid.* Augurium eſt exquiſita Deorum voluntas per conſolationem avium aut ſignorum.

Em.] *An hæc emiſſam conſultationem, an aliud quiddam ſignificent non ſatis ſcio. Illud fortaſſe fœlicius divinaſſe videbor, iſta ſub finem quæ quis ſupereſſe putaverit* (Vel res) *notas eſſe quæ veterem formulam contineant, Velim reſcribas: aut potius quando ad principem ſermo eſt, Velis reſcribere. Sic apud Plinium ſæpe, Rogo reſcribas, & infra, Vellem mihi reſcribere.* Cogno-

Cognovit quod Clodius.] *Malim* cognovi, *& infra*, interdixi, decrevi &c.
Dum sago jactatur] *Vet.* dum sagu jactatur. *Sed jam notus est ex Suetonio & Martiale veterum ludus. Appellatio ipsa non usque adeo fortassis nota quam ex veteri Glossario didici, in quo ita est.* Sagatio πάλμος.
Culpa Marii Evaristi.] *Veteris libri scriptura hæc est,* culpa manu Evaristi, *quam ideo adnotare libuit quod & hanc coniecturã reciperet,* culpante manu Evaristi. *excusa tamen magis placuit.*
Adque apparebat.] *Huius loci sententiã facile est mente concipere, verba ipsa sanare difficile est.*
Vrbe Italia provinciæ Veticæ.] *Ant. Oiselus meus, de cuius eruditione, iudicio, rerumque ac iuris prudentia singulari quicquid dixero minus erit, hunc locum sic malit legere,* urbe Italica provinciæ Beticæ, *quod mihi quidem facile persuadet, quando, & Italicam Beticæ urbem esse vel ex Ptolemæo constat, & provincia, atque adeo Italia & urbe interdicere delicto gravius non immerito videatur. Scio tamen non defuturos qui lectionem scriptam magis probent, quam etiam confir-*

confirmat l. 1. §. 1. *D. de effract. & expil.*

Recte Egn. Taurine.] *Vet.* Recte & Taurine.

Refert enim.] *Sunt igitur illa Divi Hadriani in l.* 5. §. *ult. D. de pœnis. unde & hic lubentius ita legerim.* Et ſane diſtinctio hæc pœnam aut iuſtam provocare debet. *Iuſta, id eſt legitima, alioqui iuſtitiam, quæ cum æquitate coniungitur non recte ſtricti iuris temperamento opponemus l. placuit. C. de iudic. l.* 31. §. 1. *D. depoſiti. Gratiæ fortaſſe rectius, ut in l.* 17. §. *pen. D. ad leg. Iul. de adulter.*

Rem facti quis.] *Vet. ex.* rem pacto. *hoc vult, factum non ius.*

Geret.] *Vet. ageret. Extat in l. pen.* §. 1. *D. ad leg. Iul. de vi publ. Sed nec moribus noſtris qui occidendi hominis cauſa telum gerit, utique homicidii pœna punitur: & hac parte lex Cornelia in uſu apud nos eſſe deſiit, ut poſteriorum temporum Doctores recte annotarunt.*

AD TITVLVM II.

Si autem contenderint.] *Extat apud Moyſem Exod.* XXI.

Homo

Homo foris.] *Vet.* fortis.

Acceſſionis mercedem] Ceſſationis. *hæc vero interpretationem recipiunt ex l. ult. D. de his qui deie. vel effud. & l. 3. D. Si quadru. paup. ſec. dic.*

Vlpianus libro regularis.] *Sic vetus exẽpl. Ego vero non dubito quin & hæc ipſa & alia quædam huius Ecclogæ ſint ex libro ſingulari Regularũ Domitii Vlpiani, cui etiam antea ſemper adſcripſi titulos illos qui Io. Tilii mmortali beneficio ante annos aliquot editi ſunt. Movit me præter ſcribendi rationem, quod cum in Pandectis noſtris duo tantum capita ex eo libro reliqua eſſent, nẽpe 17. de Teſti. & 25. de oblig. & actionib. illud quidẽ totidẽ verbis inter iſtos Titulos legitur, alterum cur non extet cauſa in promptu eſt, cum & titulus ipſe deſideretur, ut & alios plures non fruſtra deſiderari hæc collectio indicat, ex qua etiam quoſdam ſupplere, quoſdam rectius emendare eſt. Sunt igitur illi Tituli ex corpore non omnium Vlpiani ſcriptorum, ſed ex corpore libri ſingularis Regularum, ut & Aemilii Papiniãi ſentẽtia unica ex ipſius corpore, id eſt ex libro ſingulari Reſponſorum collecta quæ tanquam purpuræ lumen centonem illum Gothicum*

cum

cum in fronte deturpat magis quam honestat.

Iniuria siquidem.] *Hæc pertinent ad iniurias rerum, id est quæ re fiunt membro rupto vel osse fracto, & ad honorariam earum pœnam de qua in §. pœna Instit. de iniur.*

Adque collegi.] *An* idque collegi ex facto, *quod verius est. Ex facto autem dicit quia de illis iniuriis loquitur quæ re fiunt, ut proxime monuimus. Nam & iniuriarũ atrocitas ex aliis etiam circumstantiis æstimatur.*

Papianus.] *Sic in vetustissimo exempl. constanti fide scriptum est. Sic & in Aniani Breviario. Sane à Græcis non nisi Papianus scribi solet, & ab ipso Iustiniano Nov. 4. & 108. à Latinis frequentius Papinianus dicitur.*

Per hominem.] *Certum est iure P. R. filios familias noxæ dedi potuisse, nec eos modò sed & filias §. ult. Inst. de nox act. Ea fuit patriæ potestatis auctoritas, quam & Papiani temporibus eo usque valuisse hic locus indicat. Cuius etiam iuris vestigia quædam reliqua sunt in Pandectis. Vnum hic indicasse sufficiat in l. 3. §. Si eum quis. D. de liber. hom. exhib. De his verò & illa circa propria ac differentia subtilitas, quam ut magnam Quintilianus proponit de addictis, servine sint an liberi.*

Ego

Ego quidem servire utrosque dixero, nec impari multum jure l. 33. & seqq. D. nox. act. Neutros tamen servos dixero, ut nec eum qui redemptus ab hostibus, redemptionis pretium nondum exsolvit. l. 2. C. de postlim. revers. Sunt vero hæc inter se longe diversa & in servis etiam ipsis sæpe distinguuntur. l. 27. §. de eo D. ad l. Iul. de adul. l. 18. D. de nox. act. l. 24. de usufr. leg. Nam & è contrario servi sunt quidam revera, nec tamen serviunt: & aliud est liberum, aliud in libertate esse, ut recte Quintilianus disserit declam. 340. & 342. Tanta est rerum verborumq́ue differentia in causa libertatis. Hujusmodi sunt jure novo Coloni de Colon. Thrac. in legibus Longobardorū Aldij l. 4. de prohib. alien. ser. & jure nostro qui manus mortuæ dicuntur. Sed placet exemplum veteris juris non usquequaq́ue vulgare, quod me docuit auctor ille Regularum, quē Puteano nostro deberi dixi. Apud veteres inter amicos manumissi, serviendi tantum metu dimittebantur, manebant servi, & manumissores audebant eos in servitutem denuo per vim ducere. Ideoq́ue recte Massenio servus apud Plautum in Menæch. inter amicos manumissus. Meliore, *inquit*, opus est auspi-

cio liber perpetuo ut ſiem. *Interveniebat Prætor & non permittebat ſervire. Poſtea habuerunt propriam quandam libertatem ex lege Iunia quæ exæquavit eos Latinis colonarÿs (quos ego ad novum jus Latÿ refero. Nam & vetus fuiſſe aliud Servius notat, & illæ ſingulares litteræ apud Valerium Probum confirmant, C.L.P.R.) effecitq́ liberos, negato tamē ultimæ voluntatis arbitrio, ut Salvianus Timothei nomine ſcripſit lib. 3. ad Eccl. Cathol. & probat. l. 1. C. Th. de petitione hæred. & Gaius lib. 1. Inſt. qua de re alibi plenius. Ita poſt legem Iuniam inter amicos manumiſſi, nec ſervi ſunt, ſed libertini: non juſtæ tamen nec ſolidæ libertatis, ut & Seneca in libr. de beata vita ſignificat, denique ſervorum liberi & liberorum ſunt ſpurÿ, ut ait l. 2. C. Th. ad S. C. Claud. Ergo ut ad rem redeam, liber homo noxæ deditus ſeruit, & ei adquiri qui deditum accepit. Verum ſi tantum adquiſierit quantum damnum datum eſt, liberatur, cogiturq́ is qui deditum accepit, ipſum manumittere, cogitur autem à Prætore: ſed fiduciæ, inquit, judicio non tenetur. Quid eſt hoc? An ſignificat fiduciæ judicio non poſſe cogi manumittere, cum videri poſſet hoc ab initio*

quo-

quodammodo actum per fidem taciti contractus; ut litis æstimatione accepta deditum dimitteret: quemadmodum servatur in eo qui suis nummis redimitur l. 3. D. de obsequ. paret. vel patron. præstand. l. 4. §. 1. D. de manumiss. sed auxilio & officio Prætoris id fieri, ut de servo Iustinianus paulo dilucidius scripsit in §. 1. Instit. de nox. act. An vero quia manumissionem liberi hominis præcedit mancipatio, in qua fiducia interponi solet, (ex parte quidem emptoris aut revendendi remancipandique, aut etiam interdum manumittendi: ex parte vero mancipantis de indemnitate fiduciarij ob impensas ipsius actus, vel etiam ob actiones noxales, certasque ejus generis quibus alioqui ex persona liberi hominis teneri posset) hoc potius Papinianus significat, eum qui sibi noxæ deditum manumittit fiducia non teneri, quia non sponte manumittit: ut nec alias qui facto alterius coactus vendit, de evictione teneri solet nisi ex suo facto? Sed hoc fortasse subtilius est. Illud non minus. An filiusfamil. ita manumissus, in patris naturalis potestatem recidat, siquidem legi XXI. tab. trina mancipatione satisfactum non est. Nam sane accepto pretio

vendere non minus est quàm aut non defendere, aut noxæ dedere, & est quod hic filio magis ob noxiam imputetur. Ita frustra quæratur hoc casu, an is qui noxæ deditum auxilio Prætoris manumittit, jura sibi legitimæ successionis adquirat, quod forsan non frustra quæri videretur in cæteris liberis qui una manumissione sui juris fiunt, si per omnia liberorum hominum manumissores patronis exæquarentur, & non edicto Prætoris enumeratæ essent certæ personæ. Et hic profecto neq; gratuitum neque revera; beneficium præstat, cum cogi possit, & nihil amplius quam operam suam vel invitus accommodat, quasi precio recepto sartaque noxa l. ult. D. obsequ. parent. Hæc sunt ejus juris quod ille apud Gellium cum lance & licio evanuisse dicit, cujus tamen cognitio quanti sit momenti in cæteris partibus, ij demum intelligunt qui rivis & castellis ita utuntur ut fontes ipsos non negligant.

Rupisse.] *Extant hæc in l. 24. §. rupisse. D. ad l. Aquil. sed verbis aliquantulum mutatis: ac vereor ne illa etiam quæ sequuntur,* Aquilia enim eas dtaxat ruptiones quę damna dant, persequitur (*sic enim reponē-dum*

dum arbitror) non sint Vlpiani. Sane nec ea collector hic agnovit, qui alioqui aut continua dividere, aut divisa continuare non solet.

Paullus libro singulari.] *Quonam? De injuriis. Sic sequentia utcunq; suadent. Atque nullus hoc titulo liber Paullo tribuitur in eo indice qui Pandectis præfixus est, in quo alij quidam notantur ex quibus nihil desumptum legimus. Et tamen hunc ipsum habuere compositores qui hæc ad verbum transtulerunt in suas Institutiones sub tit. De injuriis, quem cum hoc loco conferre cui libet, licet, & ex eo quod hic deest, supplere. Quod autem sequitur, sic fortasse non male restituetur.* Commune enim omni ei nomen injuriæ est, *quod & Francisco fratri charissimo suboluit.*

Labeo.] *l.15. D. injuriis.*

Qui iniuriam.] *hæc sunt verba legis ipsius* XII. *tab. in quæ sibi quisq; pro arbitrio licere existimet. Quod sequitur de servo & libero, valde corruptum obscurumq; est. Ego pertinere censeo ad illud legis caput quod de gravioribus injuriis fuit, quarum æstimatio hactenus frustra quæsita hinc fortasse non male disci poterit. Nam omnes quidem hujusmodi injurias non esse talione vindicatas, vel*

unius A. Gellij locus arguit, apud quem cum Phavorinus dixisset. Nonne tibi quoque videtur esse dilutum, quod de injuria punienda scriptum est, SI INIURIAM ALTERI FAXIT XXV. ÆRIS POENÆ SVNTO? Quis enim erit tam inops quem ab injuriæ faciendæ libidine (*sic legendum ex veteribus libris*) xxv. asses deterreant? *respondet noster Africanus non omnes injurias istis assibus quamuis librarijs vindicatas.* Sed injurias (*inquit*) atrociores ut de osse fracto, non liberis modo, verum etiam servis factas impensiore damno vindicarũt; quibusdam autẽ injuriis talionem quoq; imposuerunt. *Fuit vero & alius eiusdem legis articulus de injurijs, quo capite vindicabatur si quis carmen condidisset, quo alteri infamiam flagitiumve faceret. Fustis pœna, cujus Horatius meminisse videtur, nulla, ut opinor, fuit: & poëticè dictum est, cum significare vellet, abstinuisse pœnæ metu, tracta à canibus similitudine, ut & Helenio Acronio suboluit. Quin & histriones ipsos immunes verberum Augustus ipse responderat, quod Tacitus lib. 1. Annal. Tiberiũ sequutũ refert. Quæ statuitur pœna in l. 5. §. si quis D. de Injur. putatur esse ex lege Cornel. Sed est magis ex ipsa lege Iulia.*

ex

ex SC. tamen esse dicitur in l.21.D. de testib. l.18.§.ult.D.qui test.fac.poss. Lex Cornel. ex trib.causis actionē dedit, quæ longæ aliæ sunt. Sanè Arnob.lib.4.adv. gentes ob convitium petulans formā ex edicto dari significat, & verissimū est. Qui locus revocat mihi in memoriam alium quendam non dissimilē M. Vellÿ Paterculi (sic enim apud Priscianū scribitur) ex posteriore volumine qui in B. Rhenani editione ita conceptus est. Primus ille & utinam ultimus (*de Sylla loquitur*) exemplum proscriptionis invenit, ut in qua civitate petulātis convitii judicium historiarum ex alto redditur, in ea jugulati civis Reipub. constitueretur auctoramentum, plurimumq; haberet qui plurimos interemisset, nec occisi hostis quā civis uberius foret præmiū, fieretq; quisq; merces mortis suæ. *Quid alÿ supposuerint referre nihil attinet: ego sic lubentius legerim.* Petulātis cōvicii judiciū injuriarū ex albo redditur. *Injuriarū nomen generale est, & habet sub se species multas. Nā est injuriarū iudicium ossis fracti, & mēbri rupti, & carminis famosi. Itaq; juridicè loquitur qui dicit, Injuriarū petulātis cōvitÿ judiciū, ut legis Aquiliæ hominis occisi &c. & leviorē speciē injuriæ cōplexus est*

quam summæ crudelitati opponeret, fortasse non omissurus & ipsius Syllæ legē si hanc quoq; injuriæ speciē complexa esset. Gravius Seneca Cornel. de sicariis auctori objecit, cū de eadem re ageret in libello de divina providentia. Videant *(inquit)* largum in foro sanguinem & supra Servilianum lacum (id enim proscriptionis Syllanæ spoliarium est) Senatorum capita, & passim vagantes per urbem percussorum greges, & multa millia civium Rom. uno loco post fidem, imo per ipsam fidem trucidata. Quid ergo? Fœlix L. Sylla, quod illi descendenti ad forum gladio submovetur? quod capita consularium virorum patitur ostendi, & precium cedis per quæstorem ac tabulas publicas numerat? Et hæc omnia facit ille qui legem Corneliam tulit. *Quæ posteriora verba suadent ut apud Paterculum pro* Reipublicæ *legam non* Romani (*quis enim nō hoc superesse videat?*) *sed è* Publico: *ut respondeat illis*, per Quæstorem & tabulas publicas. *Sed & paulo post ita legendum.* Nec tantum in eos qui contra arma tulerant, sed in multos insontes sævitum, *adeo perspicuum est ut probatione nō indigeat.*

Qui

Qui autem injuriæ in quid aget.] *Sic vet. malo,* inquit, *ut ad Prætorem referatur. l. 7. D. eod.*

Et taxationem.] *Esse hoc legum verbum Iustinianus dixit. No. 82. Pertinet verò hic locus ad id quod idem scribit de æstimatione injuriarum à Prætore permissa in §. pœna. Instit. eod. tit.*

Quanti vadimonium.] *Si quidem satisdatio ipsa vel cautio judicio sisti certā summam continet, nam & interdum ita vadimonium concipitur.* Quanti ea res erit, *de vadimonio etiam in actione injuriarum locus est in l. si eum. §. qui injuriarum. D. Si quis caut.*

Vnam nominis suo re destinare.] *Nō inficior ad hanc veterem Scripturam propius ita legi posse.* Vnam nomini suo rem destinare, *sed illud malim* unam nomine suo rem designare.

Non vocem agentis.] *Vocatio in jus actionis editionem præcessit, sequuta est ipsa actio litisq; contestatio. Imo & in jure ad albū plerumq; actio edi solebat. Itaq; rectè Iustinianus omnium actionum instituendarum principium ab ea parte edicti proficisci ait, quæ est*

est de in jus vocando, quem & ipse ordinem in vetere jure digerendo religiosè sequutus est.

Quod Auli.) *Hoc fuisse solemne verbum in formulis actionum, & alij notarunt, & hic locus plenissime probat. Sic & apud Fab. lib.6.c.8.* Colaphum hic ducam, & formulam scribam: Quod caput durum habeas. *Exempla sunt ex libris nostris præter jam notata in l.17.§.1.D.de in rem vers. l.2. D. Quod iuss. l.133. D. de verb. oblig. l.21. §. ult. D.de negot. gest. l.47. de ædilit. edict. l. ult. D.si quadru.paup.fe.di. l.26.§. neq; D. de nox. act. l.1.§. an pater. D. de fur. l.1.§. si is qui navem, & l.5. D.de exercit. act. Fuit & in exceptionum formulis vsitatum. Quod præjudicium non stat. Quod metus causa Instit. de excep. Quod non vi l.1.§.1.& §.deniq; l.7.§. bellissime. & §.seq. D. Quod vi aut clam. l.1.§ sunt qui. D. Ne quid in loco publ. Quod facere possim l.7.& l.14. in fine D. de except. & infra Quod rem sestertiorum &c. Sed & in conceptione stipulationum. Quod ego decem credidi. l.47. D. de rei vind. l.42. D. de fideiuss. l. 1.§. si manumisero. D. Quar. rer. act. non dat. l.8.§.1.D. de pignerat. act. l.122.§. Flav. l.135. §. Seia. de verb. obl. l.15. D. de acceptil. l.58. D. de*

de rei vind. Quo pertinent & illa in testamentis, quorũ exemplum extat in l.19. D. liberat. leg. Vnde & apud Ciceronẽ in orat. pro Quintio illa verba, ut sibi Quintius judicatum solvi satisdet ex formula. Quod ab eo petat &c. *non modo ad actionis sed & ad satisdationis formulam referi possunt, & melius quidem quam ad edictum ipsum, quamvis cõstet ad exemplum etiam edicti actiones fere conceptas. Illud fortasse non usq; adeo obviũ, in conceptione formularum nõ semper Caium Seiumq;, aut Titium ac Mævium, sed & Agerium actoris, Nigidum rei nomen sustinuisse, cujus moris in acceptilationis Aquilianæ formula reliquiæ extant: & in l, tutor. §.2. D. de usur. Agerio Gaius Seius conjungitur. Sed de tota ea veteris juris parte expectamus votis multis tractatum quem B. Brissonius celeberrimum ingenium fori nostri jampridem pollicetur, cui utinam ea rerum prolatio tandem aliquando volenti eveniat, quam summa ipsius eruditio ingeniiq; singularis dexteritas meretur, & studiosorum utilitas expostulat.*

Mala.] *Vet.* mola.

Causa mortis] *Hæc sententia indicat jure P. R. non fuisse certum dierum numerum, sed*

hoc totum quæsitoris & judicum arbitrio permissum. Pertinet verò magis ad titulum proximum nisi quod de libero homine loquitur. Novum vero non est in hujusmodi eclogis esse quædam capita fugitiva: qualia multa in libris nostris Doctor meus adnotavit, quibus & hæc addi possunt, l.1.& 2.D. de cess. bon. l.3. D. Qui pet. tut. l. ult. D. de loco publ. l.4. C. de probat. Sanè in l. Labeo, in fin. D. de statulib. quod ex Pactumeio Clemente traditur, ad titulum non satis pertinet, nisi ex priori dictione repetita syllaba cum superioribus conjungatur hoc modo, dedisset, & Pactumeius Clemens &c. *At in l.5. §. utrum. D. si usufruct. pet. quod Vlpianus adjecit* non servitutem, *quamvis à proposita quæstione alienum videatur, ideo tamen adjectum est, ne sententiam Iuliani de servitute probasse argueretur, quod alias fortasse amplius exponemus.*

AD TITVLVM III.

Si quis.] *Exod.* XXI. *hanc vero dierum interpretationem Constantinus sustulit in l.* 1. *C. de emendat. serv. ut & Zeno in l. penult. de in-*

incest. nupt. à Moysis lege nonnihil recessisse videri potest.

Nisi id dolo fiat.] *Hoc igitur casu reus erit dominus homicidij: sed punietur tanquam homicida servi, non ut homicida liberi hominis. Punietur autem ex lege Cornelia non ex plebiscito.*

Si dominus.] *Extat & in l. 2. D. de his qui sunt sui vel al. jur. & in Instit. mutatis etiam nõnullis, quæ nihil necesse putavimus singillatim notare.*

Dominorum.] *Non fuerunt ante has Constitutiones impunitæ dominorum in servos injuriæ. Nam Senecæ lib. 3. de benef.* Potest, *inquit*, servus dare beneficium domino si ab eo potest injuriam accipere. Atque de injuriis dominorum in servos qui audiat positus est, qui & sævitiam, & libidinem, & in præbendis ad victum necessariis avaritiam compescat. *Lege quoq; Petronia dominis potestas ablata est suo arbitratu servos dandi ad depugnandas bestias l. 11. § ult. D. ad l. Cornel. de Sic. Sed & apud Græcos servorum fortunæ humaniter inconsultum Athenæus eleganter ostendit libr. 6. Dipn. c. 7. prolatis in ea rem Hyperidis, Lycurgi & Demosth. verbis.*

In-

Infamiæ injuria.] *Sic vet. & fortaſſe rectè ſi ad impudicitiam referatur.*

Fraudem fecerit.] *Veluti ſi cum emptore pactus ſit ut ſervum redhibeat. Theoph.*

Divus etiam Hadrianus.] *Spartianus in eius vita,* Servos, *inquit*, à dominis occidi vetuit, eoſq; juſſit damnari per judices ſi digni eſſent. *Divus etiam Marcus domino ſervum accuſare permiſit ut Gaius notat lib.* 1. *Inſt. l. ſervos. D. de accuſat. D. ſervorum vero criminibus cognoſcebat Romæ quidem Præfectus urbi, in provinciis Præſides, ut idem auctor eſt, & probat l.* 1. *§. ſi quis ſervum. & §. quod autem. D. de off. P. V. l.* 24. *§. ult. D. de pig. act. l.* 9. *D. de manumiſſ.*

Itaq; & ipſe.] *Hic locus valde corruptus eſt, & fortaſſe non infeliciter ita reſtituetur,* Itaque & ipſe curare debes juſte ac temperate tuos tractare, ut & facile requirere eos poſſis, ne ſi apparuerit vel imparē te impendiis eſſe, vel atrociorē dominatione ſævitiā exercere, neceſſe habeat Procol. *V. C.* ne quid tumultuoſius cōtra accidat, prævenire te, & ex mea jā auctoritate ad alienandos eos compellere. Glabrione & Omullo Conſ. *Cujus loci emēdatio-*

tionem aliqua ex parte Nic. Fabri viri optimi indicio acceptam referre non ingratum est.

Requirere.] *fugitivos scilicet.*

Ad alienandos.] *Bonis cõditionibus, itaq; justo pretio vendere compelletur arg. l. 4. §. 2. D. de in di. addict. & de evictione cavere: quamvis alias nemo cogatur rem suo precio vendere, & qui invitus vendit, de evictione non promittat l. 8. §. ult. & l. seq. D. de act. rer. amot. l. 35. §. petitor. l. 70. D. de rei vindic.*

Gregor. lib. XIX.] *Hic numerus mihi valde suspectus est.*

AD TIT. IV.

Quicũq;.] *Lev.* XX. *Deut.* XXII. *Exo.* XXII.

Prioribus legibus plurib. abrogat.] *An* derogat, *ut Vlp. dixit de lege Aquilia, an potius* obrogat? *Nã & sic apud Livium ubi vulgo scriptum legitur lib. 9.* Et quia ubi duæ leges sunt, semper antiquæ abrogat nova, *in vetustiss. exẽplari scriptũ lego,* obrogat: *& apud Lact. li. 6. div. Inst. sic Cicer. scripsisse alias monuimus,* huic legi neq; obrogari fas est, neq; derogari ex ea aliquid licet, neq; tota abrogari potest. *Verum reperio veteres quoq; ita loquutos. Auct. libelli de vir. illustr.*

Mi-

Minutio, *inquit*, Rufo Trib. legibus suis abrogante, *& paullo post de Apuleio Saturnino*, huic legi multis nobilibus abrogantibus. *Ovidius 2. de Tristib.* Et nimium scriptis abrogat ille meis. *Sed Modestinus noster longe apertius in l.102. D. de verb. signif.* Abrogatur legi cũ prorsus tollitur. *Itaq; veterem Scripturam non temere violandam censeo: quamvis, ut verum fatear, & in illis Plinij locis obrogandi verbum lubentius reposuerim.*

Secundo vero.] *Hoc caput sic restituo.* Secundo vero capite permittit patri, si in filia sua quam in potestatem habet, aut in ea quæ eo auctore cũ in potestate esset viro in manum convenerit adulterum domi suę generive sui deprehenderit, inque eam rem socerum adhibuerit, ut is pater eũ adulterũ sine fraude occidat, ita ut filiam in continenti occidat. *Quod ait,* inque eam rem socerum adhibuerit, *videtur pertinere ad filiam quæ eo auctore cum in potestate esset, viro in manum convenit. Cujus juris quod jam in manum conventio evanuisset, nulla sunt, quod sciam, in hoc tractatu apud Iustinianum vestigia. Nam quod*

Vl-

Vlpianus ait in l.23.§.1.D.eod. ad priorem illam capitis partem non pertinet.

Ait,in poteſtatem.] *Sic.vet. atque ita etiam M.Tullium locutum Gellius auctor eſt lib.1.cap.7.*

Sine fraude.] *Sine periculo, impune, ut ex jure Servius notat, qui & illud addit ad* XI. *Aeneid. in optimo libro meo, Fraudem veteres pœnam vocaſſe ab eo quod præcedit id quod ſequitur: citatq; hoc M.Tullij ex Cornelianis.* Ne fraudi ſit ei qui populum ad cõcionem vocarit, *quod in editis exemplaribus fruſtra quæretur.*

Invidia autem.] *Sic vet. libr. Sed nemo non fateatur ſic potius ſcriptum à Paulo,* In vidua autem. *Quod ſi verum eſt, ſanè fateamur in occiſionem filiæ viduæ patrem habuiſſe jus præcipuum, ſiquidem & hoc jus ſic rectè exprimitur. At in accuſationem filiæ viduæ non habet pater jus præcipuum l. 22.§.1.D.eod. Ius vero præcipuum in eo etiam eſt ut intra ſexaginta dies eius volũtas expectetur, nec ulli alij interea agendi poteſtas fiat l.14.§.2.D.eod. itemq; ut jure patris accuſans non facile calumniæ pœna adficiatur, qua de re mox dicetur.*

L. Au-

Auctoritate quoque.] *Legi potest*, Auctoritate quoq; paterna, *potest & sic*, Auctoritate quoq; legis patrē posse interficere vel Consularem vel patronum suū si in filiam. *Pertinent vero hæc ad interpretationē eorum verborum.* Eum adulterū: *circa quæ & idē olim ex sententia legis quæsitum est. Sed verba ipsa conditionem adulteri non distinguunt l.24.§.1.D.eod.tit. Papiniano quidem in patronum durum visum est l.38.§.penult. forsan quod ad jus mariti attinet, cujus impetui & calori minus lex concessit quam paterni nominis pietati. Atq; hæc quidem ita tēperari possunt. Placet tamen Cl. Puteani conjectura qui hunc locum sic potius emendat.* Vel Consularem vel Prætorium si eum in filiam adulterum deprehenderit.

Si ex intervallo.] *Vet. libri scriptura hæc est.* Sed intervallum filiā int. t. e. nisi pe[r]sequatur illum interfecerit. Continuat[i]onem enim animi videtur legis auctor[i]tatem fecisset. *Huc pertinet l. 23.§.ult. & [l.] 32.D.eod. Auctoritate legis dixit ut & Alexander in l.4.C.eod.tit.*

Secundum leges.] *Ex legis Iuliæ verb[is] quæ filium f. maritum ab eo qui sui juris est n[on] separant. l.6.§.2.*

Au-

Auctoramento rogati.] *De auctoratis alibi diximus. Sed quæri posset unde origo verbi. Ego ad illud Plutarchi problema lubens refero cujus & superius meminimus, ut ne viderentur privato jure contra fas arma tractare, sacramento quodam & religione in eam rem auctoratos esse.*

Quo loco & deditius.] *Si de libertino dediticio accipias, frustra adjectum videbitur. Ego deditium potius accipio liberum hominem noxæ deditum, cujus inter servos & libertos media quædam conditio est. Et videntur veteres juris auctores nomen ab codē fonte sic variasse ambiguitatis discernendæ gratia: Quod & in alijs factum Sosipater notavit in Grammaticis.*

Divum Marcum & Commodum.] *l. 38. §. Impp. D. eod. tit. Illud non erit alienum hoc loco annotare, quod Divi Marci & Cōmodi rescriptum extat in l. 14. D. de off. præs. Divis fratrib. passim tribui l. 13. §. ult. D. eod. & l. penult. D. de lege Pomp. de parricid. Nam & Verus Commodus dicebatur, sed hic Commodus M. F. exaudiendus est.*

Magnus Antoninus.] *Caracalla, qui corpore Alexandri Macedonis conspecto Ma-*

gnum atque Alexandrum se jussit appellari.

Pepercit.] *Sic & Vlpianus dixit ignosci marito in l.2.§.si maritus. D. de SC. Silan. At ego à D. Pio ultimum quidem supplicium remissum, pœnam tamen inrogatam video, sed molliorem d.l.38.& l.1. §. ult. D. ad leg. Cornel. de Sic. Et hoc quoq; parcere atq; ignoscere est. Tandem vero ferrum maritis in omnes porrectum est Novella const. Maiorani de adulteriis, quam & plerique omnes populi adprobarunt. Cuius juris vestigia quædam notasse memini inter ea fragmēta quæ discordantium canonum Concordiæ nomine Gratianus collegit 33.q.2.can.Inter.*

Qui jure.] *Iure mariti sine calumnia vir accusare potest, l.37.D.de minoribus. Notandum est quod ait,* potest. *Nam & potest calumniæ pœna victus adfici. Et hoc est quod dicitur, Iure mariti accusantem calumniæ periculum non evitare, & sine periculo calumniæ non posse agere, l.4.§.ult.& l.3.D. ad leg. Iul. de ad. videlicet si evidens eius calumnia apparuerit. Verum non facilè ei hoc jure accusanti calumniæ pœna irrogabitur, ut fit in eo qui jure publico accusat. l.15.§.lex.D. eod.l. 2.*

C. Qui

C. Qui accusar. non poss. Sic hæc διαφωνία *temperanda est.*

Sine calumniæ pœna.] *Calumniatoribus sive ex lege Remmia seu qua alia frontem inuri solitam constat. Sed quæ fuerit illa litera jam diu quæsitum est, de quo nihil habeo certius quam quod Iulianus in Antiochico sic scribit,* εἶτα, ὡς ἐκ τοῦ πώγωνός μου πλέκειν διεσχοίνια· καὶ ὅτι πολεμῶ τῷ χῖ. πόθος δὲ ὑμᾶς εἰσεισι τοῦ καππα, καὶ ὑμῖν γε οἱ πολιοῦχοι τῆς δὲ τῆς πόλεως θεοὶ διπλοῦν δοῖεν, ὅτι πρὸς τοῦτο καὶ τὰς ἀστυγείτονας ἐσυκοφαντήσατε πόλεις ἱερὰς καὶ ὁμοδούλους ἐμοί. *Quod si quis putet Græcorum esse illud K. discat & veteres Romanos Kalumniam scripsisse non calumniam, & hac quoque litera pro singulari usos cum idem significare vellent, hoc & Terentius Scaurus, & Velius longus, & Diomedes de Orthographia tradidere, sed potius ad Iulianum Isiodorus libr.* 1. *Eth. de notis juridicis differens, per duo KK. calumniæ causa significari scribit. Fabius quoque lib.* 1. *Institut. ipsam nominum notam esse ait. Et quando totus ille Fabij locus mirum in modum deformatus est, operæ precium fecero, hic eum integriorem adscripsero. K. inquit,* & ipsa quorundam nominum no-

ta eſt & Q. cujus ſimilis effectu ſpecieq;, (niſi quod paullulum è noſtris obliquatur) Kappa apud Græcos, nunc tantum in numero manet, & noſtrarum ultima quadam carere potuimus quam Pſi non quærimus. *Quæ ſi quis cum impreſſis conferat, facilè intelliget quid nos in eis reſtituendis cũ ex veterum librorum ſcriptura, tum ex nõ incertis cõjecturis præſtiterimus. Sed quid vetat & Velij locum ex Puteani noſtri codice adjicere? Eſt enim ſanè quam elegans, necdum, quod ſciam, integre à quoquam editus. Sic igitur Longus.* Hinc ſuperſunt ex multis K. & C. & Q. de quibus quæritur an ſcribentibus ſint neceſſariæ, & qui K. expellunt, notam dicunt eſſe magis quam literam, qua ſignificamus Kalumniã, Kaput, kalendas, hac eadem nomẽ Cato notatur: non magis igitur in numero literarũ eſſe oportet, quam illam notam 7. qua Centuria, & quam ↄ. converſum quo Caia ſignificatur, quod notæ genus videmus in monumentis, cum quis libertus mulieris oſtẽditur. Caias enim generaliter aſpicis omnes mulieres accipere voluerunt. *Vbi pro* Catonis, kæſonis *nomen ex Scauro reponen-*

nendum est. Sed & illud, Aspicis, *vereor ne non pro* Auspices *scriptum sit. Pertinet enim is locus ad veterem nuptiarum ritum quo auspicibus adhibitis Cajus Caiam ducebat, & verisimile est quod Plutarch.* ἐν αἰτίοις *scribit,* εἰσάγοντας τὴν νύμφην, *hæc verba præeuntes suggessisse.* Vbi tu Caius ego Caia, *ad auspices esse referendum. Sane Fabius cum de Caiæ nota idem tradidisset, subjecit.* Quia tam Caias vocitatas esse quam Caios ex nuptialibus sacris apparet. *At nos jam paulo longius quam par fuit fortasse excurrisse videbimur: nulla tamen homini studioso discendi occasio importuna esse solet, & nobis hoc saltem luxu interdum genio indulsisse, condonabitur.*

Vt libertinus.] *Patronum ex lege Iulia publicorum judiciorum l. 8. in fine D. de accusat. vel quemlibet si rem sestertiorum triginta milium, aut filium non habeat, ut proximo responso continetur.*

Aut minor.] *Hoc est ex verbis legis ipsius Iuliæ de pudicitia l. 15. §. lex Iulian. D. eod.*

Qui sine connubio.] *Connubium est jus legitimi matrimonii, ut recte Servius de-*

 finit.

finit. Itaq; cum peregrino connubium non est. Seneca libr. 4. *de benefic.* Promisi tibi filiam in matrimonium: postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium. *Itaq; jure mariti peregrinus non accusat, sed accusat tamen jure quodam hominum καὶ ἐξομολογίας, ut Africanus eleganter ex Homero arguit in l.13.§.1. D. eod. nec ei opponetur infamia, quæ alias justa fuit exceptio etiam in civilibus causis, §.ult. Instit. de except. non hæc. Quod libertinus rem HS. XXX. aut filium non habeat, quæ una fuisse videtur, ex istis præscriptionibus legis Iuliæ de adulteriis & maritandis ordinibus, de quib. in l.15.§.penul. D. hoc tit. aut fortassis etiam legis Iuliæ & Papiæ quod ad filium attinet. Nam privilegia liberorum ex illis ferè sunt legibus. l.2. D. de minorib. Deniq; nulla præscriptio obijcitur suam injuriam vindicanti. Immo & hodie cessant omnia illa præstigia versuti juris, ut ait l.28. & l.32. C. hoc tit. Est & de præscriptionibus ex lege Iulia locus in l. 5. D. de accusat. ubi hæc verba* Præscriptione utetur, *sic accipio, utetur exceptione mulier. Ne in præiudicium servus aut accusetur aut torqueatur, l.33. D. ad leg. Iul. de adult. in qua idem*

idem omnino rescriptum referri existimo. Cui consequens est eo casu à muliere nupta initium accusationis fieri.

In uxorem adulterium.] *Vet.ex.* adulterum. *Sane de sponsa quæstio est, quæ simplicius ita definietur: In sponsam adulterium jure mariti vindicare non posse ex lege Iulia quæ de uxore & nupta loquitur: Divi tamen Severus & Antoninus rescripserunt etiam hoc vindicandum, & ex hoc rescripto quasi sponsa jure quoque præcipuo accusatur, l. si uxor. §. Divi. junct. §. si minor. in fin. D. ad leg. Iul. de adult. Atq; ita intelligenda videtur l. 9. C. eod. tit.*

Papinianus libro sing. de adulter.] *Hic liber continuit responsa quæ ad legem Iuliam de pudicitia pertinebant. Sed & alios Responsorum libros Papinianus scripsit de variis consultis.*

Aut eo auctore.] *Vet. lib.* aut eum auctorem. *Ergo non qui jure præcipuo accusare potest, & occidere potest. Sed nec qui occidendi jus habet, jus præcipuum in accusationē habet, ut in vidua dictum est. Cæterum hic locus arguit, emancipatam filiam jure patris accusari posse, quamvis vidua non possit. Scæ-*

vola tamen cum de jure patris ageret, eam posuit quæ in potestatem esset l.14.§.pen. verum in his quæ simul consistere possunt, non qui unū dicit & alterum tollit: & est Muciani ingenij de jure aperto præcise ad propositum respondere, ut in l.34.§.ult.D.de pignorib. si modo Florentina scriptura retineatur.

Cum patri lex regia.] *Atqui jus patriæ potestatis moribus receptum dicitur l.8.D.de his qui sunt sui vel al.jur. Sed non est novum quæ veteribus primū legibus introducta sunt, moribus adscribi, maximè cùm de utendi ratione agitur, quæ tota ex moribus pendet. Sic & substitutio pupillaris, quæ jure potestatis fit, moribus fieri dicitur. Sic furiosis & prodigis ex* XII.*tab. curator datur, at moribus fit interdictio, quæ & ipsa ex lege* XII. *tab. fieri dicitur. Et sanè quædam sunt jura patriæ potestatis, quæ non tam ex verbis ipsis legis, quam ex interpretatione & auctoritate prudentium quasi per consequentiam, aut ex plurium annorum observatione tacito populi consensu obfirmata manarunt. At potestatem ipsam vitæ necisq; in liberos ex lege Regia esse hic locus apertè confirmat. Quod & Dionys. Halicarnass. tradit, & Vlpianus noster in XII. tabu-*

bulas translatum testatur, ut pleraque alia ex Regum legibus. Frustra vero Papiniano hæc quæstio proposita fuisset, si non idem quoque jus eo tempore obtinuisset. Quod si verum est, & Tribonianus pro præsenti præteritum tempus supposuit in l. suis D. de lib. & posth. hær. inst. Sane quidem sub Augusto exemplum est judicij paterni & domestici in filium cujus & ipse princeps pars fuit, apud Senecam lib.1. de Clement. ut non immerito idem auctor parentes magistratus domesticos appellarit lib.2. de benef.

Quod bonum fuit.] *Sic etiam scriptũ est In l.3. & l.10. D. de bon. poss. con. tab. l.13. §. aliquando D. ad SC. Vell.*

Dedisse ut.] *Fortasse melius*, dedisse, set ut, *Hoc velle videtur Papinian. legem Iuliam non tam dedisse patri jus necis in filiam, quam necessitatem imposuisse filiam occidendi, si quidẽ & adulterum vellet occidere, & rectè*, hæc adjectio. *Nam si quis verba ipsa legis expẽdat, hoc maxime agit, ut impune adulterũ pater occidere possit: adjicit tamen veluti temperamentum quoddam nimij caloris, dum modo filiam in continenti occidat. Non dat igitur lex jus occidendi filiam cum adultero, sed adulterum potius cum filia,*

l.20.

l.20.D.eod. & est filia ipsa ut ita dicam, in conditione magis quam in dispositione.

Quod forte filiam.] *Desunt quædam hujusmodi*, quod forte filia effugit, aut casu evasit.

Non dubitantur non ambigitur. Sed si deponas.] *Sic vet. legendum videtur*, nō dubitatur. Sed si de pœna tractas quin aliquid ejus honestissimo calori permittatur, non ambigitur. Sic dicit, non ambigitur, non ut quasi, &c. *Hæc autem posteriora verba videntur esse collectoris, vel potius Pauli, aut alicujus eorum qui ad Papinianum notas scripserant, quarum auctoritatem Theodosius & Valent. infirmarunt in l.* 1. *C. Th. de respons. prud. Iustinianus restituit adempta etiam Papiniano sententiæ prærogativa, immemor ipse judicij sui quod etiamnum extat in l. cum acutiss. C. de fideic.*

Vsque ad exitium.] *Leg.* exilium *l.* 4. *C. ad leg. Iul. de adult. l.* 1. *§. ult. D. ad leg. Corn. de sic.*

Marito vel patre accusante.] *Etiam jure publico sive extranei, sed hoc est ex constitutionibus l.* 6. *C. eod.*

Injuriam lecti.] *Vet.* lex. *corrupte. Constan-*

stantinus dixit Genialis lecti in l.30.C.eod.ti. ut & alij auctores multi.

Sed quoniam.] *l.17.D. de quæstionib.*

Paulus libro sent.] *leg.* libro secundo sententiarum, *& quæ sequuntur sic supplenda sunt ex l.22.D.hoc tit.* permittitur tam adoptivo quam naturali patri.

Prope est ut non possit.] *Et sic Papinianus respōdit in l.20. Sed jurisconsultis diversas inter se opiniones tueri concessum est, ut Fabius quodam loco ait. Atq; utinam hæc eadem libertas conscientiæ & veritatis potius fiducia quam contentionis & gloriolæ studio inter nos conservetur. Ego sententiam non divido, sed à Paulo sto, atq; ita censeo: Quando adulterium jure naturæ probrum ducitur, eius quoq; vindictam ex jure potius gentium quam ex ipsis legum verbis æstimādam. Qua etiam ratione nec dignitatem quidem auctoritate legis Paulus excepit.*

Et liberos.] *An* libertos? *Sed exceptio uxoris ad liberos magis pertinet quorum numero & illa habetur quæ in manum convenit. Atq; ita Nic. Fabro nostro videtur viro & doctissimo & humanissimo, cuius fidei atq; amicitiæ multum me debere lubens merito profiteor.*

In-

Inventa.] *Extat apud Paulum lib. 2. Sentent. sed corruptior. Quomodo autem restituenda sit, hic locus indicat, in quo tamen mariti verbum frustra repetitur.*

Sub specie.] *Fortasse rectius* sub spe: *quamquam utrumque leviter ferri potest.*

AD TITVLVM V.

Qui manserit.] *Extat Levit.* xx.

Capite punitur.] *An sit hæc pæna legis Scantiniæ dubitari potest: an potius Iuliæ de adulteriis, qua etiam in marem stuprum vindicatur, ut & ea quæ de vi publica est si per vim stuprum illatum sit l. 29. §. ult. D. ad leg. Iul. de adult. Fabius quidem nihil præter decem milium multam stupratori minatur, & Plutarchus auctor est Capitolinum à Senatu pecunia multatum quod Claudij Marcelli filium de stupro appellasset: an quod non perpetrasset, an quod non satis convictus videretur, dubitari potest. Ad hic ipse legi nomen dedisse dicitur, sive ut Macedo Senatusconsulto, sive quod ipse illam tulisset, nec enim novum est primum aliquem sua ipsius lege punitum. Sanè Valerius C. Scantinium appellat,*

lat, & Tribunum plebis facit: Plutarchus Ædilem collegamq́; Marcelli, & Capitolinum tantum nominat. Porro VVisigothorum legibus hujusmodi stuprum castratione vindicatur.

Nec testamentum ei ex majore parte.] *Sicut nonnullis pro beneficio datur ut pro parte dimidia testamentum facere possint, veluti servo publico P.R. ita alijs, pro pœna interdicitur ex majore parte bonorum testamẽti factio. Sunt igitur quidem pro parte testabiles, pro parte intestabiles. Cuius rei gratiam populus aut princeps facit cum liberam testamenti factionem concedit. Quod de servo publico diximus unus Vlpianus tradidit, nec alius, quod sciam, ejus juris auctor hactenus laudatus est. Sed videor mihi inter senticeta M. Varronis, vestigia quædam illius notasse, verũ ita perturbata ut non facilè à quovis agnosci possint. Sic autem lego ex vetustioribus scripturæ reliquiis sub finem lib.* VII. *de ling. Lat.* Habent plerique liberti à municipio manumissi: in quo ut societatum & fanorum serui non servaverunt proportionem & rationem. Et Romanorum liberti debuerunt dici, ut à Faven-

ventia Faventinus, à Reate Reatinus, sic à Roma Romanus, ut nominantur libertini à libertis orti, & è publicis servis P.R. qui manumissi. ante quam sub magistratuum nomine qui eos liberarunt, succedere cæperunt. *Vt significet Varro, quæ analogia est inter Roma & Romanus, eandem esse videri inter libertus & libertinus, quo nomine temporibus Appij cæci & deinceps aliquamdiu censiti sunt non ipsi qui manumitterentur, sed ingenui ex ijs procreati, ut Sueto. lib. 3. scripsit, & Vlpianus noster monet apud Athenæum. Addit Varro, libertinos etiam dictos, qui ex servis publicis P. Roman. manumissi erant, quasi plus aliquid essent quã liberti & propius ad ingenuitatem accederẽt, utpote qui & ante manumissionem quodammodo libertorum jure uterentur, cum testamenti factionem haberent, possentq; non modo ipsi testamentum facere, sed ex aliorum etiam testamento sibi capere, ex parte scilicet dimidia. Quod ut rite fieri videretur, cum alioqui hæres jure Rom. esse non possit qui ne nomen quidem, immo nec personam habet, hic juris color à prudentibus excogitatus est, ut servi hujusmodi in capienda hæreditate nomẽ sibi*

ſibi ejus magiſtratus adſumerent cui miniſtrabant. Ergo & in teſtamento teſtes eſſe poterant, cum juris civilis aliqua ex parte cõmunionem haberent (quod pertinet ad l.20. §.ſervus. D. de teſtament.) & familiæ emptores, quia & mancipationis jus habuerunt, quod alioqui civium Rom. proprium, poſtea Latinis tantum colonariis Iunianiſq; conceſſum eſt, atq; etiam peregrinis iis quibus jus commercii datum erat, ut ad Gaium Vlpianus adjecit. Tacit. lib. 2. Annal. Et quia vetere SC. quæſtio in caput domini prohibebatur, Tiberius mancipari ſingulos actori publico juſſit, *& lib. 3.* Servos Silani actor publicus mancipio accepit. *Quod tamen Xiphilinus ex Dione ab Auguſto prius conſtitutum referens,* τῷ δημοσίῳ) *inquit*) ἢ καὶ ἑαυτῷ πιπρᾴσκεσθαι. *Et ſanè eos actores publicos ſervos P.R. fuiſſe nemo eius antiquitatis peritus negaverit. Fuerunt igitur olim ſervi ij eodem pene jure quo poſtea liberti principis ex conſtitutione Gordiani quam ex Gregoriano recitat Theodericianus I.C. ſub Titul. de libertatibus,* φιλοσοφότερον *Leo ſervis principis plenum rerum ſuarum arbitrium etiam morientibus conceſſit Novell. Conſt. 38. quod*

etiam aliquatenus suis se indulsisse Plinius nepos gloriatur. Porrò quod additur ad Varronem & rationem, *quamquam belle habere videatur, vereor ne non supersit, aut potius* Romæ *locum occupet, errore non obscuro. Nā & in veteribus monumentis hæc etiam sæpè conjunguntur, Vrbis Populiq́ Romani. Vrbis Varro non dixit, sed Romæ, ut analogia constaret. Sed nos etiam notis istis suam analogiam constare non concedimus. Si cui tamen nostra hæc de loco obscurissimo conjectura probabitur, is facilè peccati, quodcunq́ est, veniam dabit.*

Hoc quidem juris.] *Sunt hæc aut collectoris, aut alterius cuiusdam qui hæc postea ex Theodosiano adjecit, vel potius ex Præfecturæ urbanæ archivis. Nam in ipso Codice hæc constitutio brevius relata est, quod & ante monuimus.*

Aguc Novis.] *Sic vet. quod ex alijs constitutionibus sic restitui potest.* Orienti vicarie Karissime nobis.

Prop.] *In C. Th. paulo alia est subscriptio, nempe hæc, PP.* in foro Traiani VIII. Id. Aug. Valentiano IV. & Neoterio Coss. *In veteri quidem exemplari scriptum est.* Minere

re

re *non* Minervæ. *Sed in eadem regione urbis quæ Fori Rom. nomen prætulit, & Traiani forum, & Minervæ atrium fuisse vel ex P. Victore constat.*

AD TIT. VI.

Quicunque.] *Lev.* xx.

Vlp. libro Regulari.] *Lego,* Vlpian. libro singulari Regularum, sub Titulo. De nuptiis. *Atq; ex hoc loco restituenda arbitror quæ hodieq; corrupta extant inter fragmenta Vlpiani Tit.* 5.

Ex tertio gradu.] *VVisigothorum legibus usque ad sextum cognationis gradum nuptiæ prohibitæ sunt, qui gradus ex Pauli Sententijs numerantur: quod & VVisigothus Isidorus sequutus est, ut non immerito Salvianus eius gentis castitatem laudibus extollat. Sed nos & Salvianum integriorem & leges illas* XII. *libris compositas brevi, Deo faciente, in publicum dabimus.*

Sed tantum patris filiam.] *Et hoc Vlpiani temporibus obtinuisse multi Pandectarũ loci evincunt. Sane constitutio illa D. Nervæ cuius Xiphilinus ex Dione meminit, ad*

fratris potius filiam pertinuisse videtur, nam & hæc ἀδελφιδῆ *dicitur. Constantinus tamen & Constans cum alterum magis prohibere vellent, utrumq; complexi sunt ea lege quæ ex veteribus libris in Codice Theodosiano nuper restituta est sub Tit. de incestis nuptijs, ex qua etiam hoc idem jus ad Gaium Anianus adjecit lib.* 1. *Inst. Tit. de nupt.*

Sed vel cognatam.] *Puto leg.* Si vero cognatam. *Quod sequitur,* contra interdictum, *sic interpretor, contra jus civile. Pertinent vero hæc ad legem Iuliam de adulteriis, & explicantur fusius in l.* 38. *D. eodem tit. quo etiam referendum est Divorum fratrum rescriptum ex l.* 57. §. 1. *D. de rit. nupt.*

De nuptiis sub titulo.] *Melius* sub titulo de nuptiis.

Si cunctos.] *leg.* si cunctos sub imperio nostro agentes piam religiosamque & quietam & castam in omnibus more colere perspexerimus vitam. More *est vitæ quadam honesta ratione atq; instituto. Horat. lib.* 4. *Odar.* Mos & lex maculosum edomuit nefas. *Petronius Satyrico.*

Artis severæ si quis amat affectus,
Mentemq; magis applicat, pri⁹ more

Fru-

Frugalitatis lege polleat exacta.

In Novella etiam Theodosii & Valentiniani de lenonibus, Pio circa omnium verecundiam proposito, mansuetudinis nostræ mori pudicitiæque suggessit. *Sic enim potius legendum arbitror, nisi cui magis placet*, ori, προαίρεσις *illa Epicteto* κατὰ φύσιν *gignit* ἕξιν, *id est, perpetuæ cuiusdem voluntatis constantiam quæ mortem efficit, aut ipsa illa potius mos est. Varro apud Ambrosium Macrobium lib.3.Satur.* Mos est in iudicio animi, quem sequi debet consuetudo, id est, cultus moris.

Successiones careatur.] *Forsitan*, successione careant, ut. *Puteanus tamen malit*, successione arceantur.

Apud affectus.] *Hinc apparet affectus dici non de liberis modo & uxore, sed & de reliquis cognatione & adfinitate cõjunctis. Vulcatius in Avidio.* Nec in eius liberos aut affectus sæviit.

Cum filia, nepte.] *Hinc sumpta est l.17. C. de nupt. in qua ex Constantini & Constantis lege à Triboniano adjecta videtur illa verba.* Præterea fratris filia.

Nihil enim.] *Priorem huius sententiæ*

partem Puteanus noster sic emendat. Nihil enim nisi sanctum ac venerabile nostra jura custodiunt. *Posteriorem ego sic.* & ita ad tantam magnitudinem Romana majestas cunctorum numinum favore pervenit, quoniam omnes leges suas, &c. *paulo post*, cōtra disciplinam veterem indulta, *& infra*, qui tam evidenti crimini se post edictum nostrum non dubitabit insuere, *vel*, crimine inficere.

In die tertio.] *Fortasse melius*, in diem tertium.

Ermogenianus sub Titul.] *Hic velim illud observari Codicem sive Hermogenis sive Hermogeniani libris non distingui, sed titulis tantum.*

Et Diogene.] *Fortasse.* Tiberiano & Dione cons. *Quæ sequuntur sunt collectoris, sed indicant quanta veterum religio fuerit in constitutionibus Impp. recitandis circa diem & Coss. credo equidem post l. 1. C. Th. de divers. rescript. quam Iustinianus cum ad privilegia restrinxisset, postea facile neglexit.*

Et qui conjunctæ.] *Lego*, Ei qui conjunctione sororis filiæ. *Vid. l. 57. D. de rit. nu-*

nuptiar.l.38.§.idem Pollioni.D.ad leg.Iul.de adulter. Conjunctionem *autem dixit non* connubiũ.*quod eſt jus legitimi matrimonij, ut ſupra Paulus* ductam *non* uxorem.*his tamen nominibus interdum facilè abutimur. Nam & idem Paulus libro 2. Sentent. dixit matrimonia iniuſſu parentum contracta non ſolvi, cum proprie hæc matrimonia non ſint. Quæ ſequuntur ſunt Eclogarii ſive collectoris.*

Maledictus.] *Extant Deuteron. capite* XXVII.

AD TIT. VII.

Quod ſi XII.] *Et hæc quoque collectoris ſunt, ſed ita deturpata, ut mens potius quam plena & articulata vox audiatur.*

Si perfodiens.] *Exod.* XXII.

Magiſtratibus.] *Municipalibus, ut Duumviris & alijs qui cuſtodiarum poteſtatem habent l.52.§.ſi quis.D.de furt.l.10.D.de cuſtod.reo.*

Vlpian.lib.VIII.] *Legendum arbitor*

lib. XVIII. *Sed in titulo ipso collector falsus videtur. nam hæc ad legem Aquiliam omnino pertinent, nõ ad Edictum Si quadrupes, quod est de damno sine injuria dato ex* XII. *tabulis. Et vero magna pars horum hodieq́; extat in l. 3. & 5. D. ad leg. Aquil.*

Quia non occidit.] *Leg.* quia non injuria occidit, *quod perspicuum est.*

Omnimodo.] *M. Tullius & post eum Seneca itemq́; Augustinus de eadem re*, quoquomodo.

Et Pomponius dubitat, num hæc lex nunc sit in usu.] *Hic locus indicat exceptiones illas in fure nocturno. Si parcere ei sine periculo suo non potuerit, &, Sed melius fecerit, &c. esse ex jure civili, id est ex interpretatione prudentium, non ex lege* XII. *tabularum: sed nec ex Cornelia.*

Quin lege Aquilia teneatur.] *Videtur legendum*, non teneatur. *Quod fit lege permittente, non potest videri injuria factum. Quod sequitur*, Si tamen cum posset adprehendere, *est ex jure civili, non ex legum verbis.*

Contumeliam.] ὕβριν *ex sententia Labeonis, quam tamen Paulus non probavit.*

Fu-

Fures ad forum.] *Vet. ex.* ad furtum. *Emendationē nostram probat & quod ex Paulo relatum est sub Tit. de abigeis.* Ad forum *autem est ad examinationem civilem sive ad jus ordinarium ut ex Marciano Tribonianus maluit adscribere. Quod sequitur de nocturnis extat in l.1.D.de furib.baln.*

Dum pœna.] *Paulus Orosius lib. 4. hist.* Furtum ne leges quidem nisi multa pecuniaria, vel ad summum exilii, circa quemlibet hominum vindicandum cēsuerunt. *Servius tamen in illud Maronis ex lib.8.* At furis Caci mens effera, *notat furis nomen pro ingenti scelere positum.* Capitale enim, *inquit*, apud majores fuerat ante pœnam quadrupli. *Apud nos quoq; furta sunt quædam facilè capitalia ut domestica, & repetita, quæ more à majoribus tradito suspendio fere vindicari solent.*

Contrectat.] *Dolo malo. Semper furtum contrectando fit. Sic lego in l.6.D.furt. Sunt vero hæc ex lib.2. Sentent. Recept.*

Comprehensus.] *Vel visus ex sententia quorundam, quam Servius ad illud Virgilij sequutus videtur Ecloga. 3.* Non ego te

 vidi,

vidi, *cum manifesti magis arguatur illis verbis.* Et cum clamarem &c. *l.7. D. de furt.*

Furtorum.] *In l.14. §. qualis. D. de furt. puto ab Vlpiano scriptum:* Omnes furti actiones competere, *id est concepti, oblati, manifesti, nec manifesti, ope, consilio. alioqui sane idem vocabulum frustra repetatur.*

Concepti inventa est.] *Fortasse melius,* res concepta. i. inventa est, *ut & paulo superius*, Concepti agere potest.

AD TIT. VIII.

Si steterit.] *Deut.* XIX.

Qui falsum.] *Et hoc fortasse est ex lege Iulia de adulteriis, cuius plura capita fuisse constat, ut & illud quod est in l.18. D. de testibus.*

Hi qui falsum vel aliqua.] *Fortasse leg.* hi qui falsa vel obliqua, *id est, varia. Extat hæc sententia apud Paulum lib.5. Senten. & in l.16. D. de testib.*

Vel utriusque parti.] Vtrique parti. *Impudētia eius cuius ita anceps fides vacillat, ut diversa duobus testimonia præbuerit, quin crimine falsi teneatur nec dubitandum est, l.27. §.1. D. ad leg. Corn. de fals.*

Hi

Hi qui.] *Extat Tit.25.*

Vlp.lib.VIII.] *De off.Procos.ut indicat.l. 9.§.1.D.ad l.Corn.de fals.*

Statilio & Tauro.] *Statilij Tauri plures consulatus in fastis reperiuntur, sed in notatione horum temporum quem potissimum sequar non habeo, si quis tamen conjecturæ locus est, sic lubentius reposuerim.* Statilio Tauro & Scribonio Libone Consl. *Nam his Conss. SC. Libonianum circa legem Corneliam factum verisimile est.*

Testamenta ve invicem dicenda.] *In Pandectis* testimonia, *& in l.1.D.eod.male, ut mihi quidem videtur,* inspicienda. *An testamentum pro testimonio? ut contra testimonium pro testamento apud Cornelium Tacitum in vita Agricolæ, & in veteri Regularum fragmēto cuius supra memini: & sane in utroque nomine præter testationem nihil revera agnoscimus. Verbi tantum productio variata est, non frustra tamen rerum causa hæc distinguuntur, ut in l.15.D. hoc tot. Cæterum nec frustra ait* dicenda aut consignanda. *Nam testimonium vel per tabulam datur, vel coram dicitur: hoc quidē*

olim

olim in publicis religiose observatum, illud suo tempore potius in usu fuisse testatur auctor libri de oratoribus qui Tacito passim tribuitur, quem ego libentius M. Fabij librum de causis corruptæ eloquentiæ inscriberem, nisi me annorum ratio aliquatenus remoraretur. Non est verò utriusq; testimonij eadem fides l.3. §. Gabinio. D. de testib.

Obstruendas.] *Fl.* ob instruendas *in l.* 1. *D. eo. & paulo post,* ad obligationem innocentium, *pro,* in accusationem, *sic enim & hic lubens reponerem ex l.2. D. de concussionib. nisi quis* in occisionem *malit dictum, ut in necem, id est, in perniciem. Et infra* renunciandum remittendumve, *non* denudandum, *denunciat accusator reo ut eos testes producat, quibus suam ipse accusationem confirmare velle se dicit, ut ex Apuleij priore Apolog. constat. Cæterum qui improbe coeunt in alienam litem ut quicquid ex condemnatione in rem actoris redactum fuerit inter eos communicetur, lege Iulia de vi privata tenentur ex SC. Volusiano l.6. D. ad l. Iuliam de vi privata.*

Cotta & Messala.] *Hoc diversum est ab illis quæ ijsdem Coss. facta referuntur in l.* 12.

§. *si*

§.si servus.D.de accusat.l.4.§.proficisci.D.de off.Procons.Fuerunt verò & alia SC. circa legem Corneliam. Et hoc fortasse ex SC. est, quod falsi nominis vel cognominis adseveratio pœna legis Corneliæ coërcetur l.13.D.ad leg. Corn.de fals.videlicet si id in fraudem alterius factum sit, sive quo quid alienum interciperetur aut possideretur, ut Paulus ait lib.5. Sent. Alioqui libero nominis cognominisque mutatio periculosa non est l.1.C. de mutat.no. nam servo solus dominus pro arbitrio nomen imponit, & ad voluptatē quidem, ut in Orat. pro Rosc. Amerino notavit Vulcatius seu quis alius vetus interpres, cujus fragmenta quædam vispellionum aliquando manibus precio extorsimus. Sic quæ more apud veteres recepto stupri licentiam apud Aediles profitebātur nomina mutasse vel unus Plauti locus ex Penulo arguit. Hodie, *inquit*, earum mutarentur nomina. Facerentque indignū genere quæstum corpore. *Nam quod Iuvenalis Messalinam Lyciscæ titulum mentitam ait, ad fornicis titulos magis pertinet, de quibus est & illud Petronij.* Video quosdam inter titulos nudasque meretrices furtim conspatiantes. *Sic enim eum locum*

cum plane restituendum librime veteres post Senecam docuerunt. Sic & C. Staienus Ligur impune se ipse adoptavit, & de Staieno, Aelium fecit, ut M. Tullius jocatur in Bruto: sed usque adeo infeliciter ut pene ubique verum nomen amiserit. Nam in omnibus ferè exemplaribus Stalenus scribitur ut & in Topicis & actionis secundæ in Verrem lib. II. qui est de iure dicundo. Quem tu mihi Tubulum, quem Staienum, *ubi vulgo corrupte*, Quē tu mihi Bulbum, quem Stalenum. *Itemq́; pro A. Cluentio*, Dico de C. Ælio Staieno, *& paulo post*. Qui tu, *inquit*, Pacete, hoc enim sibi Staienus cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne si se Ligurē fecisset, nationis magis suæ quā generis uti cognomine videretur. *Sed vereor ne etiam apud Salustium in posteriore oratione ad C. Cæsarem de Rep. ordinanda hoc idem nomē hactenus amiserit eo loco.* Reliqui de factione sunt inertissimi nobiles, in quib⁹, sicut instituo, præter nomen nihil est additamenti, *legēdumq́; sit potius*, in quibus sicut in Staieno. *Quod ex his quæ posuimus interpretationem accipit. Notus est Staieni paries, nota Aeliorum virtus ab Ennio usq́; laudata.*

Sed

Sed vetuit postea Claudius peregrinæ conditionis homines usurpare nomina duntaxat gentilitia, ut Suetonius in Claudio scripsit.

AD TITVLVM IX.

Falsum.] *Exod. XX.*

Eadem lege.] *Lege Iulia publicorum judiciorum enumeratæ sunt personæ, quibus testimonium invitis denuntiari non potest, seu potius quæ à dicendo testimonio excusantur interdum etiam volentes, l. 4. D. de testib. De eis qui omnino à testimonio arcentur, nihil videtur illa lege cautum. Sed multæ aliæ leges in sua quæque quæstione de ea re caverunt, ut lex Iulia de vi, & repetundarum, & peculatus l. 5. & 13. D. eo. Et hic quidem eius quæ de vi fuit duo capita proponuntur, quorum prius sic restituendum arbitror ex Callistrato in l. 3. §. lege. D. de testib.* Eadem lege. q. test. omnino, quibus inter. inuitis capite LXXXVII. & capite LXXXVIII. in hoc his verbis: Hominibus hac lege in reum testimonium dicere ne liceto, qui ab eo parenteve eius libertóve eius cujus eorum libertus libertave erit, liberaverit,

qui-

quive impubes erit, quivé judicio publico damnatus, quive eorum in integrum restitutus non est, quive in vinculis custodiaque publica erit, quive depugnandi causa auctoratus erit, quive bestias depugnare locavit, locaverit, præterquam qui jaculandi causâ ad urbem missus est, erit, palamve corpore quæstum fecit, fecerit, quive ob testimonium dicendum pecuniam accepisse judicatus erit, neu quis eorum hac lege in reum testimoniũ dicat. Capite &c. *Non frustra autem distinguit auctoratum ab eo qui bestias depugnare locavit, ut & Paulus lib. singulari de adulteriis. Nam hic quidem operas turpiter tantum locat, ille totum se serviliter addicit: & rectè Acron atq; Porpyrio auctoratos appellari scribunt eos qui se ludo vendunt. nam & sic de iisdem ut opinor Manilius lib. 4. Astron.*

Nunc caput in mortem vendunt, & funus arenæ,
Atque hostem sibi quisque parat.

Hoc formula ipsa indicat ex Petronii nostri Satyrico antehac prodita, quam & hic meo jure adscribam, In yerba, *(inquit)* Eumolpi sacra-

ſacramentum juravimus, uri, vinciri, verberari, ferroque necari, & quicquid aliud Eumolpus juſſiſſet, tanquam legitimi gladiatores domino corpora animoſq; religioſiſſime addicimus. *Quo pertinet & illud Tibulli lib.* 1. *Eleg.*

Vre meum potius flamma caput, & pete ferro
Corpus, & intorto verbere terga ſeca.

Qui aculandi.] *Sic vet. fortaſſe*, jaculandi, *repetita ex ſyllaba priore litera. Iaculatores dicebantur qui leonibus alijſve feris animalibus in Circo conficiendis operam dabant, quales à Boccho primum miſſos cum L. Sylla leones in Circo ſolutos dediſſet, Seneca teſtatur in lib. de brevit. vitæ. Porro ex hoc loco ſatis apparet legib. Romanis non congruere, quod Hermenop. lib.* 1. *Prochiri ex Praxi Magiſtri tradit, in teſtib. de vi nec mores nec vitæ qualitatem ſpectari.*

Homines inviti.] *Ergo in l.* 5. *D. de teſtibus.* In legibus, *id eſt, non tantum in lege publicorum judiciorum, ſed & in lege Iulia de vi &c.*

Suſceptos teſtes.] *Sic vetus exempl. ſed*

quis non admittat suspectos? *Atq; ita hodieq; scriptum legitur apud Paulum lib.5. Sentent. additurq;*, Suspectos gratiæ. *Ego vetustiorem scripturam non temere contemnendam censeo. Suscepti dicũtur & clientes quos paterfamilias in fidem suam ita suscipit, ut pars quodammodo familiæ censeantur, quam ob causam libertis fere conjungi solent, ut in l.3. D.de usu & habit. l.5. D. de his qui deiec. vel eff. l.7. D. de capt. & postl. l.89. D. de furt. l.3. C. de novationib. Eius veteris juris reliquiæ adhuc extant in l. quidam cum filium D. de verb. obl. quod ex Servio & Salviano IAC. CVIACIVS Doctor meus jampridem in lucem protulit, ut & alia multa hactenus hominibus nostris incognita, per quæ*

Illum summa manet Romani gloria juris.

Atque utinam vir immensæ doctrinæ & cum priscis illis legum coryphæis sine invidia comparandus, cuius me studiosorum numero censeri hoc unum est quod in maxima laudis parte ponam, ad hæc quoque vel invitatus descendere voluisset. nam illis quantum meriti nostra hæc perturbata exaratio detrahit, tantum ex eius doctissimis & absolutissimis commen-

mentariis accederet ſplendoris & gloriæ. Non abs re igitur ſuſceptorum & clientum teſtimonium ut domeſticum non admittitur l.24.D. de teſtib. l. præſenti. §. penult. C. de iis qui ad Eccleſ. conf. in qua familiaris nomen & ad ſuſceptum non male referetur. Sane Gellius ex M. Catonis oratione in Lentulum inter cætera & hoc refert. Teſtimonium adverſus clientem nemo dicit *lib.5. Noct. c.13. Suſceptorũ etiam nomine videtur Iul. Severianus in præceptis Rhetoricis quorum fragmẽta quædam poſt integriorem editionem Corn. Celſi titulo nuper proſtituta ſunt.*

Si ſint.] *Malim ut apud Paulum.* In adfinem vel cognatum. *Eſt vero hoc ex lege Iulia publicorum judiciorum, vel idem Paulus tradit in l.10.D. de gradib. & adfinib. in qua tamen agnatorum nomen & pro cognatis poſitum legimus.*

Itemq; liberti.] *Et hoc habet optimum exemplar. nec fortaſſe abſurde neceſſitudinis nomen etiam de libertis uſurpabitur, & de ſervis, ut in l.2.C.Th. de teſtamen. Eſt enim ut ſanguinis, ſic & amicitiæ & affinitatis, & officiorum neceſſitudo quædam. quamquam illud quod Calliſtratus ait, propter reve-*

rentiam personarum quosdam non admitti ad testimonij fidem, omnibus magis conveniat.

AD TITVLVM X.

Si aliquis.] *Exod.* XII.

Vel commendato.] *Commendare nihil aliud est quam deponere l.*186. *de verb. signif. Sed hic Modestinus differentias persequitur inter commodatum & depositum. Itaq; commodati nomen ubiq; restitui malim.*

Conventus est.] *Reposui*, conventus etiam culpam, &c.

In depositi vero cum sola.] *Vet.* causula, *potest vero & in deposito depositarij utilitas verti l.*5.§.1.*D. Commodati.*

Et in fiduciæ judicio.] *Sane in fiducia pignoris quæ instar legis commissoriæ est, quin hoc verum sit dubitari non potest d. l.* 5. §. 1. *vel cum fundus ea lege alicui mancipatur, ut eum mancipanti remancipet, veluti si quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipio tradat, ut ei cum tempus suspectum præterierit, reddat: quo etiam genere fiduciam contrahi Boëtius tradit. nam hoc*

certe

certe contractu quamvis commendati sive depositi speciem quandam gerat, fiduciarius tamen revera sit dominus. At cum fiducia ita contrahitur ut servus suis nummis ematur atq; manumittatur, nomen imaginarius ille emptor accommodat, præterea nihil illi adest abestve, l.4.§.sive autem. D. de manumiss. In mancipatione etiam liberi hominis quæri potest quæ utilitas fiduciarij interveniat. nam sestertius ille numus assium quatuor], qui dicis gratia numerationis loco non in hac solum, sed in omni alia imaginaria venditione interveniebat, vix est ut revera precium dici possit, l. 10. §. ult. D. de adq. poss. l. 43. D. locat. l. 16. D. de reg. iur. tale saltem quod fiduciario diligentiam imponat. Nec inficior tamen etiam in huiusmodi contractibus maiore aliquo precio fidem commodari posse, & hos nonnihil ad mandatum accedere.

In mandati vero judicio dolus.] *Desunt hic nonnulla quæ forsan non male ita supplebuntur.* In mandati vero judicio dolus & culpa præstatur, itemque in tutelæ judicio, quamvis pupilli non etiam tutoris utilitas in administratione versetur. *In mandati judicio quin & culpa vel levis*

præstetur dubium non est. Idemq; videtur in tutore statuendum, qui aliena quodammodo ex mandato gerit negotia, cujus tamen scio in quibusdam partibus levem culpam excusari l.7.§.competit.D.de administ.tut. De levissima quæri non abs re potest. Sed hæc tractatio amplior est quam ut notis capi queat.

Et in actione rei uxoriæ.] *Tribon. scripsit,* in pignore & in dote *l.5. §.1.& l.8. D. commodati.*

Actione depositi.] *Hinc sumpta est l.23. D.depositi: in qua cur illa verba adjecta sint* servo constituto, *non satis intelligo: nisi restituto aut legatur aut intelligatur.*

Cibariarum.] *Cibariorum l.18.§.1. D. Commod. & apud eundem Modestinum in l. 4.D.de alim.leg. sic & alimonium legitur & alimonia.*

Cui res commendata.] *Melius,* Commodata.

Respondit deposita.] *Fortasse melius,* Res apud te deposita si subripiatur, dominus domui, &c. *ut sit* domui *dictum quemadmodum alias in Pandectis* domi *secundo casu. sed hic superesse videtur. Idem vero obtinet & si depositarius culpam promiserit*

aut

aut depositionis precium acceperit: quibus tamen casibus vi bonorũ raptorum datur l.2.§. si in re. D. vi bonor. rapt. Apud Quintilianum Declamat.361. depositarius furem damnasse quadruplumq́; exegisse fingitur scholastica licentia: cujus est etiam illud, non potuisse dominum furti agere. quæ in foro nullus prudens dixerit.

Si modo solvendo fuerit. Actio.] *Veteris libri scriptura hæc fuit.* Si modo solvẽda actio fuerit. *Cæterum casus est quo commodatori furti actio datur, licet dominus ipse furti agere nõ possit in l. Si uxor D. de act. rer. amot. Pertinet vero hic locus ad l. ult. C. de furt.*

VII. & Quad.] *Forte,* Septimio & Quadrato. *Extat vero hoc idem rescriptum lib. 4. Cod. Iustin. sub Titulo de deposito, Constitut.* 10.

Si sacellum.] *Extat apud Paulum lib.2. Sent. & in l.29. D. eod. tit.*

Eam hancque in tibi commisero,] *Legendum videtur,* Si pecuniam deposuero, eamque in usum tibi commisero.

Periculo tuo erit.] *Etiamsi non utare l. 9.§. ult. D. de reb. cred. aliud est si ita deposuero, ut si velis, utaris: tũ enim & si periculo tuo*

ſit, l.4. & l.10. D. eod. ex uſu demum mutui actio naſcitur uſuræq; debentur l.1. §. ſi pecuniæ D. depoſiti.

Poſtquam perdideris.] *Malim,* poſtq; eam perdideris, *Paulo aliter Vlpianus in l. 1. §. ſi rem depoſitam. D. eo. tit. Dolo ſemel admiſſo periculum rei ad depoſitarium pertinere.*

Ex cauſa depoſiti lege XII. tab.] *Credo hanc eſſe depoſiti actionem in duplum ex inficiatione & dolo malo, cuius & Iuſtinianus meminit in §. furti. Inſtitut. de actionibus, & Paulus lib.1. Sentent. Titul. de actionibus, quæ per inficiat. dupl. ſi modo pro* depenſi, *legatur* depoſiti. *Nam ſane in actione illa negotiorum geſtorum* ἀπὸ καλῦ δαπανήματος, *quæ & rectè depenſi dici poteſt, non de rupta fide agitur, ſed de indemnitate eius qui alienum negotium gerens aliquid expendit, ut Vlpian. de depoſitario dixit in l.5. D. hoc tit. cui iudicio nō video cur plus tribuatur quam contrario mandati. At ex depoſitio certum eſt & ob dolum condictionem competere tanquam adverſus furem l.13. D. eod. ut mirum non ſit eum quoque ut manifeſtum dupli pœna coerceri ob inficiationem quæ inter graviora delicta non immerito à veteribus habita eſt.*

In-

Incursu.] *Extat in l.1. C. Depos. aucta à Triboniano quibusdam verbis.*

Dominus horreorum.] *Extat & hæc constitutio in l.1.C. de locat.*

AD TIT. XI.

Si quis involaverit.] *Exod. XXII.*

Totidemque boves.] *Sic vet. sic & Ostrogothus scriptor. Titul. 3. ex Pauli lib. V. Sentent.*

De stabulo.] *Ergo & hic atrox abigeus est. Sed tamen lenius coercetur si à stabulo domitum pecus abegerit, quam si à silva vel grege. Sic enim legendum esse in l.3.§.1. D. de abig. Doctor noster ex Græcis interpretibus admonuit.*

Aut à ferro.] *Fortasse melius*, aut ferro conducta manu, *vel, quod Faber mavult*, aut cum ferro, aut conducta manu: *ut hæc etiam distinguantur.*

Abigeatores.] *Sic vet. apud Paulum*, Abactores, *cujus etiam scriptam lectionem codex noster confirmat.*

Aut fustibus cæsus.] *Illud hic annotare placet. Fustis pœnam interdum capitalem fu-*

isse, ut in decimatione militum, ad quam videntur etiam pertinuisse Salustij verba quæ apud Servium duobus locis corrupte leguntur. Sic autem restituēda arbitror, Sorte ductos fusti necat, *quæ & ipsa Corn. Tacitus de eadem re usurpavit lib.3. Annal.*

In pœna.] *vet.* imponat.

De abigeis.] *Referuntur & hæc ex eodem libro in l.1.D.de abig. sed ita ut Triboniani manum facile agnoscas.*

Alioqui nec.] *Malim ut in Pand.* alioquin &c.

Quod maximo.] *Malim* quod maxime, *id est, ut plurimum.*

Est autem differentia.] *Eam differentiam hic unus locus habet, ut & alia quædam nostris interpretibus hactenus incognita. Sane ex Paulo didiceramus, ad gladium datos intra annum consumendos esse. De ludo nihildum tale, quod sciam, audieramus. Est autem ludi nomen generalius, & continet ferrum, gladium, arma, cestus, arenam, venationem, quæ omnia inter mediocres pœnas uno ludi verbo Paulus complexus est lib. 2. Sent. Titul. 17. Ergo qui ad ludum damnatur, non statim ad gladium damnatus intelligitur, id est, ad fer-*

ferrum, sive ad ludi gladium, ut à Capitolino scriptum est in Marino ad differentiam decollationis. At qui ad gladiū datur, vix est ut ad alium ludum datus intelligatur, quam tamen interpretationem Vlpianus hic tentat. Est & de ludo locus nō satis animadversus apud auctorem eius historiæ ex qua secundus Machabæorum liber factus est, dum narrat Iasonem Oniæ fratrem summum Pontificatum ambiētem apud Antiochum Epiphanem, petiisse ab eo pro summo beneficio, ut Ierosolimitani deinceps ab ipso Antiocheni dicerentur, liceretq; in ea urbe gymnasium constituere. Quod cum ille facile impetrasset, magno ardore sub ipsa arce gymnasium καὶ ἐφηβίαν instituisse, in quo optimos quosque adolescentes ὑπὸ τάσσων, id est, quodam auctoramento sibi subiiciens, ὑπὸ πέτασον ἦγεν: quod vetus interpres transtulit in lupanaribus posuit, non usquequaq; fortasse rectè. Nam & si Iudæis velatæ mulieres pro meretricibus habeātur, & apud Romanos flavus galerus in prostibulis notatus sit, petasus tamen cursorum est, & in ludo depugnantiū, aut disco certātiū, præsertim apud Græcos ad quorū gymnasia loc⁹ ille magis pertinet. & rectè Pollux πέτασον εἶναι ἐφήβων φόρημα, quo

loco

loco ἐφήβους appellat eos qui iuvenes dici videntur in l.28.§.solent. D. de pæn. ut & in veteri epigraphe Allectus inter juvenes, *de pantomimo legitur. Plautus Pseudolo,* etiam opus est chlamyde & machæra & petaso.

Damnatis continetur.] *Lego,* mandatis, *nam & de his rebus Præsidibus in provincias proficiscentibus præcepta dabantur l.35. D. de pæn. & aliis multis locis.*

Non utique.] *Non semper. nam & aliquando consumuntur. imo id interdum sententia ipsa comprehenditur .l.1.C. Th. ad leg. Fab. de plag.*

Post inter palam.] *Sic vet. lego* post intervallum.

Pilleari.] *Tanquam liberati. est enim hoc liberationis sive præmij insigne: Tertullianus de spectacul.* Et qui insigniori cuique homicidæ leonem poscit. Idem gladiatori atroci petat rudem & pilleum, præmium conferat. *unde & pillei manumissionum in Aurelij Victoris Breviario. Galerus aut petasus non recte pilleus dicitur. Sed an hæc pillei impositio statum publicum reddit ad instar restitutionis cujusdam in integrum? Sustineo.*

neo. Rudis ſane vacationem potius periculoſi laboris quam libertatem donaſſe videtur O-vid.2.Eleg. Tutaque depoſito poſcitur enſe rudis. *Fuit enim hoc ſignum honeſtæ miſſionis artis gladiatoriæ, quam gladiator ſtans ad crepidinem Circi ſub Circulo amphi-theatri, à populo petere & impetrare ſolebat ut Acro in Horatium ſignificat.*

Ex fermentis.] *Sic vet.in Pand. rectius,* ex armentis.

Berbicem adducunt.] Vervecem adducunt. *Poſteriores fere berbicem & pronunciarunt & ſcripſerunt, ut apud Anianum & Paulum Monachum, & in Longobardicis Franciciſq; legibus. unde nobis remanſit vocabulum.*

Qui cum gladio.] *Firmicus lib. 6. Matheſ.* Faciet pecorum abactores inſequẽtibus hominibus minaci ſemper gladio reſiſtentes.

AD TIT. XII.

Sic exibit ignis.] *Exod.* XXII.

Qui caſa.] *Lego,* Qui caſam aut villã, *ut in l.28.§.incendiary, D. de pæn.*

Venti fuerint his.] *Lego* furentis, & *paulo*

paulo post, dati damni æstimatione sarciantur æstimatione *autem, id est, dupli compendio, Paul. libro 5. Sent. & hæc est actio quæ incensarum ædium dicitur in l. iurisgentium, §. si paciscar. D. de pact.*

Perdum.] *Sic vet. an*, per odium, *id est, ob inimicitias, ut Callistratus dixit aliquanto rectius quam Paulus inimicitiarum gratia, quæ duo quo vinculo sociari possint, non satis video.*

Incendiarii quidquid.] *Malim*, qui quid. Facile *autem est, ut plurimum.*

De naufragiis.] *Puto legendum*, Vlpianus lib. VIII. de officio Procoss. sub Titulo de naufragiis & incendiariis. Incendiariis lex quidem Cornelia. *Nam & de naufragiis eo libro Vlpian. tractasse indicat l. ult. D. de incend. ruin. & nauf. in qua huius quoque sententiæ pars extat. Sæpe vero inter exscribendum evenit, ut vel unius vocis repetitio librarij oculos fallat: quod & accidisse arbitror in l. statu liberi. §. Quintus. D. de statu lib. cujus sententiam lubens ita repleverim.* An videatur sententia qua vicit, ad eam rem valere. Et ait (*nempe Q. Mutius*) ad eam rem valere, quapropter &c.

Sic

Sic & in l.27.D.de furt. Si chirographa aureorum decem, decem tabulę fuerint. *& in l.58.§.acceptis D.ad leg. Falcid.* Acceptis centum, centum hæreditatem, &c *sic legendum.*

Sed variæ ſunt.] *Deeſt,* ſpecies, *vel* circumſtantiæ.

Aut certe.] *Hæc quoque ita ſupplenda videntur,* aut certe exilio vel deportatione adficiendi ſunt qui hæc committunt.

Vlpianus lib. ad edictum.] *Lego,* libro XVIII. ad edictum. *Extat pars quædam hujus capitis in l.27.D.ad leg. Aquil. quæ ſi quis conferre non gravabitur, & nos moleſtia notarum liberabit, & melius intelliget quid ſibi juris noſtri compoſitores permiſerint. Nobis hic vetuſtiſſimi exemplaris ſcripturam bona fide repræſentaſſe ſatisfuit.*

Id enim.] *Lego.* Ait enim, ſi ſtip. in c. ig. fugit, Aquilia lege eum non teneri, ſed in factum agendum, quia principaliter hic non exuſit: ſed dum aliud agit, ſic ignis proceſſit. cujus ſententia & reſcripto Divi Severi comprobata eſt in hæc verba. *Quæ ſequuntur quomodo reſtituenda ſint, non ſatis video. Et tamen hic ſenſus plenus*

nus est. Si ignis pabuli gratia factus, &c: judicium cum ea adire potes. Cum ea. i: *cum Victoria*.

Si litis æstimatio permittitur.] *Id est, si Victoria judicium suscipere & litis æstimationem sufferre malit, quam noxæ dedere aut indefensos servos relinquere. Nam alioqui recusare atq; evitare judicium potest.*

Si forte.] *Confer §. si fornicarius l. 27. D. ad leg. Aqu.*

Tamen eum.] *Puto legendum*, tam in eum qui ad fornacem obdormivit, quã in eum qui ignem subjecit vel negligenter curavit.

Sive homo periit sive debilitatus est.] *Hæc verba pertinent ad superius exemplum de medico, & reponenda videntur continuo post illa.* Aquilia cessat. *Omissa vero sunt à compositoribus pandectarum fortasse quod Caij sententiam magis probarent, quæ extat in l. 8. D. eod. tit.*

Relegatum est.] Relatum est.

Et ait.] *Vivianus scilicet, quod ex præcedentibus consequitur. In Pandectis tamen scriptum est, Proculus: & rectius quidem ut sequentia indicant.*

Me

Me interactionem.] *An inter actionem accipiemus incerti actionem sive in factum subsidiariam? an potius ita legimus?* Me interim actionem, id est, in factum impetrare. *Quod mihi quidem magis probatur.* Interim *vero, id est, ante damnum datum. Et proprie impetrare de huiusmodi actionibus usurpavit, quæ & permitti dicuntur. l. 45. D. solut. matr. & indulgeri tribuiq́s. l. 28. D. de procurat. & accommodari l. 22. D. de aqua & aqu. pl. arc. l. ult. D. transact. §. item si quis postulante. Inst. de actionib. & constitui l. 16. D. ad exhibend. & decerni l. 2. D. de administrat. rer. ad civitat. per l. 20. D. de tutel. & rat. distrah. l. 22. D. de constit. pec. l. 2. §. interdum. D. de vulg. & pub. subst. l. penult. D. de acquir. hered. l. 15. §. eleganter. D. de damn. inf. l. pen. D. de fideicom. libert. l. 46. §. 1. D. de administr. tut. nempe quia ex æquitate causa cognita dantur. l. 15. §. Prætor ait, si si quis D. injur. l. 18. §. ult. D. de damn. infect. l. 5. D. de præt. stipul. Actio directa ordinaria est l. 5. C. si res al. pign. data sit. & utili Prætoriæque opponitur. l. 26. §. 2. D. de noxal. act.*

Ad exemplum Aquiliæ.] *Sic in l. 53. D.*

O ad

ad leg. Aqu. in factum actio ad exemplum legis Aquiliæ, & utilis actio damni injuria quasi ex lege Aquilia in l. 51. D. de furt. Vtilis actio ad exemplũ directæ instituitur. l. 1. C. de precario. unde & utilis in rem quasi in rem actio dicitur in l. 1. §. proponitur D. de superficieb.

Sed & si quis servi inquilini.] *Fortasse melius*, sed & si servi inquilini insulam excusserint.

Et fructui missi sint.] *Lego*, mihi sint

Hd.] *Sic in vet. ex.*

AD TIT. XIII.

Non transmovebis.] *Deuteronom. XIX. Extat & de Termino prisca lex Numæ Pompilij apud Verrium Flaccum, qua qui terminum exarasset, ipsius & boves sacri erant. Nihil fere religiosius Numa sanxit. Nam & templum ut video posuit, & ferias instituit, noluitque animatum quicquam pacis Præsidi sacrificari, quod Plutarchus in Romaicis eleganter sic expressit,* τὸν τέρμινον ὡς ἐπίσκοπον καὶ φύλακα φιλίας καὶ εἰρήνης, ὤστε δεῖν αἵματος καὶ φόνου καθαρὸν καὶ ἀμίαντον διαφυλάττειν. *Sed hoc jam suo tempore neglectum idem alio loco testa-*

testatur. unde & Horatius in Epod. Et agna festis cæsa Terminalibus. *Quin & Siculus Flaccus in terminis defigendis, hostiæ inmaculatæ cæsæ sanguinem instillari solitum scribit; & Prudentius extis seu gallinæ pulmone termino fieri significat. Illud quoque Numæ videtur, ut Termino non nisi sub divo sacrificaretur, quod nefas putaret Terminum intra tectum consistere. Itaq; quo loco colebatur, super eum foramen patebat in tecto, ut Sex. Pompeius tradit. Quod etiam cum Capitolium Tarquinius ædificaret religiose observatum Servius testis est, obidq; in Capitolio pronam (sic legendum apud Servium non* primam) *partẽ tecti patuisse quæ lapidem ipsum Terminum spectaret. Vnde non abs re quæri potest, Plinij verba hæc ex lib.*18.*cap.* 2. Tertiã ex iis nominare sub tecto religio est, *an ad Terminum referenda sit, an ad Dionys.* οὐδὲ γὰρ τὸν διόνυσον ὀμνύουσιν ὑπὸ στέγης, *ut Plutarch. ait. Ego quidem ad Terminum malim, & nominandi vocabulum ad sacrificium quã ad jusiurandũ inserre. Et fortasse ille locus mẽdo non caret, atq; ita potius alicui legendus videatur,* Terminũ ex XII. nominare sub tecto religio est. *Nam de termino multa XII.*

tabulis cauta quis nescit? in quas etiam si quis veterem illam Numæ sanctionem translatam velit, non contradicam. Sic enim & ubi XII. tabularum auctoritas contemni cæpit, eadem illa quæ legibus cavebantur, in alia latorum nomina transierunt, ut Macrobius ait libr. 3. Satur. cap. 9. Sane & de sacrificijs & religionibus non pauca ijsdem tabulis comprehensa M. Tullius satis significat in libris de legibus, & Servius tradit multa de sacris ab Faliscis petita post X. tabulas magna ex parte ab Athenienſibus mutatas, quæ reliquis duabus Decemviri complexi sunt. Adscribam vero & ipsa Livij verba ex quibus etiam post XII. Regias leges retentas intelligamus. Sic igitur cum de Tribb. militum Consulari potestate ageret lib. 6. In primis fœdera ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ & quædam Regiæ leges) conquiri quæ comparerẽt, jusserunt. Alia ex iis edita in vulgus: quæ autem ad sacra pertinebant, à Pontificibus maximis ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. *Itaq; mirum videri non debet quod apud Tacitum legimus censuisse Claudium ad incestum procurandum sacra ex legibus Tullij regis*

gis piaculaque apud lucum Dianæ per Pontifices danda: Et in libris nostris de muliere quæ prægnans mortua sit humanda legem Regiam recitari audimus. At hæc paulo audacior conjectura est, & jam ipsi Notarum terminos exaravimus.

In eum qui per vim.] *Sic apud Paulum scriptum est libro 1. Sent. ubi in vet. exempl. annotatum reperi idem statui in Codicis Theodosiani lib. 2. sub hera 26. quæ constitutio hodie desideratur.*

Divus Hadrianus.] *Refertur & in l. 2. D. eod. tit.*

Visus causa.] *Puto legendum* usus causa. *quod à compositoribus Pandectarum omissum est.*

AD TITVL. XIV.

Quicunque plagiaverit.] *Exod.* XXI. *Deuter.* XXIV.

Civem Romanum ingenuum.] *Vet. exemp.* Civem id manum ingenuus liber.

Impp. relegatur.] *Sic vetus. quo significatur, in perpetuum relegari.*

Super ea re.] *vetus codex habuit* superare.

Intra milliarium centeſimum.] *Fuit hic terminus urbis, aut potius Præfecturæ urbanæ & ſolitarum regionum l.1.§.initio.D.de off. Præſ.urb.ubi quod in Pand. Fl. ſcriptum eſt,* Egreſſum eſt P.V. notionem, *eadem phraſi dictum videtur qua in l.12. §.facti.D. capt.& poſtl.* Sequendum eſt Iuliani ſententiam: *& in l.19.de novat.* denegandum eſt exceptionem, *quibus etiam non diſſimiles dicendi rationes notari poſſunt in l.1.§.ult. D. de contr.tut.act.l.12.D. Si quis omiſſ.cau. teſt.l.19.§.1.D.de negot. geſt.l. 45.ſub fin.D. ſolut.matr.unde & in l.4.§.non omnis.D.de re milit.ſic lubentius legerim.* Nec tamen facile indulgendum extra ordinem judicationem his qui negotium ante habuerunt, ſed ſi in tranſactionem res recidit, indulgendum eſt. *Extra ordinem autẽ judicatio indulgetur ut militi.*

Cognoſcat.] *Extra ordinem, ut de expilata hæreditate dicitur in l.3. De expil. hæred.*

Sit in via commiſſa.] *Fortaſſe melius,* Sit injuria commiſſa: *quanquam & excuſa lectio defendi poteſt.*

Quam præſidis partib.] *l.4.C.ad leg. Fab.*

Fab. de plag. l. 2. C. de pœn. Quædam provinciæ procuratoribus cohibebantur ut Tacitus loquitur: sed aliæ ut procuratoribus tantũ, qui ne deportandi quidem jus habuerunt: aliæ ut Præsidis vicem tuentibus.

Plane post sententiam.] *Videlicet cum jam de bonis quæritur, non de crimine, l. 1. & 2. ubi C. cau. fis.*

Huius certe.] *Hic locus proculdubio corruptus est, & si quid conjectura valeo, deest nomen aut urbis aut regionis Armeniæ. Hoc ut suspicer, facit* Certæ *reliquum nomen quo Parthis civitatem significari Hermolaus Grãmaticus ex Stephano auctor est.*

Qui civem Ro. eundemq; qui.] *Malim,* eumve qui in Italia liberatus sit: *quod etiam sic interpretari audeo. Italiæ multa olim fuere privilegia cum in censitionibus, jure nexus, usucapione, exceptione annali, tum in jure capiendi, & aliis hujuscemodi, quæ pro summo beneficio provincialibus quibusdam coloniis postea concessa sunt, ut eodem jure essent quo & ipsa Italia: quam ob rem juris Italici dictæ sunt, quod jus est liberæ civitatis, sive liberæ conditionis, cujus signum apud eas fuit Marsiæ simulachrum, ut Servius*

in Virgilium notat. Huius generis privilegiorum Italiæ illud etiam fuisse videtur, ut quem Latinus in Italia manumitteret, quamvis Romanum civem non faceret, tamen quod ad legem Fabiam, eodem jure esset quo civis Romanus, ait autem.

Liberatus sit.] *Proprie. Nam Latinus ut dixi, qui manumittit, civem Romanum facere non potest. itaque hæc non justa manumissio est, sed liberatio potius à servitute. Deniq; non est hic revera actus legitimus, & iterari potest. Sic enim legimus apud Vlpianum iteratione fieri civem Romanum qui post Latinitatem quam minor annis XXX. acceperat, iterũ rite manumissus est ab eo cujus ex jure Quiritium servus fuit, cujus rei & Iustinianus meminit Novell. 78. & in illo Regularum fragmento, cujus jam superius meminimus, scriptum est minorem XX. annorum manumittere, nec vindicta posse, nec testamento, itaq; nec Latinum facere posse, tantum enim apud Consilium posse manumittere servum causa probata. hunc autem qui manumittitur quotcũq; sit annorum, Latinum fieri, & solum ad hoc ei procedere libertatem ut iterum manumitti, & civis Rom. fieri possit.*

Ven-

Vendiderit.] *l.15.C.hoc tit. Sed hoc Apuleius legi Corneliæ tribuit lib.8.de asin.aur.* Prudens, *inquit*, crimen Corneliæ legis incurram, si civem Rom. pro servo vendidero. *Et vero falsi ab emptore redargui posse videtur, ut & is qui duobus eandem rem vendiderit, l.21.D.ad leg. Corn. de fal.*

Sestertiis L.] Sestertium, *hæc est illa pœna pecuniaria legis Fabiæ quæ in desuetudinē abijsse dicitur in l.ult.D.eod.tit. cujus tamen vestigia quædam reliqua sunt in l.* 12. *D. de manum.& l.12.§.sed si in captivo.D. de capt. & postl. quibus etiam aliud quoddam hujus legis caput continetur: itemq; aliud in l.* 1.§.1. *D.de fugit.*

Populus.] *Leg.* populo, *hodie fisco l.6. C.hoc tit. cuius rescripti pœna ex lege Fabia, prohibitio vero ipsa ex SC.est l. quod sæpe.§.si quis amico.D.de contrah.empt.l. arbor.§.Iudex.D.com.divid.*

Sciendum est tamen.] *Sunt hæc collectoris, qui Novellarum constitutionum nomine videtur innuere Constantini legem qua ob plagium liberi hominis, servus aut libertinus statim, id est, primo quoque munere bestijs objicitur: liber sub hac forma in ludum datur ut*

antequam aliquid faciat quo se defendere possit, gladio consumatur l.1.C.Th.ad leg. Fab.de plag. sed extat & antiquior paulo Diocletiani constitutio qua in urbe hoc idem crimen capite vindicatum est l.7.C.eod. Quo pertinet etiam Novella Leonis 66.

AD TIT. XV.

Non inveniatur.] *Deut. XVIII.*

Vlpianus lib. VII. de off. Procos.] *Hoc libro Domitius de varijs criminibus tractavit, atque inter cætera de ijs quæ ad religionem pertinent: ut mirum non sit quod eo etiam rescripta principum nefaria collegerat, ut diceret quibus pœnis affici oporteret eos qui se Dei cultores profiterentur. Quod eum totis septem libris de officio Proc. fecisse ex corrupto Cælij Lactantij loco hactenus male creditum est.*

Interdictos est.] *Lego*, interdicta est.

Vetus hæc.] *Servius* 4. *Æneid.* Cum multa sacra Romani susciperent, semper magica damnarunt, Probrosa enim ars habita est, ideo excusat cum ait. Testor ego magicas invitam accingier artes. *Extant vero & varia de Mathematicis Senatus-*

con-

consulta apud Tacitum libro 1. *&* 12. *Annal. & primo secundoque Historiæ Augustæ, cæterosque eius ætatis scriptores, quæ hic colligere neque otij neque instituti est nostri, quibus potius esset quæ sequuntur in integrum restituere, si quam facile est peccare, tam facile esset peccatum corrigere.*

Similem incertum.] *Fortasse*, similem artem.

Et professio.] *Legendum videtur* an exercitio & professio. Et quidem, &c. *atq; ita Oiselo nostro videtur, qui & paulo post ita legit*, Nec dissimulandum, &c.

Et publice reprehenderent.] *An potius*, responderent? *Nam & horum ut juris conditorum proprie responsa dicuntur.*

Qui visi erant.] *Fortassis melius*, qui ausi erant vel consulere vel exercere, quã quod, &c. *Quo pertinet aureum illud Taciti ex lib.* 1. *Histor.* Mathematici genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra, & vetabitur semper, & retinebitur. *Est vero hoc vulgi vocabulum. Gellius lib.* 1. Vulgus, *inquit*, quos gentilitio vocabulo Chaldęos dicere oportet, Mathematicos vocat

vocat. *Et Ammianus lib.* 29. Mathematicis, ut memorat vulgus, *quo etiam libro plura ille de Mathematicis.*

Ad locum.] *Sic olim notare solebant particulas quas ex constitutione aliqua aut recitabant, aut exscribebant, adjectis etiam interdum primis constitutionis verbis: cuius moris plures sunt in Theodosiano codice reliquiæ, quibus etiam accidit ut ea verba nescio quomodo in textum ipsum irreperent, & excerpti partem occuparent, ut in l. 3. de postuland. & Novella Majoriani de Episcopali judicio.*

Motû Cassiano.] *Est & huius Cassiani furoris tumultûsque mentio in eo Pauli fragmento quod extat in Codice Iust. sub titulo de leg. Iul. majest. & apud Tertyllianum in libro de fuga in persequutione, & in Apologetico, historia ipsa à Capitolino & Gallicano pluribus narratur.*

In Insula Syrum.] *Lego*, in insulam Syrum. *Est & eius insulæ mentio apud Strabonem: & Servius ad illud Virgil. 3. Æneid.* Mycone celsa Gyaroque relictis. Quidnam, *inquit*, per historiam dictum putāt. Nam inter Myconem & Gyarum Syrum unam

unam de Cycladibus esse dicunt, unde fuit Pherecides Philosophus. *Sic enim in optimo exemplari reponendum arbitror: nā totus ille locus in editis hactenus exemplaribus deest.*

In communionem.] *Fortasse melius,* communiorem.

Inanissima.] *An potius*, Inmanissima?

Ornare.] *Malim*, ordinare.

Maximi enim criminis.] *Servius ad illud Virg. ex lib.* VIII. Veterum ne ignara Deorum, Cautum, *inquit*, fuit & apud Athenienses & apud Romanos, ne quis novas introduceret religiones, nam ideo & Socrates damnatus est, & Chaldæi & Iudæi sunt urbe depulsi.

Debere.] *Puto legendum,* neque reprehendi à nova vetus religio debet. Maximi enim criminis est retractare, quæ semel ab antiquis tractata & definita suum statum & cursum tenent ac possident.

De terroribus.] *Sic vetus exemplar, nisi quis agnoscat,* deterioribus, *quo verbo, ne quid dissimulem, à principibus Christiano nomini*

mini infensissimis, sacrosanctam religionem perstringi credibile est. in eoq; etiam miror hujus collectoris simplicitatem dicam, an potius oscitantiam, qui cum hoc maxime ageret, ut longe antè divinis legibus cautum ostenderet, quod Romanis postea comprehensum est, non animadvertit quæ contra Manichæos dicuntur, etiam ad Christiani nominis contumeliã pertinere. Sed ea fuit apud majores nostros conscientiæ fiducia, is candor, ut summa fide omnia referrent, & atrocissima hostium maledicta facilè contemnerent. Sic in Theodosii Codice constitutiones quasdam legimus, quibus sanciuntur Synodi, quæ ab universa Ecclesia pro hæreticis damnatæ rejectæq; sunt. Sic & Iuliano Divi nomen ut optimo principi tribui audimus. Quæ si quis tollenda censeat, tollat & ea quæ in eo qui Iustiniani nomen præfert in monazontas ex Valentis furoribus reliqua sunt. Tollat & Cyrilli libros, quibus Iuliani in Christianos dicteria insectatur. Tollat deniq; Taciti, Trogi, Suetonij, Galeni, Luciani, Rutilij, Eunapij, atque adeo Iuliani ipsius scripta, quibus sacrosanctam relegionem convitijs atq; opprobrijs lacessitam quis non videat? Sed est omnium fortissima veritas.

Nu-

Nuperrime.] *Sane & Eusebius ejus sectæ originem ad horum principum initia retulit, quanquam ex Epiphanio satis constat sub Aureliano & Probo Impp. cæpisse in Perside, unde Manes, tandem & ipse à Persarum rege supplicio affectus, discipulos habuit plures, qui insaniæ nomen vitantes, se non Manichæos, sed Mannichæos appellarunt, & auctorem suum Mannem, tanquam manna fundentem. Ne quis autem putet Manichæos Christi nomen ita professos ut à gentilium sacris abstinerent, ut cæteri fere qui à nostris hæretici judicati sunt, dicat ex Philastrij indice eos diis etiam Deabusq́; immolasse.*

Detrimenta inserere.] *Malim*, inferre.

Vsque ad eos.] *Melius*, usque adeo, *& paulo post*, ad hanc inauditam & turpem, & per omnia infamen sectam.

Ipsos quoque Forensibus vel Proconnesibus.] *Metalla multa numero fuerunt ut Vlpian. ait in l. 8. §. est pæna. D. de Pæn. Proconnensium mentio est apud Iustinianum Novell. 22. De Forensibus nihildum legisse memini, & fortasse hic locus sic potius legendus est*, Elafonensibus vel Proconnensibus me-

metallis, *si quidem & ille apud Plinium integer mansit sub finem lib. V. histor. in quo ita legitur,* Insulæ in Propontide ante Cyzicum Elafonesus, unde Cyzicenum, eadem Neuris & Proconnesus dicta. *Sane* τοῖς Φεννησίοις καὶ περικονησίοις παρεδίδοντο μετάλλοις *apud Theodoret. scriptum reperio. Apud Athanasium alter.* εἰς μέταλλον *(inquit)* ἀποστελλῶσαι, καὶ μέταλλον οὐκ ἁπλῶς, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς Φαινῶ· ἔνθα καὶ φονεὺς καταδικαζόμενος ὀλίγας ἡμέρας δύναται ζῆσαι. *At in Epiphanio* ἐν τοῖς Φοινησίοις μετάλλοις *legitur.*

Vt igitur.] *Hic locus sic restitui potest*, ut igitur stirpitus amputari radix hæc nequitiæ de seculo nostro beatissimo possit, devotio tua, i. ac. str. tr. nost. obsecundare festinet.

AD TIT. XVI.

Scriptura.] *Hoc est illud celebre judicium quod à Moyse refertur lib. IV. cap. XXVII.*

Gaius lib. III. Instit.] *Sic vet. ex. Et Gaium quidem libros quatuor Institutionum scripsisse Digestorum index præfert. Sed hæc esse potius ex libro secundo facile adducor ut cre-*

credam. Cæterum ex ijs fragmentis satis jam liquebit qualem nobis Gaium Anianus supposuerit. Meliore aliquanto fide Tribonianus magnam horum partem transtulit in Institutiones suas sub Tit.1.libr.3. ex quo & ista supplere atq; emendare multis locis facile est. nos ea tantum attingemus quæ compositores ultro omiserunt vel quod posterioribus constitutionibus immutata, vel quod penitus in usu esse desiissent.

Pronepos proneptisve.] *Cæteriq; ex his descendentes. Hos enim omnes suorum appellatione lex XII. tab. comprehendit, ut rectè Fl. scriptum est in l.220.D. de verb.sig. Suorum igitur nomen ex XII. sive ex jure civili l.7.D.de bon.damnat. Sui sunt legitimi l. scripto.D.Vnde lib.*

Vxor quoque.] *Hujus juris vestigium est in l.195.§.1.D.de verb. sign. Servius in lib.1. Georg.* Tribus, *inquit*, modis apud veteres nuptiæ fiebant, usu, si verbi gratia, mulier anno uno cum viro, licet sine legibus, fuisset: Farre, cum per Pontificem Maxim. & Dialem Flaminem, per fruges & molam salsam conjungebantur, unde confarreatio appellatur, ex

quibus patrimi & matrimi naſcebantur: Coemptione vero atque in manu conventione, cum illa in filię locum, maritus in patris veniebat, ut ſi quis prior fuiſſet defunctus, locum hæreditatis juſtum alteri faceret. *Hæc Servius, non ille adulterinus & ſuppoſititius jejunarum animarum ineptiis & commentis hactenus deformatus: ſed Servius putus purus, ex cujus fragmentis Danielis noſtri beneficio interim hæc exſcripſimus ea ſpe fore ut vir & doctrinæ & diligētiæ multæ, brevi cum ex ſuis illis tum ex noſtris exēplarib. Servium nobis magna ſui parte ſuperſtitem reſtituat. Porro ex hoc Servij loco ſanè quam eleganti, illud mihi primum videor didiciſſe quod Dionyſ. ſcribit de jure nuptiarum quæ* κατὰ νόμȣς ἱεϱȣ̀ς *contractæ ſunt, ad cōfarreationē potius referenda eſſe, quanquam is omnino ritus Romuli temporibus nondum in uſu fuiſſe videatur, ſi verū eſt quod Plin. ſcribit à Numa primum in ſacrificiis far molamq; ſalſam adhibita. Sed & illud, apud Tacitū lib.* 4. *Annal. & Hiſt.* 4. *confarreatis parentibus genitos, patrimos & matrimos ſignificare, quo nomine hactenus cenſiti ſunt omnes, quibus pater materq; ſuperſtites eſſent. nec id quidem*

ſine

sine auctoribus. Nam & hoc idem apud Sex. Pompeij breviatorem in Flaminia legimus, & Dionysius Halicarn. lib. 2. & Plutarch. in Numa ἀμφιθαλῆ παῖδα *nominant, Hesychius exponit* τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς γονεῦσι θάλλοντα μηδενὸς ὠρφανισμένον. *immo & ex Sibyllinis versibus hi à Politiano referuntur.*

χωρὶς ἢ κόραι χορὸν αὐταὶ ἔχοιεν
Καὶ χωρὶς παίδων ἄρσην στάχυς· ἀλλὰ γονήων
Πάντων ζωόντων οἷς ἀμφιθαλὴς ἔτι φύτλη.

Quos ille se de Zosimi historia sumpsisse ait. Sed adscribam ad eam rem pertinentia Zosimi ipsius Græca verba, quæ mihi ex doctiss. disertissimique viri epistola Cl. Puteanus communicavit, cujus ego eruditioni atque amicitiæ & hoc lubenter acceptum refero. nam Onuphrius quidem Panvinius Latine tantum antea retulerat. Sic igitur Zosimus cum de ludis secularib. dissereret ἡμέρᾳ δὲ τρίτῃ ἐν τῷ κατὰ τὸ παλάτιον Ἀπόλλωνος ἱερῷ τρὶς ἐννέα παῖδες ἐπιφανεῖς (*Horatius claris patribus ortos, Tacitus patricios fuisse exponit*) μετὰ παρθένων τοσούτων οἱ πάντες ἀμφιθαλεῖς, ὅσπερ ἐστὶν ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς ἔχοντες περιόντας, ὕμνους ᾄδουσι τῇ τε ἑλλήνων καὶ τῇ ῥωμαίων φωνῇ καὶ παιᾶνας, δι' ὧν αἱ ὑπὸ ῥωμαίους σώζονται πόλεις.

Quæ noster Puteanus sic conciliat ut omnes patrimos matrimosque, proprie dictos putet qui parentes adhuc vivos haberent, eosq; præterea confarreatos: vivos boni ominis caussa: confarreatos, propter auctoritatem sacrorum. Sane quidem non alios vetusto more patrimos matrimosq; legi solitos verisimile est. Sed post omissam confarreandi adsuetudinem (quod Tacitus jam ante Tiberij tempora accidisse significat) rectè eius ætatis posteriorisque scriptores & ex usu & proprietate ipsa verborum quæ confarreationis nihil habent, eos patrimos matrimosque interpretati sunt qui modo patrem matremq; adhuc vivos haberent. Nam & sic olim pater patrimus dicebatur, qui cum jam ipse pater esset, haberet etiam tum patrem. Vnde & pater patratus Plutarcho in Probl. Verum quid prohibet & alios Servij locos adijcere necdum, quod sciam, proditos, & totam coemendi confarreandiq; rationem, quæ hactenus non satis cognita fuit, exponentes? Sic igitur in illud lib. 4. Aeneid. Liceat Phrygio servire marito. Sane hic, *inquit*, coemptionis speciem tangi. Coemptio enim est ubi libra atque æs adhibetur & mulier atque vir inter se quasi emptionem faciunt, quod ante jam in 1.

Ge-

Georg. Teque sibi generum Tethys emat: quoniam coemptione facta, mulier in potestatem viri cedit, atque ita sustinet conditionem liberæ servitutis (*sic in opt. ex. legendum arbitror*) ait enim, Liceat Phrygio servire marito, & in Georgic. Tibi serviat ultima Thyle. Quoq; omnis iste mos coemptionis & citra nominis nuncupationem dotis datæ taxatione expediretur, quæ in res manũ conventio dicitur, subjunxit, Dotalesq; tuæ Tyrios permittere dextræ. Quid est enim aliud dextræ quam in manum convenire? quæ conventio eo ritu perficitur ut aqua & igni adhibitis duobus maximis elementis, natura conjuncta habeatur: quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem & Flaminicam jure Pontificio in matrimonium necesse est convenire. *Et paulo post*, Mos apud veteres fuit Flamini ac Flaminiæ ut per farreationem in nuptias convenirent, sellas duas jugatas ovili pelle superiniecta poni ejus ovis quę hostia fuisset, & ubi nubẽtes velatis capitib⁹ in cõfarreatione flamẽ ac flaminica residerent, ait igitur, locavi: loca

cata enim uxor dicitur quod ſimul cum eo ſedeat dum confarreatur. Confarreationes autem tonitru dirimit. *Ad hanc autem conjunctionem quæ frugibus & mola ſalſa fieret, etiam diffarreationem proprie pertinuiſſe exiſtimo, cujus apud Sex. Pompeium mentio eſt: ut non niſi contrario ſacrificio vinculum illud confarreationis diſſolveretur, quo nihil religioſius in ſacris fuiſſe Plinius ſcribit, cum cætera matrimonia ex XII. tabulis facilè diſſolverentur muliere domo exacta & res ſuas habere juſſa clavibuſq; ademptis: demum etiam confarreatione jam abolita, per libertum ſeptem civibus Rom. puberibus præſentibus ex lege Iulia. Sed quod ſequitur apud Servium eo loco quem initio recitavimus, non ſic accipiendum eſt, quaſi in manum conventio coemptione ſola fiat, quod Boëtio viſum eſt. nam & farre convenitur in manum ut Vlpianus ſcripſit Tit. 9. & Servius idem poſtea ſignificat. Ergo tam confarreatione quam coemptione maritus in patris locum, uxor non in matrimonium tantum, ſed in familiam quoq; mariti & in ſui hæredis locum venit, eſtq; in ejus manu mancipioq;, aut ejus in cujus manu mãcipioq; eſt, & Materfamilias proprie appellatur,*

tur,

tur, ut post M. Tullium à Gellius scripsit, & ex illo transtulit Servius in lib. XI. Aen. Sed hic illud quæri non abs re potest. An ea quæ anno uno continuo absq; usurpatione apud virum fuit, post annum in eius manu esse incipiat & hæres ei sua fieri. Quod & Fabro nostro visum est, & mihi probatur. Nam quo usucapio, quæ etiam rerum nec mancipi esse dicitur: nisi ut uxor viri fiat jure Quiritium, & in ejus potestatem redigatur? Et sanè M. Tullius hoc etiam modo mulierem in manum convenire significat. sic enim in eius oratione pro L. Flacco constanti omnium exemplarium fide scriptũ legimus. In manum, *inquit,* cõvenerat. Nũc audio, sed quæro, utrum usu an coemptione, *quanquam scio non deesse qui in matrimoniũ malint, sed quod sequitur,* Vsu non potuit: nihil n. de tutela legitima potuit sine omniũ tutore auctoritate deminui, *indicat hoc saltem usu meliorem tutela liberatã, quod sine minima capitis deminutione fieri non potuit, i,e. in manum conventione ut Vlpian. explicat libro singulari Regularũ Tit. de tut. & Boeth. ipse in Top. sequitur, qui hæc alioqui nõ satis juridice distinguit. Dicet aliquis Quænã igitur erit illa forma uxoris quæ ma-*

trona proprie dicitur, & tantummodo uxor habetur? Nempe hæc eadem quæ vel sine legibus cum viro est antequam usucapta sit, sive intra annum, seu post annum, si trinoctium abfuerit usurpandi causa, ut ex Q. Mutio Gellius tradit. Atqui hæc concubina potius videatur quam uxor. Immo verò in eius mulieris consuetudine cum qua connubium esse potest, non concubinatum, sed nuptias intelligimus l.24.D.de ri.nupt. Et hic igitur in dubio nuptiæ præsumuntur, & uxor illa interea est: sed non est in mancipio viri antequam usucapta sit. Hæc nos post tot scriptores de ritu & jure nuptiarum non adeo trita, qui aut non satis idoneo loco, aut prolixius tractasse arguet, ei ego tam ingratæ reprehensionis occasionem sic invidebo, ut tamen æquiorem mentem optaturus sim.

In sua hæres est.] *lego*, ei sua h.e.

Quæ in filii manu est. *Ergo & qui in aliena potestate est, uxorem in manu habere rectè dicitur. immo & hæc materfamilias à nostris auctoribus appellatur l. 44. D. de adopt. licet eius vir paterfamilias nō sit: quod Verrij definitioni non satis congruit. Alias autem materfam. dici solet quæ nupta in patris vel*

avi

avi potestate non est l.30.& 34.D.solu.matr. l.5.D.de bon.dam.

Quorum nomina ex lege.] *Puto legendum*, quorum nomine ex lege Ælia Sentia vel ex SC. post mortẽ patris, &c. *quod pertinet ad illud caput legis Aeliæ Sentiæ cujus Vlpi. meminit Tit. 7. Qui locus, ut hoc obiter moneã sic meo judicio restituendus est.* In potestate parentũ sunt etiã ij liberi quorũ causa probata est per errorem contracto matrimonio inter disparis conditionis personas. Nam seu civis Romanus Latinam, aut peregrinam, vel eam quæ deditiorum numero est, quasi civem per ignorantiam uxorem duxerit, sive civis Romana per errorem peregrino, vel ei qui deditiorum numero est, aut etiam si Latino nupta fuerit, ex lege Ælia Sentia causa probata civitas redditur tam liberis quam parentibus præter eos qui deditiorum numero sunt, & ex eo fiunt in potestate parentum liberi. *Quod subijcit de SC. referendum videtur ad decretum amplissimi ordinis circa legem Aeliam de Consilio & causa probanda l.1. in fine. D. de off. Coss. nõ tantum in minore sed & inter disparis conditionis personas, ut hic locus indicat. ad quod*

etiam consilium pertinere videtur l. 24. D. de manumiss. quæ alioqui si de judicio liberalis causæ accipiatur, inter fugitivas non immerito censebitur.

Et de eo filio.] *Est hic & alius agnationis modus ex manumissione qui ab Vlpiano quoq; recensetur Tit. 23. Porro hi casus si quidem post mortem cõtingerent, ad juris antiqui formulam, sin ante, sed post testamentum ad legem Velleam olim pertinuerunt, quod latius explicare non est hujus loci.*

Cum filius filiave.] *Et hæc ex eodem Institutionum Titulo suppleri atq; emẽdari possunt. Quod sequitur de agnatis, in Titulum de successione agnatorum magna parte translatum est, quem cum hoc conferre cujusvis operæ fuerit.*

Æquum enim videtur.] *Lex* XII. *tabularum agnatis præfert suos quoslibet sine distinctione. itaq; sufficit suum hæredem esse, nec spectatur proximior sit an ulterior. Quãobrẽ successionis sive, ut hodie loquimur, repræsentationis ratio aliqua ex æquitate habita est, ut inter suos hæredes in stirpes non in capita dividatur hæreditas, quod prudentium interpretatione receptum Gaius significat. At eadẽ lex*

lex deficientibus suis hæredibus agnatum non quemlibet vocat, sed proximum: ob idque inter agnatos semper in capita, nunquam in stirpes dividitur hæreditas ex XII. tabulis. Qua etiam ratione idem in libertorum successione servari Paulus tradit lib. 2. Sent. ex sententia Iuliani in l. 23. §. 1. D. de bon. libert. Alio sensu auctores nostri dixerunt in suis & legitimis non esse successionem sequentis scilicet gradus ejusdem ordinis post delationem aut adquisitionem. quod veteri jure perpetuum est, ea etiam ratione quod proximo tantum legitima hæreditas deferatur. l. 1. §. sciendum. & l. 2. §. legitima. D. de suis & legit. Si tamen filius matris hæreditatem ad quam ex Orfitiano vel legitimus vocatur, sibi delatam repudiaverit, aut cum agnovisset, abstinendi causa restitutus sit, cæteri legitimi admittuntur. Sed hoc fieri ex ipsius SC. verbis indicat. l. 1. §. si nemo. juncto §. seq. D. ad SC. Tertyll. In bonorum possessione. Vnde cognati post delationem successio est l. 2. C. de success. edict. nempe quia ex sola Prætoris indulgentia pendet. l. 1. D. unde cogn. Non est tamen successio post adquisitionē l. ult. D. de succes. edict. Eadē ratione tentari potest & in honoraria. Vnde liberi

esse

Iamdudum autem.] *Hæc est illa quæstio jamdiu inter Iustinianei juris interpretes vexata, tandemq; usu potius nostro quã certo aliquo illorum judicio definita ex veterum tamẽ consultorum sententia, quæ & ipsa legis fuit cũ proximos agnatos ad successionem vocaret. Nam quibus proximorum nomen æque competit, quiq; æquo jure suo veniunt, æquas etiam partes ferre rationis est. Sane cum alij ex legis aut statuti verbis ut proximi vocantur, alij successionis quodam jure ex aliorum persona veniunt, æquitas postulat & illis ex lege partem integram cõservari, & his simul non plus juris deferri quam ille habiturus esset in cujus locum partemq; succedunt. Quæ visio alterius tractationis esset.*

In tot portiones fuerunt.] *Melius*, tot portiones fient.

Gentiles.] *Ponitur hæc lex à Cicerone non suis omnino verbis lib. 2. de Invent.* Si paterfamilias intestatus moritur familia pecuniaque ejus agnatorum gentiliumque esto. *Quod de gentilibus restat ex* XII. *tab. in l. 53. D. de verb. Sig. ad jus tutelæ magis pertinet, à quo tamen ad hæreditatem legitima argumentatio est. Est & de successione gentilium*

lium versus Catulli ad Mallium, & exemplum Centumviralis judicij non tam fortasse sensu notum quam fama celebre, quod à M. Tullio refertur lib.1.de Orat. in quo illud quæsitum arbitror. An in successione liberti ab ingenuo gentilitio adoptati jus gentilitatis locum haberet, adeo ut gentiles ejus familiæ in quam adoptatus erat libertus, ejus cognatis præferrentur ex XII. *tabulis. Qua in quæstione potior fuisse videtur Marcellorum causa ex Scævolæ definitione. Nec inficior tamen libertos patronorum gentiles Latine dici posse eo modo quo & servi dominorum gentiles à Plinio appellantur ob similitudinem nominum quæ gentis vocabulo interdum significatur, ut ex Cincio Festus tradit. Quo sensu & novus homo Apinas Servium regem gentilem suum dicere ausus est, & Hispalæ libertæ gentis emptio concessa legitur apud Livium libro 39.*

Primo Commentariorũ & ultimum est.] *Sic vet. Meminit & Commentariorum Gaij Iavolenus in l. si quis D. de cõd. & demõst. quod ego lubens ad libros Institutionum refero quibus idem nomen à Boëtio & Aniano tribui memini. Et vero probabile est sub finem*

lib.

Quæ noster Puteanus sic conciliat ut omnes patrimos matrimosque, proprie dictos putet qui parentes adhuc vivos haberent, eosq; præterea confarreatos: vivos boni ominis causa: confarreatos, propter auctoritatem sacrorum. Sane quidem non alios vetusto more patrimos matrimosq; legi solitos verisimile est. Sed post omissam confarreandi adsuetudinem (quod Tacitus jam ante Tiberij tempora accidisse significat) rectè eius ætatis posteriorisque scriptores & ex usu & proprietate ipsa verborum quæ confarreationis nihil habent, eos patrimos matrimosque interpretati sunt qui modo patrem matremq; adhuc vivos haberent. Nam & sic olim pater patrimus dicebatur, qui cum jam ipse pater esset, haberet etiam tum patrem. Vnde & pater patratus Plutarcho in Probl. Verum quid prohibet & alios Servij locos adijcere necdum, quod sciam, proditos, & totam coemendi confarreandiq; rationem, quæ hactenus non satis cognita fuit, exponentes? Sic igitur in illud lib. 4. Aeneid. Liceat Phrygio servire marito. Sane hic, *inquit*, coemptionis speciem tangi. Coemptio enim est ubi libra atque æs adhibetur & mulier atque vir inter se quasi emptionem faciunt, quod ante jam in 1. Ge-

Georg. Teque sibi generum Tethys emat: quoniam coemptione facta, mulier in potestatem viri cedit, atque ita sustinet conditionem liberæ servitutis (*sic in opt. ex. legendum arbitror*) ait enim, Liceat Phrygio servire marito, & in Georgic. Tibi serviat ultima Thyle. Quoq; omnis iste mos coemptionis & citra nominis nuncupationem dotis datæ taxatione expediretur, quæ in res manū conventio dicitur, subjunxit, Dotalesq; tuæ Tyrios permittere dextræ. Quid est enim aliud dextræ quam in manum convenire? quæ conventio eo ritu perficitur ut aqua & igni adhibitis duobus maximis elementis, natura conjuncta habeatur: quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem & Flaminicam jure Pontificio in matrimonium necesse est convenire. *Et paulo post*, Mos apud veteres fuit Flamini ac Flaminiæ ut per farreationem in nuptias convenirent, sellas duas jugatas ovili pelle superiniecta poni ejus ovis quę hostia fuisset, & ubi nubētes velatis capitib⁹ in cōfarreatione flamē ac flaminica residerent, ait igitur, locavi: lo-

cata enim uxor dicitur quod ſimul cum eo ſedeat dum confarreatur. Confarreationes autem tonitru dirimit. *Ad hanc autem conjunctionem quæ frugibus & mola ſalſa fieret, etiam diffarreationem proprie pertinuiſſe exiſtimo, cujus apud Sex. Pompeium mentio eſt: ut non niſi contrario ſacrificio vinculum illud confarreationis diſſolveretur, quo nihil religioſius in ſacris fuiſſe Plinius ſcribit, cum cætera matrimonia ex XII. tabulis facilè diſſolverentur muliere domo exacta & res ſuas habere juſſa clavibuſq; ademptis: demum etiam confarreatione jam abolita, per libertum ſeptem civibus Rom. puberibus præſentibus ex lege Iulia. Sed quod ſequitur apud Servium eo loco quem initio recitavimus, non ſic accipiendum eſt, quaſi in manum conventio coemptione ſola fiat, quod Boëtio viſum eſt. nam & farre convenitur in manum ut Vlpianus ſcripſit Tit. 9. & Servius idem poſtea ſignificat. Ergo tam confarreatione quam coemptione maritus in patris locum, uxor non in matrimonium tantum, ſed in familiam quoq; mariti & in ſui hæredis locum venit, eſtq; in ejus manu mancipioq;, aut ejus in cujus manu mãcipioq; eſt, & Materfamilias proprie appellatur,*

tur, ut post M. Tullium à Gellius scripsit, & ex illo transtulit Servius in lib. XI. Aen. Sed hic illud quæri non abs re potest. An ea quæ anno uno continuo absq; usurpatione apud virum fuit, post annum in ejus manu esse incipiat & hæres ei sua fieri. Quod & Fabro nostro visum est, & mihi probatur. Nam quo usucapio, quæ etiam rerum nec mancipi esse dicitur: nisi ut uxor viri fiat jure Quiritium, & in ejus potestatem redigatur? Et sanè M. Tullius hoc etiam modo mulierem in manum convenire significat. sic enim in eius oratione pro L. Flacco constanti omnium exemplarium fide scriptũ legimus. In manum, *inquit,* cõvenerat. Nũc audio, sed quæro, utrum usu an coemptione, *quanquam scio non deesse qui in matrimoniũ malint, sed quod sequitur,* Usu non potuit: nihil n. de tutela legitima potuit sine omniũ tutore auctoritate deminui, *indicat hoc saltem usu meliorem tutela liberatã, quod sine minima capitis deminutione fieri non potuit, i, e. in manum conventione ut Ulpian. explicat libro singulari Regularũ Tit. de tut. & Boeth. ipse in Top. sequitur, qui hæc alioqui nõ satis juridice distinguit. Dicet aliquis Quænã igitur erit illa forma uxoris quæ ma-*

trona proprie dicitur, & tantummodo uxor habetur? Nempe hæc eadem quæ vel sine legibus cum viro est antequam usucapta sit, sive intra annum, seu post annum, si trinoctium abfuerit usurpandi causa, ut ex Q. Mutio Gellius tradit. Atqui hæc concubina potius videatur quam uxor. Immo verò in eius mulieris consuetudine cum qua connubium esse potest, non concubinatum, sed nuptias intelligimus l. 24. D. de ri. nupt. Et hic igitur in dubio nuptiæ præsumuntur, & uxor illa interea est: sed non est in mancipio viri antequam usucapta sit. Hæc nos post tot scriptores de ritu & jure nuptiarum non adeo trita, qui aut non satis idoneo loco, aut prolixius tractasse arguet, ei ego tam ingratæ reprehensionis occasionem sic invidebo, ut tamen æquiorem mentem optaturus sim.

In sua hæres est.] *lego*, ei sua h.e.

Quæ in filii manu est. *Ergo & qui in aliena potestate est, uxorem in manu habere rectè dicitur. immo & hæc materfamilias à nostris auctoribus appellatur l. 44. D. de adopt. licet eius vir paterfamilias nō sit: quod Verrij definitioni non satis congruit. Alias autem materfam. dici solet quæ nupta in patris vel*

avi

avi potestate non est l.30.& 34.D.solu.matr. l.5.D.de bon.dam.

Quorum nomina ex lege.] *Puto legendum,* quorum nomine ex lege Ælia Sentia vel ex SC. post mortẽ patris, &c. *quod pertinet ad illud caput legis Aeliæ Sentiæ cujus Vlpi. meminit Tit. 7. Qui locus, ut hoc obiter moneã sic meo judicio restituendus est.* In potestate parentũ sunt etiã ij liberi quorũ causa probata est per errorem contracto matrimonio inter disparis conditionis personas. Nam seu civis Romanus Latinam, aut peregrinam, vel eam quæ deditiorum numero est, quasi civem per ignorantiam uxorem duxerit, sive civis Romana per errorem peregrino, vel ei qui deditiorum numero est, aut etiam si Latino nupta fuerit, ex lege Ælia Sentia causa probata civitas redditur tam liberis quam parentibus præter eos qui deditiorum numero sunt, & ex eo fiunt in potestate parentum liberi. *Quod subijcit de SC. referendum videtur ad decretum amplissimi ordinis circa legem Aeliam de Consilio & causa probanda l.1. in fine. D. de off. Coss. nõ tantum in minore sed & inter disparis conditionis personas, ut hic locus indicat. ad quod*

etiam consilium pertinere videtur l. 24. D. de manumiss. quæ alioqui si de judicio liberalis causæ accipiatur, inter fugitivas non immerito censebitur.

Et de eo filio.] *Est hic & alius agnationis modus ex manumissione qui ab Vlpiano quoq; recensetur Tit. 23. Porro hi casus si quidem post mortem cõtingerent, ad juris antiqui formulam, sin ante, sed post testamentum ad legem Velleam olim pertinuerunt, quod latius explicare non est hujus loci.*

Cum filius filiave.] *Et hæc ex eodem Institutionum Titulo suppleri atq; emẽdari possunt. Quod sequitur de agnatis, in Titulum de successione agnatorum magna parte translatum est, quem cum hoc conferre cujusvis operæ fuerit.*

Æquum enim videtur.] *Lex* XII. *tabularum agnatis præfert suos quoslibet sine distinctione. itaq; sufficit suum hæredem esse, nec spectatur proximior sit an ulterior. Quãobrẽ successionis sive, ut hodie loquimur, repræsentationis ratio aliqua ex æquitate habita est, ut inter suos hæredes in stirpes non in capita dividatur hæreditas, quod prudentium interpretatione receptum Gaius significat. At eadẽ lex*

lex deficientibus suis hæredibus agnatum non quemlibet vocat, sed proximum: ob idque inter agnatos semper in capita, nunquam in stirpes dividitur hæreditas ex XII. tabulis. Qua etiam ratione idem in libertorum successione servari Paulus tradit lib. 2. Sent. ex sententia Iuliani in l. 23. §. 1. D. de bon. libert. Alio sensu auctores nostri dixerunt in suis & legitimis non esse successionem sequentis scilicet gradus ejusdem ordinis post delationem aut adquisitionem. quod veteri jure perpetuum est, ea etiam ratione quod proximo tantum legitima hæreditas deferatur. l. 1. §. sciendum. & l. 2. §. legitima. D. de suis & legit. Si tamen filius matris hæreditatem ad quam ex Orfitiano vel legitimus vocatur, sibi delatam repudiaverit, aut cum agnovisset, abstinendi causa restitutus sit, cæteri legitimi admittuntur. Sed hoc fieri ex ipsius SC. verbis indicat. l. 1. §. si nemo. juncto §. seq. D. ad SC. Tertyll. In bonorum possessione. Vnde cognati post delationem successio est l. 2. C. de success. edict. nempe quia ex sola Prætoris indulgentia pendet. l. 1. D. unde cogn. Non est tamen successio post adquisitionē l. ult. D. de succes. edict. Eadē ratione tentari potest & in honoraria. Vnde liberi

esse

quibus patrimi & matrimi nascebantur: Coemptione vero atque in manu conventione, cum illa in filię locum, maritus in patris veniebat, ut si quis prior fuisset defunctus, locum hæreditatis justum alteri faceret. *Hæc Servius, non ille adulterinus & suppostititius jejunarum animarum ineptiis & commentis hactenus deformatus: sed Servius putus purus, ex cujus fragmentis Danielis nostri beneficio interim hæc exscripsim⁹ ea spe fore ut vir & doctrina & diligētiæ multæ, brevi cum ex suis illis tum ex nostris exēplarib. Servium nobis magna sui parte superstitem restituat. Porro ex hoc Servij loco sanè quam eleganti, illud mihi primum videor didicisse quod Dionys. scribit de jure nuptiarum quæ* κατὰ νόμȣς ἱερȣ̀ς *contractæ sunt, ad cōfarreationē potius referenda esse, quanquam is omnino ritus Romuli temporibus nondum in usu fuisse videatur, si verū est quod Plin. scribit à Numa primum in sacrificiis far molamq; salsam adhibita. Sed & illud, apud Tacitū lib. 4. Annal. & Hist. 4. confarreatis parentibus genitos, patrimos & matrimos significare, quo nomine hactenus censiti sunt omnes, quibus pater materq; superstites essent. nec id quidem sine*

sine auctoribus. Nam & hoc idem apud Sex. Pompeij breviatorem in Flaminia legimus, & Dionysius Halicarn. lib. 2. & Plutarch. in Numa ἀμφιθαλῆ παῖδα *nominant, Hesychius exponit* τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς γονεῦσι θάλλοντα μηδενὸς ὠρφανισμένον. *immo & ex Sibyllinis versibus hi à Politiano referuntur.*

χωρὶς δ' ἢ κόραι χορὸν αὐταὶ ἔχοιεν
Καὶ χωρὶς παίδων ἄρσην στάχυς· ἀλλὰ γονήων
Πάντων ζωόντων οἷς ἀμφιθαλὴς ἔτι φύτλη.

Quos ille se de Zosimi historia sumpsisse ait. Sed adscribam ad eam rem pertinentia Zosimi ipsius Græca verba, quæ mihi ex doctiss. disertissimique viri epistola Cl. Puteanus communicavit, cujus ego eruditioni atque amicitiæ & hoc lubenter acceptum refero. nam Onuphrius quidem Panvinius Latine tantum antea retulerat. Sic igitur Zosimus cum de ludis secularib. dissereret ἡμέρᾳ δὲ τρίτῃ ἐν τῷ κατὰ τὸ παλάτιον Ἀπόλλωνος ἱερῷ τρὶς ἐννέα παῖδες ἐπιφανεῖς (*Horatius claris patribus ortos, Tacitus patricios fuisse exponit*) μετὰ παρθένων τοσοῦτον οἱ πάντες ἀμφιθαλεῖς, ὅσπερ ἐστὶν ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς ἔχοντες περιόντας, ὕμνους ᾄδουσι τῇ ἑλλήνων καὶ τῇ ῥωμαίων φωνῇ καὶ παιᾶνας, δι' ὧν αἱ ὑπὸ ῥωμαίους σώζονται πόλεις.

Quæ noster Puteanus sic conciliat ut omnes patrimos matrimosque, proprie dictos putet qui parentes adhuc vivos haberent, eosq; præterea confarreatos: vivos boni ominis caussa: confarreatos, propter auctoritatem sacrorum. Sane quidem non alios vetusto more patrimos matrimosq; legi solitos verisimile est. Sed post omissam confarreandi adsuetudinem (quod Tacitus jam ante Tiberij tempora accidisse significat) rectè eius ætatis posteriorisque scriptores & ex usu & proprietate ipsa verborum quæ confarreationis nihil habent, eos patrimos matrimosque interpretati sunt qui modo patrem matremq; adhuc vivos haberent. Nam & sic olim pater patrimus dicebatur, qui cum jam ipse pater esset, haberet etiam tum patrem. Vnde & pater patratus Plutarcho in Probl. Verum quid prohibet & alios Servij locos adijcere necdum, quod sciam, proditos, & totam coemendi confarreandiq; rationem, quæ hactenus non satis cognita fuit, exponentes? Sic igitur in illud lib. 4. Aeneid. Liceat Phrygio servire marito. Sane hic, *inquit*, coemptionis speciem tangi. Coemptio enim est ubi libra atque æs adhibetur & mulier atque vir inter se quasi emptionem faciunt, quod ante jam in 1. Ge-

Georg. Teque ſibi generum Tethys emat: quoniam coemptione facta, mulier in poteſtatem viri cedit, atque ita ſuſtinet conditionem liberæ ſervitutis (*ſic in opt. ex. legendum arbitror*) ait enim, Liceat Phrygio ſervire marito, & in Georgic. Tibi ſerviat ultima Thyle. Quoq; omnis iſte mos coemptionis & citra nominis nuncupationem dotis datæ taxatione expediretur, quæ in res manũ conventio dicitur, ſubjunxit, Dotaleſq; tuæ Tyrios permittere dextræ. Quid eſt enim aliud dextræ quam in manum convenire? quæ conventio eo ritu perficitur ut aqua & igni adhibitis duobus maximis elementis, natura conjuncta habeatur: quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem & Flaminicam jure Pontificio in matrimonium neceſſe eſt convenire. *Et paulo poſt*, Mos apud veteres fuit Flamini ac Flaminiæ ut per farreationem in nuptias convenirent, ſellas duas jugatas ovili pelle ſuperiniecta poni ejus ovis quę hoſtia fuiſſet, & ubi nubẽtes velatis capitib⁹ in cõfarreatione flamẽ ac flaminica reſiderent, ait igitur, locavi: lo-

cata enim uxor dicitur quod ſimul cum eo ſedeat dum confarreatur. Confarreationes autem tonitru dirimit. *Ad hanc autem conjunctionem quæ frugibus & mola ſalſa fieret, etiam diffarreationem proprie pertinuiſſe exiſtimo, cujus apud Sex. Pompeium mentio eſt: ut non niſi contrario ſacrificio vinculum illud confarreationis diſſolveretur, quo nihil religioſius in ſacris fuiſſe Plinius ſcribit, cum cætera matrimonia ex XII. tabulis facilè diſſolverentur muliere domo exacta & res ſuas habere juſſa clavibuſq; ademptis: demum etiam confarreatione jam abolita, per libertum ſeptem civibus Rom. puberibus præſentibus ex lege Iulia. Sed quod ſequitur apud Servium eo loco quem initio recitavimus, non ſic accipiendum eſt, quaſi in manum conventio coemptione ſola fiat, quod Boëtio viſum eſt. nam & farre convenitur in manum ut Vlpianus ſcripſit Tit. 9. & Servius idem poſtea ſignificat. Ergo tam confarreatione quam coemptione maritus in patris locum, uxor non in matrimonium tantum, ſed in familiam quoq; mariti & in ſui hæredis locum venit, eſtq; in ejus manu mancipioq;, aut ejus in cujus manu mãcipioq; eſt, & Materfamilias proprie appellatur,*

tur, ut post M. Tullium à Gellius scripsit, & ex illo transtulit Servius in lib. XI. Aen. Sed hic illud quæri non abs re potest. An ea quæ anno uno continuo absq; usurpatione apud virum fuit, post annum in ejus manu esse incipiat & hæres ei sua fieri. Quod & Fabro nostro visum est, & mihi probatur. Nam quo usucapio, quæ etiam rerum nec mancipi esse dicitur: nisi ut uxor viri fiat jure Quiritium, & in ejus potestatem redigatur? Et sanè M. Tullius hoc etiam modo mulierem in manum convenire significat. sic enim in eius oratione pro L. Flacco constanti omnium exemplarium fide scriptũ legimus. In manum, *inquit*, cõvenerat. Nũc audio, sed quæro, utrum usu an coemptione, *quanquam scio non deesse qui in matrimoniũ malint, sed quod sequitur,* Usu non potuit: nihil n. de tutela legitima potuit sine omniũ tutore auctoritate deminui, *indicat hoc saltem usu meliorem tutela liberatã, quod sine minima capitis deminutione fieri non potuit, i, e. in manum conventione ut Ulpian. explicat libro singulari Regularũ Tit. de tut. & Boeth. ipse in Top. sequitur, qui hæc alioqui nõ satis juridice distinguit. Dicet aliquis Quænã igitur erit illa forma uxoris quæ ma-*

trona proprie dicitur, & tantummodo uxor habetur? Nempe hæc eadem quæ vel sine legibus cum viro est antequam usucapta sit, sive intra annum, seu post annum, si trinoctium abfuerit usurpandi causa, ut ex Q. Mutio Gellius tradit. Atqui hæc concubina potius videatur quam uxor. Immo verò in eius mulieris consuetudine cum qua connubium esse potest, non concubinatum, sed nuptias intelligimus l. 24. D. de ri. nupt. Et hic igitur in dubio nuptiæ præsumuntur, & uxor illa interea est: sed non est in mancipio viri antequam usucapta sit. Hæc nos post tot scriptores de ritu & jure nuptiarum non adeo trita, qui aut non satis idoneo loco, aut prolixius tractasse arguet, ei ego tam ingratæ reprehensionis occasionem sic invidebo, ut tamen æquiorem mentem optaturus sim.

In sua hæres est.] *lego,* ei sua h. e.

Quæ in filii manu est. *Ergo & qui in aliena potestate est, uxorem in manu habere rectè dicitur. immo & hæc materfamilias à nostris auctoribus appellatur l. 44. D. de adopt. licet eius vir paterfamilias nō sit: quod Verrij definitioni non satis congruit. Alias autem materfam. dici solet quæ nupta in patris vel*

avi

avi potestate non est l.30.& 34.D.solu.matr. l.5.D.de bon.dam.

Quorum nomina ex lege.] *Puto legendum*, quorum nomine ex lege Ælia Sentia vel ex SC.post mortē patris, &c. *quod pertinet ad illud caput legis Aeliæ Sentiæ cujus Vlpi.meminit Tit.7. Qui locus, ut hoc obiter moneā sic meo judicio restituendus est.* In potestate parentū sunt etiā ij liberi quorū causa probata est per errorem contracto matrimonio inter disparis conditionis personas. Nam seu civis Romanus Latinam, aut peregrinam, vel eam quæ deditiorum numero est, quasi civem per ignorantiam uxorem duxerit, sive civis Romana per errorem peregrino, vel ei qui deditiorum numero est, aut etiam si Latino nupta fuerit, ex lege Ælia Sentia causa probata civitas redditur tam liberis quam parentibus præter eos qui deditiorum numero sunt, & ex eo fiunt in potestate parentum liberi. *Quod subijcit de SC. referendum videtur ad decretum amplissimi ordinis circa legem Aeliam de Consilio & causa probanda l.1.in fine.D.de off.Coss. nō tantum in minore sed & inter disparis conditionis personas, ut hic locus indicat. ad quod*

P 5 etiam

lex deficientibus suis hæredibus agnatum non quemlibet vocat, sed proximum: ob idque inter agnatos semper in capita, nunquam in stirpes dividitur hæreditas ex XII. tabulis. Qua etiam ratione idem in libertorum successione servari Paulus tradit lib. 2. Sent. ex sententia Iuliani in l. 23. §. 1. D. de bon. libert. Alio sensu auctores nostri dixerunt in suis & legitimis non esse successionem sequentis scilicet gradus ejusdem ordinis post delationem aut adquisitionem. quod veteri jure perpetuum est, ea etiam ratione quod proximo tantum legitima hæreditas deferatur. l. 1. §. sciendum. & l. 2. §. legitima. D. de suis & legit. Si tamen filius matris hæreditatem ad quam ex Orfitiano vel legitimus vocatur, sibi delatam repudiaverit, aut cum agnovisset, abstinendi causa restitutus sit, cæteri legitimi admittuntur. Sed hoc fieri ex ipsius SC. verbis indicat. l. 1. §. si nemo. juncto §. seq. D. ad SC. Tertyll. In bonorum possessione. Unde cognati post delationem successio est l. 2. C. de success. edict. nempe quia ex sola Prætoris indulgentia pendet. l. 1. D. unde cogn. Non est tamen successio post adquisitionẽ l. ult. D. de succes. edict. Eadẽ ratione tentari potest & in honoraria. Unde liberi

esse

esse successionem, cum ea cognatis detur veluti emancipatis, nec tam spectetur ius civile quã ipsa natura §. emancipati. & §. minus. Instit. de success. quæ ab intest. des. Sed hæc omnia Iustinianus exæquavit.

Quos plerique consobr.] *Hoc verbum Triumviris displicuit, qui consobrinorum nomine hos semper intelligi voluerunt: quod tamen per abusionem fieri Theophilus recte notat. idq́ verbi etymologia suadet. consobrini enim quasi consororini dicuntur. Nonius,* Consobrini ex duabus editi sororibus, de quibus exempla multa sunt in antiquis auctoribus & maxime in Afranio & juris vetustissimi scriptoribus. *Sic legendum* nõ viris, *qui error etiamnum manet apud Suetonium in Nerone, & Capitolium in Pio.*

Ideo autem.] *Lego,* Ideo autẽ non mortis tempore sed cũ certum fuerit aliquẽ intestatũ decessisse, quia si quis test. *&c.*

Hoc jure.] *Id est, jure civili, sive ex legẽ Voconia, ex qua est legitimæ cognationis nomẽ de masculis, non ex* XII. *tab. Aliud vero ex edicto Prætoris observatur §. cæterum. de legit. agnat. success. Mansit tamen in cognatorum definitione masculorum nomen in l. 2. §. 1. de suis & legit.* Pro-

Proinde agnationis jure.] *Non suitatis, nam suos hæredes fœminæ non habent. Hinc illa olim quæstio de jure apud Centũviros, Filius an frater debeat esse intestatæ hæres. Sic enim apud Fabium legendum est lib. 4. Inst. nõ* intestato, *vel veteribus libris adstipulantib. quod alias pluribus ostendimus in libro singulari de Centumviralibus, Decemviralibus Septemviralibusq́ & Quinq; viralibus judiciis. Et vero de intestati hæreditate esset ea ineptissima quæstio, ut hodie est de matris successione post orationem D. Marci & S. C. Orfitianum, quibus id actum est ut sine in manum conventione matrũ legitima hæreditas ad filios pertineret exclusis cõsanguineis & reliquis agnatis, quemadmodum Vlpian. scribit in fragmẽt. Tit. 26. ubi notandum est quod ait*, sine in manum conventione, *nam & ante S. C. ea conventionis in manum vis fuit ut liberi matri succederent, non quidẽ ut liberi, sed ut fratres & agnati. An ut consanguinei? Non puto, alioqui sane reliquos agnatos tum quoq; exclusissent. Et vero eis sanguinis nomen ut fratribus proprie convenire non videtur.*

Sed alia faciat.] *Malim*, sed alia facit (*vel* fuit) juris interpretatio &c.

Iam-

Iamdudum autem.] *Hæc est illa quæstio jamdiu inter Iustinianei juris interpretes vexata, tandemq́; usu potius nostro quã certo aliquo illorum judicio definita ex veterum tamẽ consultorum sententia, quæ & ipsa legis fuit cũ proximos agnatos ad successionem vocaret. Nam quibus proximorum nomen æque competit, quiq́; æquo jure suo veniunt, æquas etiam partes ferre rationis est. Sane cum alij ex legis aut statuti verbis ut proximi vocantur, alij successionis quodam jure ex aliorum persona veniunt, æquitas postulat & illis ex lege partem integram cõservari, & his simul non plus juris deferri quam ille habiturus esset in cujus locum partemq; succedunt. Quæ visio alterius tractationis esset.*

In tot portiones fuerunt.] *Melius*, tot portiones fient.

Gentiles.] *Ponitur hæc lex à Cicerone non suis omnino verbis lib. 2. de Invent.* Si paterfamilias intestatus moritur familia pecuniaque ejus agnatorum gentiliumque esto. *Quod de gentilibus restat ex* XII. *tab. in l. 53. D. de verb. Sig. ad jus tutelæ magis pertinet, à quo tamen ad hæreditatem legitima argumentatio est. Est & de successione gentilium*

lium versus Catulli ad Mallium, & exemplum Centumviralis judicij non tam fortasse sensu notum quam fama celebre, quod à M. Tullio refertur lib.1.de Orat.in quo illud quæsitum arbitror. An in successione liberti ab ingenuo gentilitio adoptati jus gentilitatis locum haberet, adeo ut gentiles ejus familiæ in quam adoptatus erat libertus, ejus cognatis præferrentur ex XII. *tabulis. Qua in quæstione potior fuisse videtur Marcellorum causa ex Scævolæ definitione. Nec inficior tamen libertos patronorum gentiles Latine dici posse eo modo quo & servi dominorum gentiles à Plinio appellantur ob similitudinem nominum quæ gentis vocabulo interdum significatur, ut ex Cincio Festus tradit. Quo sensu & novus homo Apinas Servium regem gentilem suum dicere ausus est, & Hispalæ libertæ gentis emptio concessa legitur apud Livium libro 39.*

Primo Commentariorũ & ultimum est.] *Sic vet. Meminit & Commentariorum Gaij Iavolenus in l.si quis D.de cõd.& demõst. quod ego lubens ad libros Institutionum refero quibus idem nomen à Boëtio & Aniano tribui memini. Et vero probabile est sub finem*

lib.

lib.1. Institut. de gentilitatis jure tractasse Gaium cum de curatoribus dissereret. Sed Iustin. Commentariorum nomen etiam aliis libris tribuit in Procœmio Institutionum.

Supervacuum est.] *Antiquitatis cognitio juris studioso non utilis modo, sed etiam necessaria est, nec frustra veteres consulti quantũ in ipsis fuit, nihil ejus penitus nos ignorare voluerũt. Est enim illud de omni cognitione Aristot.* καθόλου· εἴ τις δε ἀρχῆς τὰ πράγματα φυόμενα βλέψειεν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν τούτοις κάλλιστ' ἂν οὕτω θεωρήσειεν. *Sed & illud verum Modũ in quaq; re optimũ: nec eadẽ cura omnia aut ediscenda aut pertractanda sunt. Quædã semel nosse vel non ignorare sufficit: repetere atq; inculcare tam putidũ est, quã aut in gradibus morari cũ ascendas, aut in instrumento artis ipsius opus finemve constituere.*

Sine jure Prætorio.] *Hæc est veteris codicis scriptura quæ fortasse non male ita restituetur.* Sine jure Prætorio factum est testamentũ obiecta doli exceptione obtinebit. *Cujus sententiæ species dari potest ex l.1. C. Th. fami. herciscun. videlicet inter cohæredes si hujusmodi scriptura singulis aliquid adscriptum sit, opposita doli exceptione effici ut ea vo-*

voluntas obtineat, nec aliquid amplius à singulis retineatur quasi ab intestato. Quæ definitio laudatur etiam à Iust. Novell. Cōst. 107. Dari potest & casus quo sine jure Prætorio factum testamentum objecta doli replicatione obtineat, si instituti sint ij qui rem ab intestato omnino habituri essent. Dicet aliquis. Si testamentum rite factum non sit, locus est ab intestato successioni. Itaq; iis replicatione doli nihil opus est qui sine testamento lege hæredes fiunt: Verum dari potest casus quo necessaria est doli replicatio, ut si prius testamentum jure perfectū extet quo alij hæredes instituti sint l. 2. D. de injust. rupt. irrit. & hac replicatione doli opus habent adversus liberos ipsos, propinqui, uxor, alumnus, aliæq; hujusmodi personæ quibus ex imperfecto testamento legata & fideicommissa præstantur l. 38. D. de fid. liber. Ergo hæc doli sive exceptio sive replciatio ex persona ejus qui opponet omnino æstimabitur. Dixit autem sine jure Prætorio, *qua hæc fuit minus solemnis minusq; difficilis testandi forma. Sed hæc Novellis Constitutionibus varie immutata sunt. nos hic veteris juris reliquias tractari meminimus.*

Eorum quorum.] *Hæc fortasse aliquis ita*

trona proprie dicitur, & tantummodo uxor habetur? Nempe hæc eadem quæ vel sine legibus cum viro est antequam usucapta sit, sive intra annum, seu post annum, si trinoctium abfuerit usurpandi causa, ut ex Q. Mutio Gellius tradit. Atqui hæc concubina potius videatur quam uxor. Immo verò in eius mulieris consuetudine cum qua connubium esse potest, non concubinatum, sed nuptias intelligimus l. 24. D. de ri. nupt. Et hic igitur in dubio nuptiæ præsumuntur, & uxor illa interea est: sed non est in mancipio viri antequam usucapta sit. Hæc nos post tot scriptores de ritu & jure nuptiarum non adeo trita, qui aut non satis idoneo loco, aut prolixius tractasse arguet, ei ego tam ingratæ reprehensionis occasionem sic invidebo, ut tamen æquiorem mentem optaturus sim.

In sua hæres est.] *lego*, ei sua h. e.

Quæ in filii manu est. *Ergo & qui in aliena potestate est, uxorem in manu habere rectè dicitur. immo & hæc materfamilias à nostris auctoribus appellatur l. 44. D. de adopt. licet eius vir paterfamilias nō sit: quod Verrij definitioni non satis congruit. Alias autem materfam. dici solet quæ nupta in patris vel*

avi

avi potestate non est l.30.& 34.D.solu.matr. l.5.D.de bon.dam.

Quorum nomina ex lege.] *Puto legendum*, quorum nomine ex lege Ælia Sentia vel ex SC.post mortẽ patris, &c. *quod pertinet ad illud caput legis Aeliæ Sentiæ cujus Vlpi.meminit Tit.7. Qui locus, ut hoc obiter moneā sic meo judicio restituendus est.* In potestate parentũ sunt etiã ij liberi quorũ causa probata est per errorem contracto matrimonio inter disparis conditionis personas. Nam seu civis Romanus Latinam, aut peregrinam, vel eam quæ deditiorum numero est, quasi civem per ignorantiam uxorem duxerit, sive civis Romana per errorem peregrino, vel ei qui deditiorum numero est, aut etiam si Latino nupta fuerit, ex lege Ælia Sentia causa probata civitas redditur tam liberis quam parentibus præter eos qui deditiorum numero sunt, & ex eo fiunt in potestate parentum liberi. *Quod subijcit de SC. referendum videtur ad decretum amplissimi ordinis circa legem Aeliam de Consilio & causa probanda l.1.in fine.D.de off.Coss. nõ tantum in minore sed & inter disparis conditionis personas, ut hic locus indicat. ad quod*

etiam consilium pertinere videtur l. 24. D. de manumiss. quæ alioqui si de judicio liberalis causæ accipiatur, inter fugitivas non immerito censebitur.

Et de eo filio.] *Est hic & alius agnationis modus ex manumissione qui ab Vlpiano quoq; recensetur Tit. 23. Porro hi casus si quidem post mortem cõtingerent, ad juris antiqui formulam, sin ante, sed post testamentum ad legem Velleam olim pertinuerunt, quod latius explicare non est hujus loci.*

Cum filius filiave.] *Et hæc ex eodem Institutionum Titulo suppleri atq; emẽdari possunt. Quod sequitur de agnatis, in Titulum de successione agnatorum magna parte translatum est, quem cum hoc conferre cujusvis operæ fuerit.*

Æquum enim videtur.] *Lex* XII. *tabularum agnatis præfert suos quoslibet sine distinctione. itaq; sufficit suum hæredem esse, nec spectatur proximior sit an ulterior. Quãobrẽ successionis sive, ut hodie loquimur, repræsentationis ratio aliqua ex æquitate habita est, ut inter suos hæredes in stirpes non in capita dividatur hæreditas, quod prudentium interpretatione receptum Gaius significat. At eadẽ*

lex

lex deficientibus suis hæredibus agnatum non quemlibet vocat, sed proximum: ob idque inter agnatos semper in capita, nunquam in stirpes dividitur hæreditas ex XII. tabulis. Qua etiam ratione idem in libertorum successione servari Paulus tradit lib. 2. Sent. ex sententia Iuliani in l. 23. §. 1. D. de bon. libert. Alio sensu auctores nostri dixerunt in suis & legitimis non esse successionem sequentis scilicet gradus ejusdem ordinis post delationem aut adquisitionem. quod veteri jure perpetuum est, ea etiam ratione quod proximo tantum legitima hæreditas deferatur. l. 1. §. sciendum. & l. 2. §. legitima. D. de suis & legit. Si tamen filius matris hæreditatem ad quam ex Orfitiano vel legitimus vocatur, sibi delatam repudiaverit, aut cum agnovisset, abstinendi causa restitutus sit, cæteri legitimi admittuntur. Sed hoc fieri ex ipsius SC. verbis indicat. l. 1. §. si nemo. juncto §. seq. D. ad SC. Tertyll. In bonorum possessione. Vnde cognati post delationem successio est l. 2. C. de success. edict. nempe quia ex sola Prætoris indulgentia pendet. l. 1. D. unde cogn. Non est tamen successio post adquisitionē l. ult. D. de succes. edict. Eadē ratione tentari potest & in honoraria. Vnde liberi

esse

Proinde agnationis jure.] *Non suitatis, nam suos hæredes fœminæ non habent. Hinc illa olim quæstio de jure apud Centũviros, Filius an frater debeat esse intestatæ hæres. Sic enim apud Fabium legendum est lib. 4. Inst. nõ* intestato, *vel veteribus libris adstipulantib. quod alias pluribus ostendimus in libro singulari de Centumviralibus, Decemviralibus Septemviralibusq; & Quinq; viralibus judiciis. Et vero de intestati hæreditate esset ea ineptissima quæstio, ut hodie est de matris successione post orationem D. Marci & S. C. Orfitianum, quibus id actum est ut sine in manum conventione matrũ legitima hæreditas ad filios pertineret exclusis cõsanguineis & reliquis agnatis, quemadmodum Vlpian. scribit in fragmẽt. Tit. 26. ubi notandum est quod ait* , sine in manum conventione, *nam & ante S. C. ea conventionis in manum vis fuit ut liberi matri succederent, non quidẽ ut liberi, sed ut fratres & agnati. An ut consanguinei? Non puto, alioqui sane reliquos agnatos tum quoq; exclusissent. Et vero eis sanguinis nomen ut fratribus proprie convenire non videtur.*

Sed alia faciat.] *Malim*, sed alia facit (*vel* fuit) juris interpretatio &c.

Iam-

Iamdudum autem.] *Hæc est illa quæstio jamdiu inter Iustinianei juris interpretes vexata, tandemq́; usu potius nostro quā certo aliquo illorum judicio definita ex veterum tamē consultorum sententia, quæ & ipsa legis fuit cū proximos agnatos ad successionem vocaret. Nam quibus proximorum nomen æque competit, quiq́; æquo jure suo veniunt, æquas etiam partes ferre rationis est. Sane cum alij ex legis aut statuti verbis ut proximi vocantur, alij successionis quodam jure ex aliorum persona veniunt, æquitas postulat & illis ex lege partem integram cōservari, & his simul non plus juris deferri quam ille habiturus esset in cujus locum partemq; succedunt. Quæ visio alterius tractationis esset.*

In tot portiones fuerunt.] *Melius*, tot portiones fient.

Gentiles.] *Ponitur hæc lex à Cicerone non suis omnino verbis lib. 2. de Invent.* Si paterfamilias intestatus moritur familia pecuniaque ejus agnatorum gentiliumque esto. *Quod de gentilibus restat ex* XII. *tab. in l. 53. D. de verb. Sig. ad jus tutelæ magis pertinet, à quo tamen ad hæreditatem legitima argumentatio est. Est & de successione gentilium*

lium versus Catulli ad Mallium, & exemplum Centumviralis judicij non tam fortasse sensu notum quam fama celebre, quod à M. Tullio refertur lib. 1. de Orat. in quo illud quæsitum arbitror. An in successione liberti ab ingenuo gentilitio adoptati jus gentilitatis locum haberet, adeo ut gentiles ejus familiæ in quam adoptatus erat libertus, ejus cognatis præferrentur ex XII. *tabulis. Qua in quæstione potior fuisse videtur Marcellorum causa ex Scævolæ definitione. Nec inficior tamen libertos patronorum gentiles Latine dici posse eo modo quo & servi dominorum gentiles à Plinio appellantur ob similitudinem nominum quæ gentis vocabulo interdum significatur, ut ex Cincio Festus tradit. Quo sensu & novus homo Apinas Servium regem gentilem suum dicere ausus est, & Hispalæ libertæ gentis emptio concessa legitur apud Livium libro 39.*

Primo Commentariorũ & ultimum est.] *Sic vet. Meminit & Commentariorum Gaij Iavolenus in l. si quis D. de cõd. & demõst. quod ego lubens ad libros Institutionum refero quibus idem nomen à Boëtio & Aniano tribui memini. Et vero probabile est sub finem*

lib.

lib.1.Institut.de gentilitatis jure tractasse Gaium cum de curatoribus dissereret. Sed Iustin. Commentariorum nomen etiam aliis libris tribuit in Proœmio Institutionum.

Supervacuum est.] *Antiquitatis cognitio juris studioso non utilis modo, sed etiam necessaria est, nec frustra veteres consulti quantũ in ipsis fuit, nihil ejus penitus nos ignorare voluerũt. Est enim illud de omni cognitione Aristot.* καθόλου· εἴ τις δε ἀρχῆς τὰ πράγματα φυόμενα βλέψειεν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν τούτοις κάλλιστ' ἂν οὕτω θεωρήσειεν. *Sed & illud verum Modũ in quaq; re optimũ: nec eadẽ cura omnia aut ediscenda aut pertractanda sunt. Quædã semel nosse vel non ignorare sufficit : repetere atq; inculcare tam putidũ est, quã aut in gradibus morari cũ ascendas, aut in instrumento artis ipsius opus finemve constituere.*

Sine jure Prætorio.] *Hæc est veteris codicis scriptura quæ fortasse non male ita restituetur.* Sine jure Prætorio factum est testamentũ obiecta doli exceptione obtinebit. *Cujus sententiæ species dari potest ex l.1.C. Th.famil.herciscun. videlicet inter cohæredes si hujusmodi scriptura singulis aliquid adscriptum sit, opposita doli exceptione effici ut ea vo-*

voluntas obtineat, nec aliquid amplius à singulis retineatur quasi ab intestato. Quæ definitio laudatur etiam à Iust. Novell. Cōst. 107. Dari potest & casus quo sine jure Prætorio factum testamentum objecta doli replicatione obtineat, si instituti sint ij qui rem ab intestato omnino habituri essent. Dicet aliquis. Si testamentum rite factum non sit, locus est ab intestato successioni. Itaq; iis replicatione doli nihil opus est qui sine testamento lege hæredes fiunt. Verum dari potest casus quo necessaria est doli replicatio, ut si prius testamentum jure perfectū extet quo alij hæredes instituti sint l. 2. D. de injust. rupt. irrit. & hac replicatione doli opus habent adversus liberos ipsos, propinqui, uxor, alumnus, aliæq; hujusmodi personæ quibus ex imperfecto testamento legata & fideicommissa præstantur l. 38. D. de fid. liber. Ergo hæc doli sive exceptio sive replciatio ex persona ejus qui opponet omnino æstimabitur. Dixit autem sine jure Prætorio, *qua hæc fuit minus solemnis minusq; difficilis testandi forma. Sed hæc Novellis Constitutionibus varie immutata sunt. nos hic veteris juris reliquias tractari meminimus.*

Eorum quorum.] *Hæc fortasse aliquis ita*

suppleverit. Eorum quorum testamenta rumpuntur aut inrita sunt, quamvis ipso quidem jure testati decedant, hæreditas ut intestatorum defertur. *At ego ipso facto testatos dixero, Iure non dixero, sed magis intestatos, nec inproprie quidẽ l.1.D.de suis & legit. ac potius hunc locum ita suppleverο.* Eorũ quorum testamenta rumpuntur aut inrita fiunt licet jure intestati decedunt, secundum tabulas bonorum possessio datur si septem testium signis signatæ sunt. *Quod & Vlpian. scripsit in fragment. Tit. 23. & 28. Circa quæ illud admonere supervacuũ non fuerit, videri Papinianum in eo qui post testamentum adrogandum se præbuit, hoc etiã exigere ut voluntatẽ quæ jure defecit recenti aliquo judicio sui juris factus confirmaverit l. qui ex liberis. §. testam. D. de bon. poss. sec. tab.*

Gentibus deferebatur. Sane.] *Puto legendum* gentilibus deferebatur. Sane cõsanguineos lex non adprehenderat, sed interpretatione prudentum primũ inter agnatos locũ obtinuerunt. *Inde in l. 1. D. de legit. tut. agnatis & consanguineis & l. 30. D. de adquir. hæred.* legitimum vel consanguineum: *& rectè in l. 1. C. Quorum bonor.*

Con-

Consanguineos, *inquit*, omnia prudentium respõsa & lex ipsa naturæ successores faciunt. *Est enim hæc successio ex eo jure quod communi nomine jus civile appellatur l. 2. §. his legib. latis. D. de orig. jur. cuius & alia exempla si quis desideret, reperiet non obscura in l. 36. D. de statu lib. & l. 34. D. de hær. instit. itemq; apud Ciceronem lib. 3. de officis.*

Secundum legẽ Iuliã Papiamve quæsivi.] *In l. ult. D. de statulib.* si mulier ex lege nupserit, *id est intra annum præstito jurejurando se liberorum causa nubere, quod etiã ad legem Iuliam miscellã referendum Græcus interpres rectissimè notat, & explicandũ moneo ex l. Titio usufr. §. ult. de condit. & demonstr.*

Et peregrinantes.] *Recte. At in §. ult. Inst. de hæred. qual. & diff. placet magis quod præceptor meus restituit.* peregrinatos. *Diversitatis ratio per se manifesta est.*

Quib. bonor. possess.] *Fortasse melius,* quib. jus bonorum possessionis propter Prætoriã actionem nõ erit necessarium. *Bonorum possessionis hic fructus est, ut cõmoda & incõmoda hæreditaria, itemq; dominium rerum quæ in his bonis sunt, tribuat, quod in suis hæredibus non est necessarium, cum ipso*

 jure

jure in eis ita continuetur dominium, ut nulla videatur hæreditas fuiſſe quaſi & olim domini fuerint ſimul cum defuncto. Poſſeſſio ut vivo patre filio continuata non intelligitur, ſic nec mortuo continuatur. nam nec ea quidem hæreditatis aut juris eſt, ſed facti, & non niſi naturaliter cõprehendi poteſt jure P. Ro. l. 23. D. de adq. poſſ. l. 91. D. ex quib. cauſ. major. Moribus noſtris aliud fere obſeruatur, fortaſſe ex l. cum miles D. eod. in qua Doctor meus pridem admonuit poſſeſſionis nomine uſucapionẽ ſignificari, non uſum rei quem nec bonorum poſſeſſionis beneficium transfert. Ergo hic Prætoria actio non male fortaſſe accipietur de omni ea quam prætor bonorum poſſeſſori adcõmodare dicitur in §. 1. Inſt. de perpet. & temp. act. Sed neſcio quomodo mihi plane non ſatisfacit generalior illa interpretatio ſubodoranti aliud quid ſubeſſe quod ego lubentius ad inofficioſi querelã retulerim cujus ordinandæ gratia ſuis hæredibus licet, bonorum poſſeſſio agnoſci ſoleret l. 8. §. 1. neceſſariam tamen non fuiſſe indicat l. 7. de inoff. teſt. Emancipato neceſſaria fuit, cum quod alioqui non jure inofficioſi arguere teſtamentum videretur, niſi qui ex officio inſtitui debuerat, tum quod fruſtra in-

intestatum patrem faceret, nisi ab intestato rem habiturus: quod solo Prætoris beneficio per bonorum possessionem consequi potuit, alio jure penitus extraneus. Est igitur hæc saltem res inofficiosi Prætoria actio. Quod vereor ne non satis multis probetur. Et tamen video omnibus eam concedi, quibus Prætor bonorum possessionem defert etiam contra jus civile. l. 6. D. eod. & in ea successionem esse ut in honorariјs l. 14. & l. 23. item, Prætoriarum actionum numero generaliter censeri quas Prætor bonorũ possessori accommodat. Nec me movet cētumviralis judicij auctoritas, cum & possessoria hæreditatis petitio ejus generis sit, quam tamē honorariam esse nemo inficias ierit. Eadē vero non facilè dixero de auxilio quod contra inofficiosas donationes ad exemplum querelæ inductum est, quod esse videtur ex constitutionibus, id est ex Alexandri litteris quarum exemplum extat in l. Titio Seio §. Imper. D. de legat. 1. qui §. ut hoc obiter moneā, à Pauli responso quod proxime sequitur diuidendus non fuit, ne non satis ad Titulum pertineret. Videtur autem rescriptum à consulente libello præpositum ut judicaret Paulus an ad propositæ quæstionis definitionem accommodari posset.

*Quod alias fieri solitum ne longius abeamus, indicat l.3. C. de inoff. donat. & ult. §. supr. Tit.*10.

Solvenda sit hæreditas.] *Fortasse melius*, solvendo non sit hæreditas.

Idque evenit.] *Legendum videtur*, idē que evenit si cum eo ex duobus filiis impari numero nepotes successerint.

Si sit frater.] *Desunt hic aliqua quæ cum ex superioribus, tum ex ipso Paulo lib. 4. Sent. tit. 8. restituere perfacile est.*

Virium.] *An* jurium? *an potius* viritim: *Sic videtur.*

Voconia ratione.] *Forte melius*, relatione, *vel*, rogatione.

Vlpianus libro singulari.] *Extat hodieq; magna pars horum inter Vlpiani fragmenta quæ esse omnia ex libro singulari Regularum supra ostendimus.*

Intestatorum gentilitiorum.] *Sic vet. rectissime. Nam in libertinorum successionibus non eadem obtinent, ut postea monet Vlp. Gentiles Q. Mutius definivit ingenuos ab ingenuis oriundos, quorum maiorum nemo servitutem servijt. Et recte Corn. Fronto*, Gens, *inquit*, seriem maiorum quærit.

Si

Si inteſtatus.] *Plures legunt*, Si inteſtatus moritur cui ſuus hæres nec eſt, agnatus proximus familiam habeto: *nam illud* AC *nondū pro huius legis particula agnoſcere potui. Sed in re tā trita jā neſcio quomodo diutius immorari piget, poſtquā, ut olim pueri ab Homero in ſcholis, ità nunc vix dupōdij à* XII. *tab. carmine non ediſcendo ſed recenſendo retractandoq; juris ſtudia inchoant.*

Si agnatus.] *Hoc videtur ab Aniano in collectione ſua omiſſum quod apud Gaium legiſſet gentilium jus in uſu non eſſe: qua etiam ratione in proxima ſuperiore ſententia ingenuorū nomen pro gentilitiis ſuppoſuit. Ex quo apparet ne fragmentis quidem Vlpiani de jure veteri temère eſſe credendum. Porro hæc lex non infœliciter ita reſtituetur, SI AGNATVS* nec ſit gentiles familiam habeant: *aut potius, ut Oiſelo noſtro videtur* , herciſcant, nunc nec gentilitia jura in uſa ſunt. *Erciſcundi verbum XII. tabularum eſſe cōſtat. Sed an huic capiti omnino cōveniat, alij viderint. Ego quidē nō puto delinquere eū qui in dubijs quæſtionibus ab amico non facile diſſentit.*

Idem ab inteſtato Inſt.] *Exiſtimo ſic hæc potius reponenda eſſe,* Idem libr. II. Inſtitutio-

tution. sub Tit. de successi. ab intest. *nec cur ita existimem, intelligere difficile est.*

Et si ex diversis matribus.] *Varro lib. de gradibus.* Germanus de eadem genitrice manens (*sic legendum apud Servium in lib. 5. Aeneid.*) ut multi dicunt de eodem germine, quos illi tantum fratres vocant.

Causæ probatio.] *Ex lege Aelia Sentia & SC. ut ante diximus. Sed & ex lege Iunia cum Latinus causa probata apud Prætorē, vel præsidem provinciæ tam ipse quam filius filiave ejus & uxor Latina liberis jus Quiritiū consequitur ex forma quam Vlpian. explicat Tit. 3. Quod si quis legi Iuliæ potius tribuet, fortassis non longe aberraverit. Nam & eius esse videtur illa conditio Liberorum quærendorum causa nuptialibus etiā tabulis adscribi solita, cujus & Augustinus meminit: nec ad ullā magis rogationem privilegia ob prolem pertinēt. Non frustra etiam juris auctores cum ad eam legem scriberent tā diligenter annotarūt, quis anniculus diceretur l. 132. & l. 134. de verb. signif. Cæterum hæ causæ probationes non parū inter se effectu differunt. Nam ex lege Aelia Sentia civi Romano civitas redditur non datur: At ex lege seu Iunia; seu Iulia, Latino civitas datur non redditur.*

Et

Et consanguineis.] *Fortasse melius*, A consanguineis, *id est, post consanguineos: ut & paulo post*, A suis hæredibus, post consanguineos, &c.

Itemq; civitate donatos.] *Ex lege Iunia, atq; etiam fortassis ex lege Aelia Sentia: quanquam hi non tam videntur civitate donati quam civitati redditi, ut jam attigimus.*

Vel stirpis libertinæ.] *Ex libertino natus ingenuus est hoc jure. Itaq; nihil est quod in eo ius patronatus exquiramus. At si ex manumissione Latinus tantum factus, liberis postea susceptis vel alio quovis modo jus Quiritium consequatur, ille quidem libertinus manet, qui semel iterumve manumissus est, liberi nō tam libertini quam libertinæ stirpis sunt. Et hos fortassis Vlpian. hoc loco significare videatur. Dicitur vero & nostris auctorib. libertinus filius qui à patre in servitute susceptus postea cū ipso simul manumissus est l.* 17. §. 2. *D. ad SC. Treb. l. ult. D. de jure deliber. Sed hic, ut quod sentio dicam, libertinæ conditionis est liberti filius post patris manumissionē susceptus, cujus olim bonorum possessio alio jure quam ingenui deferri solebat. Nam eo intestato & sine cognatione mortuo vocabatur manumissor patris*,

itemq́; cognati eius per virilem ſexum deſcendentes etiamſi capite deminuti eſſent. imo & ſi huius liberti patronus & ipſe libertus eſſet alterius, etiam patroni patronus vocabatur, itemq́; eius agnatio. Quod Iuſtinian. iniquum eſſe viſum eſt, qui tamen id lucri patronis tantum ſuperſtitibus conceſſit ea conſtitutione, quæ in eius Cod. ſub tit. de bonis libertorum, hactenus deſiderata eſt. Et ſane hic quamvis libertinus ſit, nullius tamen revera libertus dici poteſt. Sunt vero hæc inter ſe diverſa. Libertini nomen ſtatum & conditionem perſonæ magis reſpicit: liberti, ius patronatus : quod Valla ſubtiliter ann itavit, & probat l. ult. D. ſi ingē. eſſe dic. & l. 1. D. de excuſ. tut. in qua nō fruſtra Modeſt. in libertinis ait tutores dari à magiſtratu potius quā libertis. Cur ita ? quia libertis fere ſunt tutores legitimi patroni & patronorū liberi etiam pupilli, ut Vlp. in fragmentis ſignificat tit. 11. illis verbis, Idemque permiſit in pupillo patroni filio; *recte, i.e. ſi patroni fili⁹ tutor pupillus ſit, nec auctor eſſe poſſit. Et eſt illud reliquū veſtigiū juris antiqui, cujus meminit Iuſtin. in l. ult. §. 1. C. de legit. tut. ex qua & in l. 16. D. de tut. Tribonian. addidiſſe videtur illa verba* perfectæ ætatis, *quod obiter indicaſſe placuit.*

Poſt

Post familiam patroni.] *Legendum*. Post familiam liberti. *sic sæpe hæc inter se reciproca nomina confundi solent, emptor venditor, petitor debitor creditor, locator cōductor, pater filius, patronus libertus.* Post familiā *autē, id est post liberos, ut in l. 195. §. 1. D. de verb. sig. l. 23. D. de adop. In bonis libertorū lex. XII. tab. nō nisi suos liberos patronis prætulit. Prætor etiam emancipatos: Iustin. omnes omnino liberos licet in servitute suscepti cum parētib⁹ manumissi essent, & sive soli sive cū aliis post libertatem susceptis ex iisdem aliisve nuptiis. Non existentibus liberis vel exhæredatis, primum patroni & patronæ vocantur, inde patronorum liberi etiam posthumi & in adoptionem dati cuiuscunq; sint sexus, sublata illa veteris juris imagine qua filia patroni filius esse fingebatur: adoptivi non item. post liberos patronorum, nepotes tam ex filio quam ex filia: deinde cognati patronorum servata gradus prærogativa usq; ad quintum, exclusis etiā hæredibus extraneis à patrono scriptis. Eius Constitutionis ex qua & superiora quædam excerpsimus Græcam Synopsin habuimus, singulari beneficio IAC. CVIACII, cuius humanitati, benevolentiæ, diligentiæ, fidei, do-*

doctrinæ, ni & hæc & reliqua omnia studia mea, si quæ aliquãdo probabuntur, accepta referam, profecto parum gratus mihi videar. Nam peccata quidem si qua sunt, ut erunt fortasse multa, mea illa esse ultro profiteor.

Parentes.] *Id est agnatos.*

Manumissori. [*Etiam extraneo. Hodie utiq; patri legitima jura servantur, quasi tacite contracta fiducia ex l.ult.C.de emancip.lib. legitima autem jura definiuntur Constitutione illa Græca de Iure patronatus, triens ex testamento & bonorum possessio ab intestato: quod rectè Constantin.notaverat lib.5.Proch. tit.9.& Sinopsis illa continet, ut & aliud quodam caput quod jam ex Græcis interpretibus didiceramus ad l.45.D.de nupt.*

Decem personas.] §. *Quæ autem Instit. de bon.possess.*

Quibus decimæ immunitatem.] *An decimæ hæreditatum? an potius vicesimæ ex lege Iulia? Sic videtur. Nam quod apud Vlpiã. legitur de decimis ex eiusdẽ principis lege quæ ob id decimaria Thalelæo dicta ex lib. 45.* βασιλ. *Tit.5.ad hunc quidem locum nõ satis facit. Vicesimæ autem inmunitas varie olim concessa est. Primum quidem domesticis hæredibus,*

qui

qui modo veteres essent cives, remissum est vectigal de bonis quæ sanguine, gentilitate, sacrorum societate meruissent. Nerva sanxit ut quod ex matris ad liberos, ex liberorum bonis ad matrem pervenisset, etiamsi cognationum jura non recepissent cum civitatem adipiscerentur, eius vicesimam ne darent. Eandem patri inmunitatẽ in filij bonis tribuit, si modo reductus esset filius in patris potestatẽ, Trajanus exceptionem illam patriæ potestatis removit, statuitq; ut quemadmodum in patris filius sic in hæreditate filiæ pater esset inmunis. Cavit præterea ut in sororis bonis frater, & contra in fratris soror, itemq; avus avia in nepotis neptisq; bonis, & invicem illi servarentur inmunes. ijs quoq; quibus per novum Latium civitas Romana patuisset, idem indulsit. Sed & statuit summam hæreditatibus quæ vicesimæ subjacerent, ne vel parvæ & exiles publicanis essent obnoxiæ. Deniq; posteriores Imperatores varie hujus vectigalis jura vel auxerunt, vel minuerunt. Verum quænam fuerit illa constitutio cujus hic Vlpian. meminit, nõdum mihi certo constat, ut esse fateor multa in hoc libello veteris juris P. Ro: quæ me vel non satis ingeniosum facilè fefellerũt, vel aliud inter-

terdum anxie cogitantem leviter effugerunt, Quædam etiam consulto deposuisse satis fuit, quæ commodius fortasse, Deo volente, aliquãdo retractabimus.

* *

CUM in testamento.] *Hanc unam Modestini regulam ex alio codice qui patris V. C. fuit, pridem habuimus. Quæ sequuntur in eodem ipso exemplari erant in quo & superiora omnia. Itaq; quanquam nobis pridem in animo esset & hæc alia quædam veterum Iurisconsultorum fragmenta uno volumine complecti, altero Imperatorum Constitutiones, quas etiam plures nondum editas nacti sumus, cõcludere, hic tamen adijcere visum est interea, dum res tempusq; instituto nostro benignius adfuerint. Quod optare quidem quam sperare proclivius est.*

No. de usur. supra dupl.] *Desideratur hæc Novella ordine CXXXVIII. Videtur autem & eius meminisse Iustinianus in Novell. Constit. CXXI.*

Græca subsequitur.] *Ea est Nov. CLX. Hinc autem colligere est cur hæc tam facile inter Græcas Latina perierit.*

De partiar. solut.] *Deest hæc quidem in In-*

Iuliani Antecessoris Novellarum epitome: sed extat inter Authenticas Const. CXXI.

De alienat. rer. Eccl. Misiæ.] *Est hæc Novella Constitutio LXV. quæ ab Irnerio & Bulgaro cæterisque mediæ ætatis Iustinianæi juris interpretibus in VIII. ut vocarunt, Collationem rejecta fuerat, ut cæteræ fere omnes quarũ eis usus aut nullus aut nõ usqueadeo necessarius videbatur, sive quod abrogatæ, sive quod chronicæ, aut locales essent. Nobis vero nihil superest veterum quod non usui esse possit. Cæterum in eo Novellarum seu Authenticarum Constitutionum exemplari unde istam exscripsimus, sequebatur proxime No. XXI. nec hujus aliud caput, ne illud quidem ab Haloandro additum, quod ex Theodori interpretationibus irrepsisse Doctor meus admonuit.*

De consiliariis Dictatum.] *Sic legimus apud Gennadium Pomærij Dictatum de contemptu mundi. Fuit hoc ejus sæculi verbum. Porro hæc quidẽ sacrosancta illius Iurisprud. non sunt quæ Scævolas & Papinianos protulit, quibus vel ista tam proxime adjungere vereor ne sacrilegium plerique interpretẽtur. Ac ne notas quidem accuratiores mereri fateor. Sed ad-*

adjumento tamen nobis erunt vel maximo; cum quod argumētum contineant quarundā Constitutionum quæ in Iustin. Cod. hactenus desiderantur, tum quod ex his etiam quasi unguiculis certius agnoscere possimus quæ fuerit eius ætatis civilis sciētia, cuius potissimum judicio atq; arbitrio jus conditum, collectum, compositum, digestum habemus.

* * *

Visum est tandem Puteano nostro hic adiicere fragmentum illud Latinum toties à me laudatū, quod Græcul⁹ magister Omeliis suis & Græcæ linguæ exercitationibus inter alia quædam ex aliis auctoribus initia librorum inseruerat. Græcam etiam interpretationem si quando usui esse posset, certis tātum locis in margine addere libuit satis persuasis hæc potius ex Latinis Græca facta: quamquam sunt & quædam quæ Græcismum magis referre videantur. Porro facile est deprehendere multa ab ipso interprete, plura fortasse à librario omissa , quorum nos vacuum locum notula indicare satis habuimus, interea dum ex aliquo integriore exemplari ea jactura sarciatur.

IVRIS

* *

JVRIS civilis ut quid *a* appositicium appellatur ex pluribus partibus constat. * Sed Constitutiones Imperatoris similiter honorandum quid est & Prætoris Edictum similiter vel Proconsulis. * Ex eo enim consenserunt peritum * & adsumptus ex responsis ista dicere. Lex enim cæteræ partes justi appellantur. * Regulas enim ex sequenti mihi ad ea studia necessarium ante omnia scire. * Nec enim unius sunt conditionis, sed variæ. Quæ singula pertinentia ad hanc narrationem referenda sunt in ordine. Omnes enim aut ingenui sunt, aut liberti. * Sed ut magis possint singula declarari, melius videtur incipere à libertis *b* de Latinis scribere ne sæpius eadem interpretari. * Primum ergo videamus quale est quod dicitur eos qui inter amicos *c* veteres manumittebantur non esse liberos, sed domini voluntate in libertate morari, & tantum serviendi metum dimitti. Antea enim una libertas erat *d* vindicta, vel testimonio, vel in censu : & civitas Romana

a ἐντιθημένον. *Videntur autem hæc esse interpretis potius quam auctoris.*

b περὶ ῥωμαίων.

c *For apud veteres.*

d ἐκ προσαγωγῆς ἢ τῶν διαθή-

competit manumissis, quæ appellatur legitima libertas. Hi autem qui domini voluntate in *e* libertate erant, manebant servi, & manumissores audebant in servitutem denuo eos per vim ducere: Interveniebat Prætor & non permittebat manumissum servire. Omnia tamen tanquam servus adquirebat manumissori, *f* vel si quid stipulabatur, vel si per Scripturam acceperat, vel ex quacunque causa alia adquisierat, domini hoc faciebat: *hoc est manumissi ad patronum pertinebat. *g* Sed nunc habent propriam libertatem, qui inter amicos manumittuntur, & fiunt Latini Iuniani: quoniam lex Iunia quæ libertatem eis dedit, *h* exæquavit eos Latinis colonariis qui tunc erant cives Romanorum, & nomen suum in civitatem dederant. In his qui inter amicos manumittuntur voluntas domini *i* spectatur *quæ jubet eos fieri Latinos quos dominus liberos esse voluit. *l* Hoc tamen cum ita habeant debet *m* promissum manumittentis habere dominus. Vnde si per vim coactus ver-

d ... κην ἢ ἐν ἀποτιμήσει. Cic. in Top. Boet.

e Quint. Dec. 340. & 341.

f ἢν εἴτι ἐπερωτάτω ἢ κτ̃ γραφὴν εἰλήφει.

g Caius li. 1. Inst. Vlp. tit. 1. Seneca in lib. de Vita beata.

h Vlp. tit. 19.

i For. spectatur ex lege Iunia quæ

l ... τῆτο ὅλως ἔχοντες ὀφείλουσιν προαιρέσιν &c.

m Propositũ sive animũ.

verbi gratia ab aliquo vel ab unoquoque *n* hominum manumiſerit, non veniet ſervus ad libertatem: quia non intelligitur voluiſſe qui coactus manumiſit. Similiter ut poſſit habere libertatem talis eſſe debet, ut Prætor ejus vel Proconſule * ad alium pertinere non poteſt vindicta manumittere obſtante uſufructu, & ſi manumiſerit eum vindicta, faciet ſervum ſine domino * *o* ſed Latinum. *p* Peregrinus manumittens ſervum non poteſt Latinum facere, quoniam lex Iunia quæ Latinorum genus induxit, non pertinet ad peregrinos, ſicut & *q* Octavianus probat. Prætor non permittit manumiſſum ſervire, niſi aliter lege *r* peregrina confirmatum fuerit. Minor viginti annorum manumittere nec vindicta poteſt, nec teſtamento. Itaque nec Latinum facere poteſt. Tantum autem apud conſilium poteſt manumittere ſervum ſuum cauſa probata. Hic autem qui manumittitur quotcumque ſit annorum,

n Vt à popu- lo l.17.D. Qui & à quib. manu. liber. non fi. Sed hæc neſcio quomodo Græciſmum magis redolent.

ὑπό τινος ἢ ὑπὸ τινος ἑκάστου αὐθρώπων.

o Vlp. tit. 1. l. 1. C. Com. de manumiſſ. Hæc nō pertinent ad ſuperiora. Nō tantum abeſt ut ille ſervus ſine domino Latinus ſit, ut contra vivat quodammodo ſervus quãdiu quidem durat uſusfructus, moriatur vero ut liber. p ξένος *q. Leg. Octavenus probat, at Prætor. r* ἑλλήνων.

censum manumittitur si triginta annos habeat, civitate Romana *d* pascitur. Census tamen Romæ agi solet. *e* Census autẽ lustro conditur. Est autem lustrum quinquennale tempus quo Roma *f* lustratur. Sed debet hic servus *g* ex jure Quiritium manumittentis esse ut civis Romanus fieri possit. Magna tamẽ dissensio inter prudentes *h* utro meo tempore vires accipiant omnia, in quo census, an eo tempore in quo lustrum conditur. Existimant enim censum descendere ad diem lustri, non lustrum decurrere ad diem census. Propterea quæsitum est* quia omnia censu aguntur, lustro confirmantur. Sed in civitate Romana tantum censum agi declaratum est: In provinciis autem magis *i* professionibus utuntur.

* *

Hactenus vetus exemplar. Quæ sequebantur alterius plane erant generis, nec ad ius Rom. quicquam pertinebant.

d Potitur κτᾶται. *e* τίμησις *d* ἡ καθαρμωτίζεται *Ascō. in Ver.* *f* καθαρεύῃ. *g* ἐκ δικαίου κυρίας. *h* *Cic. 1. de Orat. legendum vero, utrum eo. Interpres tamen ineptissime,* ἵνα ῥομαίω *quæ potissima ratio est cur hæc potius ex Latinis Græca facta existimem.* *i* ἀπογραφαῖς.

INDEX TITVLORVM.

I. De Sicariis & homicidis casu vel voluntate.
II. De atroci injuria.
III. De jure & sævitia dominorum cohibenda.
IV. De adulteris.
V. De stupratoribus.
VI. De incestis.
VII. De furibus & pœna eorum.
VIII. De falso testimonio.
XI. De familiari testimonio non admittendo.
X. De deposito.
XI. De abigeis.
XII. De incendiariis.
XIII. De termino moto
XIV. De plagiariis.
XV. De Mathemat. maleficis & Manicheis.
XVI. De legitima successione.

*

Modestini Regula de testamentis.
Imp. Iustiniani Novellæ Constitutiones.
I. De usuris supra duplum non cõputandis.
II. De partiariis solutionibus usurarum in duplum non computandis.
III. De alienatione rerum Ecclesiæ Misiæ relictarum pro captivorum redemptione & alimentis pauperum.
Iuliani Antecessoris CP. De cõsiliariis Dictatum.
Eiusdem Iuliani Collectio de tutoribus.
Veteris cujusdam juris auctoris fragmentum ex manuscripto exemplari Cl. Puteani.
Petri Pithœi Notæ.

IN-

INDEX RERVM VERBORUMQVE ET LOCORUM EX variis auctoribus quæ in Notis aut emendantur aut explicantur.

A.

Abrogare legi 139

Actio depositi in duplum 180

Actio ordinaria 189

Actio utilis ibid.

Addicti 124

ἀμφιθαλὴς 207

Adulterium jure gentium vindicatur 151

Affectus 161

Agerii & Numeri nomina in formulis 135

Aldii 125

ἀδελφιδῆ 166

Antiquitatis cognitio necessaria 220

Apuleii locus expositus 197

Atrium Minervæ 159

Auctorati 143

Auctoratus 172

Augurium 120

A. Gellii loci 119. 130

INDEX RERVM

B.

BErbix 185
Bibliorum interpretationes 111
Bis consul pro iterum 119
Boetius notatur 210

C.

CAEdis imprudentis pœna 119
Caii Institutiones 204.219
Calumniatorum littera 145
Cassianus motus 200
Castrationis pœna in stupratores 155
Catonis calumnia 118
Certa urbs 195
Chaldaei 200
Cibaria 178
Ciceronis loci emendati 169
Cicero explicatur 169.211.219
Clientes 175
Codicis Iust. loci explicati vel suppleti 162.230.
232
Codex Th. emendatus 193.200.202
Coemptio 206
Cognatio legitima 219
Coloni 125
Commendare 176

Com-

Commentarii Gaii 219
Compositores Pandectarum quales 236
Confarreatio 207
Conjunctio 163
Connubium 147
Consanguinei 223
Consilium quando punitur 9.10
Consobrini 216
Contumelia 164
Convasare 112
Conventio in manum 211

D.

Editii 143
Depensi actio 180
Depositi in duplum actio ibid.
Dies & Coss. in constitutionibus 162
Diffarreatio 210
Dionysius Halicarn. expl. 206
Directa actio 189
Divi Fratres 143
Divortiorum ritus 209
Ducta 163
Duumviri custodiarum potestatem habent. 163

E.

Ditio actionis 133
ἐφηβία 183

INDEX RERVM

F.

FAmiliaris 175
Fiducia 127.176
Formulæ actionum & exceptionum 134
Forum 165
Fraus 141
Fur nocturnus 164
Furti pœna 165
Fustuarium 207

G.

GEnialis lectus 153
Gentiles 218.226
Germanus 228
Gladius 185
Gratiani locus 144

H.

HErcisci 227
Hermogenianus Codex 162
Hermenopuli error 173
Homicidium 117
Horatius expositus 130.207.

I.

IAculatores 173
Ignoscere 144
Injuriarum actiones 129

In-

Injuriarum judicium publicum non est 118
In potestatem esse 150
Intestatus 222
Itulica Betica 121
Italicum jus 195
Iteratio 196
Iuniani 115.126
Iurisconsultorum inter se dissensio 153
Ius civile 223
Ius præcipuum 141.149
Iustitia 122
Iuvenes 188

K.

KK. 145

L.

LActantij locus emendatus 198
Latij jus duplex 126
Latini Iuniani 115.126.157
Leges XII. Tabul. 129.164.216.227
Leges fugitivæ 136
Legis Scantiniæ pœna 154
Lex Aelia Sentia 213.228
Lex Iulia 228
Lex Petronia 137
Lex Regia 150
Le mort saisit le vif, unde 224
Liberatus 196

Liberi

Liberi noxæ dediti 128
Liberti Principis 177
Libertinæ stirpis 229
Libertinus 156.229
Libertorum successio 231
Libertus an gentem habeat 219
Libonianum SC. 167
Licinnius Ruffinus. 119
Ludus. 182.207

M.

MAchabæorum lib.2.locus 183
Magistratus domestici parentes 151
Magnus Antoninus 143
Mancipationis jus 157
Manichæi 203
Manus mortuæ 125
M.Velleius Paterculus 131
Materfamilias 211
Mathematici 199
Metalla 203
Moribus receptum dicitur quod ex lege est 150
Mos 160
Moysis legibus Impp.derogarunt 137
Mutatio nominis 159

N.

NEcessitudo 175
Nominis mutatio 159

No-

Nonius Marcellus emendatur. 222
Notæ ad Papinianum 152
Noxæ dediti 124
Numæ lex de homicidio 117
de terminis 190
Nuptiarum ritus 205.209

O.

ORdinaria actio. 189

P.

Πάλμος 121
Pandectarum loci emendati 114.118,128.136
164,186.
Pandectarum loci explicati 114,123.129.134.
136,139,141.144.150.174.180.194.197
205.213.220.222,231.
Papianus 124
Papinianus falsus 123
Papiniani liber singularis responsorum 151
Papiniani auctoritas ibid.
Paterculi locus restitutus 131
Patria potestas 150
Patrimi & matrimi 208
Pater patrimus ibid.
Pauli sententiæ emendatæ 112.180
Pauli liber de injuriis. 129
Petasus 184
Pe-

INDEX RERVM

Petronij locus 160.169
Pilleus 184
Plagium capitale 197
Plauti locus explicatus 125.169
Plinij nepotis locus 149
Plinij avunculi loci 191.206
Plutarchi locus 147
Possessio hæredi non continuatur 224
Præf: Vrbanæ fines 194
Præscriptiones legis Iuliæ 151
Proconnensia metalla 204
Procuratores Cæs. 194
Pupillus tutor 230

Q.

Quintilianus emendatus 145.216
notatus 179
Quod 134

R.

Regiæ leges 150
Repræsentationis ius 218
Rudis 185

S.

Sagatio 121
Salustij loci emendati 170.182
Seneca emendatus 117
Servire & servum esse 125
Servij locus emendatus 191
prolati in lucem 116.120.142.118.162.
201.206.213.

Ser-

Servi quibus legibus rei fiant aut vindicentur 117.138
Servus publicus P.R. 155
Sponsa an adulterij accusari possit 149
Staienus. 170
Successio in suis & legitimis 214
Sui haeredes 224
Suorum nomen unde 205
Suscepti 174
Syrus Insula 201

T.

TAciti loci expositi 168.207
Taxatio 133
Terminus 190
Testamentum inperfectum valet 222
Testimonium 167
Tituli Vlpiani ex quo libro sint 123

V.

VAdimonium 133
Vas 112
Varronis locus emendatus & explicatus 155.156.
Velii Longi locus prolatus & emendatus 145
Velis rescribere 120
Vicesima haereditatum 233
Virgilii locus expositus 165
Vlpiani Tituli emendantur 226.123

Vlpia-

Vlpiani liber septimus de off. Procoss. 198
Vnde cognati 215
Vnde liberi ibid.
Voconia lex 216
Vsu uxor quæ 205
Vtilis actio 189
VVisigothorum leges 155.159
Vulcatii commentarij in oratione Ciceronis 169
Vxorum formæ 205.206

Z

Zosimi locus prolatus. 207.

FINIS.

